

279473

GÂNDIREA

ANUL XIX — Nr. 2

FEBRUARIE 1940

S U M A R U L:

SPECIFICUL ROMÂNESC

D. CARACOSTEA : Specificul românesc	65
RADU GYR : Balade	78
G. MURNU : Nostalgie de azur	81
VICTOR PAPILIAN : Sânge străin	83
VLAICU BĂRNA : Bal	95
AUREL MARIN : Arborele	98
ION VARGĂ : Sunetul frumuseții	99
S. TZIGARA - SAMURCAȘ : Pastorală de Scarlatti .	100
PETRU P. IONESCU : Reflecții în problema cunoașterii	101
A. DEMIAN : Desemne noi.	

IDEI, OAMENI, FAPTE

SEPTIMIU BUCUR : Destinul Omenirii	117
MARIELLA COANDĂ : Giovanni Papini și Italia .	120

CRONICA LITERARĂ

CONSTANTIN - STELIAN : I. Petrovici : Evocări de mari filosofi. — Radu Gyr : Corabia cu tufănici	122
EMILIAN VASILESCU : Al. Posescu : Introducere în Filosofie	124

CRONICA MĂRUNTĂ

NICHIFOR CRAINIC : Georgeta Mircea Cancicov. Duhul Constructiv în Bihor. — Lumea nouă. Șezătorile Gândirii	125
--	-----

EXEMPLARUL 20 LEI

Ce se cere peste tot?

VIN ȘAMPANIE MOTT

BANCA DE CREDIT ROMAN

TELEFON: *3-1410 BUCUREȘTI TELEFON: *3-1410

Str. Stavropoleos, 6 — Adresa Telegrafică: „Bancredit“

**Omul forte
reușește**

În lupta pentru viață, sănătatea este primul factor al succesului, lată aci, pentru a păstra nervii liniștiți, creierul limpede, mușchii sprinteni și corpul vioi, o rețetă care a făcut toate probele: este de a se turna un flacon de Quintonine într'un litru de vin de masă și de a lua, înaintea fiecărei mese, un pahărel din acest delicios vin fortifiant. Dl. J. Coudurier, 99, boulevard du Temple, din Paris, a făcut experiențe și scrie:

„Sunt ani de zile de când întrebunțăm în casă Quintonine; nu ne-am săturat niciodată de acest

produs care constituie pentru noi cel mai bun tonic“.

Nici un fortifiant nu poate fi comparat cu Quintonine pentru că nici unul nu conține atâtea principii regeneratoare. Quintonine este remediu sigur, complet, eficient — și de preț neasemnat — la care se poate recurge la cel mai mic semn de oboseală.

QUINTONINE

PRODUS FRANCEZ. — LABORATOARELE HELIN

LA FARMACII ȘI DROGUERII

GÂNDIREA

SPECIFICUL ROMÂNESC

DE

D. CARACOSTEA

Pozitivismul maiorescian față de problema limbii, dacă era necesar ca o reacțiune binefăcătoare împotriva ereziilor lingvistice ale vremii, a avut și o urmare supărătoare: mai mult prin interpretările de mai târziu decât prin propriul său exemplu, s'a răspândit dogma comodă că limba, fiind un produs al naturii, trebuie să ne mărginim a o privi ca atare, iar specialistul, fie filolog, fie critic, nu are să-și spue cuvântul în directivele ei creatoare. Astfel criticul devine, în cazul cel mai bun, un luminat birou de înregistrare al uzului, întrucât este reprezentat prin scriitorii de seamă ai vremii.

La Maiorescu, dogmatismul a fost cu prisosință compensat prin simțul lui înăscut pentru farmecul expresiei poetice. În domeniul criticii literare și al ideologiei estetice, partea cea mai rezistentă din poziția maioresciană este tocmai cultul pentru expresie întemeiat nu numai pe întreaga experiență literară a trecutului, dar și pe noile tendințe de consolidare a formei, așa cum se afirmau în literaturile moderne încă de pe la 1840. Este de relevat că Maiorescu n'a rămas înstrăinat de această latură a conștiinței literare moderne, în măsura în care ea nu contrazicea principiile normative confirmate prin experiența trecutului. Astfel, în chiar studiul *Poezia română*, ține să reamintească celebra analiză a lui Edgar Poë, prin care poetul desvăluie o parte din procedeele sale compoziționale. Ar fi chiar o lucrare de făcut pentru a ilustra limitele recepției moderniste la Titu Maiorescu, indicând care sunt vederile lui tehnice în concordanță cu cele reprezentate de Poë, în *Filozofia compoziției*. S'ar vedea astfel și ceea ce Maiorescu nu putea să recepționeze. Este suficient să confrunte cineva pagina în care Poë arată necesitatea de a începe prin strofa dominantă a cărei structură va decide caracterul și economia celorlalte strofe, cu pagina în care Maiorescu își formulează părerea. Asemănările sunt izbitoare, când criticul nostru se exprimă astfel: „și de sigur strofa, în care culminează poezia, este și cea d'întâi, care s'a prezentat în fantasia poetului în momentul concepțiunii și pentru resărirea căreia poetul a compus pe celelalte; ea este esența, este fapta poeziei și totdeodată măsura pentru efectul ce-l produce; dela ea atârnă lungimea sau scurtimea lucrării, dela ea și tonul în care este concepută: atâtea strofe și acea culoare trebuie să aibă o poezie, câte și care se cer pentru ca strofa culminantă să ne facă impresia cea mai mare”. Exact poziția lui E. Poë.

În ce privește convingerea lui Maiorescu, atunci când afirmă necesitatea cuvântului unic încheștat la locul cuvenit, criticul nostru trebuie să fi fost încântat de această formulare lapidară a poetului citat: aspirația către „un ensemble auquel on ne peut ni enlever ni

ajouter un atome sans tout détrouire". Dacă deci la Maiorescu, datorită și acestor înrâuriri, cultul expresiei a rămas o constantă binefăcătoare, la criticii următori constatăm o stăruitoare nepregătire și neglijare, culminând azi în celebra teorie suprarrealistă adaptată nivelului nostru postbelic: „siluirea” limbii privită ca meritul de căpetenie al unor scriitori și înălțată astfel la criteriu de valorificare.

Dogma neamestecului criticii în vieța limbajului nu poate să reziste cerințelor vremii. Insuși Maiorescu n'a avut o consecvență deplină întrucât poziția lui în chestia neologismelor, implică necesitatea unei critice a limbajului.

Privind lucrurile istoric, este astăzi dovedit că schimbările în limbă, ca și în literatura poporană, purced dela un individ, ale cărui creațiuni au darul să fie recepționate pentru că sunt conforme gustului unui grup social. În fazele de cultură intensă, adesea gramaticii au intervenit și multe din propunerile lor au devenit treptat un bun comun. Ceeace la început părea o intrusiune subiectivă, s'a impus ca necesar. Astfel, rolul gramaticilor în dezvoltarea limbii franceze, mai ales în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, când au luat cutele moderne, nu mai este azi privit ca ceva pedant și arbitrar. Disciplina lingvistică modernă recunoaște în „subiectivismul” gramaticilor unul din factorii ceatori care au dat limbii franceze strălucirea de azi. Luând poziție în numeroasele cazuri în care limba comună oscila, cum oscilează limba noastră actuală, ei au colaborat să-i dea acea claritate și pregnanță, care au făcut din ea un instrument fără pereche în cultura modernă. În privința aceasta celebra *Déense et illustration de la Langue Française* (1549) a lui Ioachim du Bellay rămâne unul din monumentele cele mai semnificative ale întregii culturi franceze.

La noi osânda intervenției în materie de limbă, felul sec al gramaticilor școlărești, au contribuit într'o mare măsură la neglijarea aproape completă a conceptului de valoare în considerarea faptelor de limbă. Astfel critica limbajului este ca și inexistentă în valorificările noastre literare. Orizontul criticii nu trece de câteva generalități, inspirate mai ales din cazul Mallarmé care, punând problema în spirit singularizant și de șaradă, este departe de a fi un instrument pentru a urmări configurația unei limbi atât de străină de artificial cum este limba noastră.

De altă parte dăinuște încă la noi spiritul de improvizație, formă degenerată a titanismului misionar de pe la 1840. Iar dintre formulele estetice de astăzi mulți critici tineri își găsesc o deosebită afinitate cu acelea care se închină stenografiei unei expresii nesupraveghiate. Și pentru că în lingvistica tinerilor noștri filologi nu sunt semne că ei se îndreaptă către cercetări care cer o critică trăită a limbajului, revin la problema discutată în ultimul capitol, pentru a adânci și comparativ unele aspecte. Fonologia fiind o disciplină de bază, era firesc să scot mai întâi la iveală ce este mai caracteristic în vocalismul nostru, ocupându-mă de aproape de valoarea specificului fonemului românesc numit până nu de mult *i* scurt. Am văzut cum în studiile de versificație funcțiunea lui era socotită ca o cantitate neglijabilă, iar în cercetările de fonetică, chiar și în cele care vor să adopte o ținută fonologică, cercetătorii înclină să-l privească tot ca element disparent. În cazuri ca *plopi*, *pomi*, foneticianul observa că aparatul nu înregistrează nimic corespunzător unui timbru vocalic. De aceea, potrivit deprinderii de a face din limbă un birou de înregistrare, foneticianul redactează actul de deces al sunetului *-i*, care merge pe aceeași cale neînturnată pe care s'a dus și *-ă*. Și dacă în scriere ar birui sistemul strict fonetic, foneticianul consecvent ar merge în simplificare până la înlăturarea acestui fonem din ortografia noastră. Iar când se pune problema valorii expresive, se procedează așa cum am arătat.

Două concepții fundamentale opuse stau față în față. Dar, pentru că sunetul unei limbi plătește, când e vorba de expresivitatea ei, mai mult decât toate celebritățile care umplu coloanele periodicelor, vom conveni că nu e lipsit de interes a continua explorarea funcțiunii expresive a acestui unic fonem.

Ceea ce dintru început vădește originalitate fonemului românesc *i scurt*, este că, pe cât pare de disparent la corp, pe atât de viu își face simțită prezența ca semnificație. Din câte semne morfologice avem, acesta apărând deopotrivă și în declinarea articulată, și în cea nearticulată, și în forme ale pronumelui, și ale numeralului și în conjugare, și în particule, — este, fără îndoială, cel mai frecvent. Funcțiunea lui de plural capătă neconținut teren. Se poate zice că este pluralul prin excelență. Iar persoana II-a în diferitele forme de conjugare — persoana socială prin excelență — îl pune într-o deosebită evidență. De altă parte, potrivit sunetului anterior, e susceptibil să dobândească multiple reliefuri și nuanțe, care nu pot rămânea străine de valoarea expresivă. Ceva mai mult: prin înrudirea cu deosebitele variante ale lui *i* e în stare să ducă la numeroase contopiri armonice.

Străbătând întregul sistem al limbii și făcându-și pretutindeni simțită prezența, apare ca cel mai caracteristic fonem românesc. Iată de ce nu sunt de părerea acelor care, înțelegându-i pe unele nuanțe ale vorbirii comune sau ale dialectelor, vor să-i reducă acustic prezența la simpla funcțiune de a afecta consonanta anterioară, confundându-se în ea. Conservarea acestui sunet păzește un număr considerabil dintre cuvintele terminate în consoană de asprimea pe care ar da-o înmulțirea formelor consonantizate lipsite de această adiere vocalică finală; care este și un însemnat mijloc eufonic.

Intr'adevăr, dacă filologii pozitivisti, care cer azi, la fel cum cer în Franța, ca limba versului să fie icoana fidelă a pronunției populare, ar avea dreptate, consecvența ar cere, ca în multe cazuri *-i scurt* să amuțească, așa cum a amuțit *-ă* final, ceea ce ar duce la o limbă cu o scăzută armonie. Dimpotrivă, prezența și valorificarea acestui sunet mijlociu dă limbii române posibilitatea unică de a avea, pe lângă rimele masculine și feminine, și un gest schițat de prelungire vocalică, a cărui funcțiune estetică se cuvine să fie pusă în lumină, ca o contrapondere împotriva unei limbi prea mult stăpânită de înclinarea apropierei de limba necultivată. Aceasta cu atât mai mult cu cât limba română n'are mijloace de legătură ca franceza, căci cuvintele ei sunt pronunțate cu răspicată separare.

Ca să-și dea cineva seama ce însemnează pentru armonia unei limbi posibilitatea rimelor terminate în vocală, să străbată *Divina Comedia*, de pildă, cu acea continuă sonorizare vocalică a rimelor, care, toate, sunt încheiate vocalic, lucru care, în franceză, n'ar fi cu putință. Sforțarea lui Heliade Rădulescu de a da traducerii din *Gerusalem liberata* rime vocalice dovedește că el gusta această particularitate a originalului. Și mai vrednic de luare aminte este că cel dintâi poet modern al nostru, I. Budai Deleanu, a urmărit conștient în *Țiganiada* această sonorizare vocalică, el fiind dintre toți poeții noștri acela care a legat conceptul de rimă de exigența terminării vocalice. Iar în cazurile când rima lui este terminată în consoană, adesea abaterile vin din certe nevoi expresive, bunăoară atunci când vrea să dea și rime interioare.

Urmărind fonologic mijloacele de expresivitate pe care limba română le are la îndemână prin prezența diferitelor forme de *-i* final, am arătat cum, în finalul din *Miorița* frecvența acestui fonem alcătuiește o imagine acustică necesară pentru a sugera simbolul colectiv al pierderii în tot. Iată acum un exemplu, firește, nu de aceeași valoare, prin

care un poet modern vrea să sugereze chemarea din depărtări seculare a unui svon de fapte, din care apare ca împlinirea unui suprem destin, icoana poetului Eminescu. Este prima frază din recentul poem comemorativ închinat poetului de d. Aron Cotruș.

*dârji străbuni cu pașii șui,
iuți, semeți haiduci haihui,
voievozi dătători de legi
la gând treji, la faptă treji,
mândri și statornici cneji,
pădureți ciobani pribegi,
    îndrăsneți,
    de ceruri beți,
    și-arcași
    uriași la pași :
tot sufletul neamului,
cu adîncul adîncului,
cu freamătul codrului,
cu mireasma ierbilor,
cu fugile cerbilor,
cu fiorii piscului,
cu legile singelui,
iată-l viu cum altul nu-i,
înmiit peste măsură
în lunateca-i făptură,
sub Ceahlăul frunții lui.*

Desigur, autorul n'a lucrat conștient; și a fost foarte mirat când i-am indicat corelațiunile fonologice pe care le arăt aici. Cert este că în strofa aceasta intenția totală a fost să recheme din depărtări icoana poetului izvorită din toate elementele trecutului și ale firii noastre, ca și cum totul s'ar fi încununat în finalitatea făpturii lui mitice. Este evident că factorul generator de armonie a fost un svon, la început redus, de pluraluri în -i, care se cerea organizat într'acest larg ansamblu. Dintre versurile totalizante — ultimele patru — relev ez acel *înmiit peste măsură*, în care vibrează, și ca înțeles și acustic, ceva din multiplele reprezentări evocate. Către acest centru de gravitate tinde întreaga structură fonologică a strofei, la fel cum, în finalul din *Miorița*, totul tinde către acel totalizant *păsărele mii și stele făclii...*

În fraza inițială citată, din douăzeci și unu de rime, 17 sunt terminate în -i. Iar cele care nu au acest fonem îl înfățișează repetat în corpul versului. Ceva mai mult: din cele 74 de cuvinte alcătuitoare, 38 au în final forme ale lui -i. Iar cele care nu-l au sunt în cea mai mare parte monosilabe de legătură, dintre care unele, ca prepoziția *cu*, repetându-se în fruntea a șase versuri consecutive, contribuie la acea impresie de înmulțită chemare din infinit pe care o exprimă fraza.

Intr'un alt capitol, am arătat cum studiul comparativ al traducerilor este un mijloc potrivit pentru a stabili o geografie a estemelor unei limbi. Să încerce cineva să dea în orice limbă de pe continent o astfel de structură și va fi imposibil sau va părea ostentativ artificial, deci inexpressiv. Prin urmare, trebuie să fie ceva specific românesc în acest sunet care este destul de indicat pentru a-și face simțită prezența și totuși, neavând caracterul unui gest pronunțat, secondează expresia, fără să fie supărător prin repetare.

Literatura comparată a mijloacelor de care dispun deosebitele limbi, este și o cale pentru a pătrunde specificul fiecăreia din ele. Și pentru că azi tinerii noștri critici au, la

fel cu generația dela 1900, în bagajul lor literar la locul de cinste pe St. Mallarmé, ne va fi poate îngăduită o sfioasă apropiere mai întâi de naivul pastel al lui Alecsandri, apoi de Eminescu pentru a învedera ceva din destinul poetic al celor două limbi. Iată în întregime sonetul lebedei, una din piesele de forță ale marelui maestru al poeziei absconse, alcătuit intenționat în i :

*Le vierge, le vivace et le bel aujourd'hui
Va-t-il nous déchirer avec un coup d'aile ivre
Ce lac dur oublié que hante sous le givre
Le transparent glacier des vols qui n'ont pas fui!*

*Un cygne d'autrefois se souvient que c'est lui
Magnifique mais qui sans espoir se délivre
Pour n'avoir pas chanté la région où vivre
Quand du stérile hiver a resplendi l'ennui.*

*Tout son col secouera cette blanche agonie
Par l'espace infligée à l'oiseau qui le nie,
Mais non l'horreur du sol où le plumage est pris*

*Fantôme qu'à ce lieu son pur éclat assigne,
Il s'immobilise au songe froid de mépris
Que vêt parmi l'exil inutile le Cygne.*

Mă opresc la acest sonet și pentrucă Mallarmé avea idei proprii în materie de fonologie, care însă nu totdeauna erau pe calea cea dreaptă. Frământat ca nimeni altul până la el de magia cuvintelor-bijuterie, Mallarmé ne încânta pe la 1910, ca profetul unei arte de a versifica, în stare să dea poeziei vibrațiunea de absolut a muzicii. Nu vedeam însă atunci, ceea ce azi ne apare cu o desăvârșită claritate: artificialitatea poziției celui care considera cuvântul ca un reflex platonice al unei intuiții de raporturi acustice necesare, ca în muzică. Wagnerianismul generației dela 1900 era încântat să vadă o poezie de corelații mai presus de întâmplătorul veșmânt specific al unei limbi date. Iar când Mallarmé deplora cu absurditate că *jour* are un timbru obscur, iar *nuît* unul luminos, aceasta era o raportare la un sistem fonologic ideal, de care limba versului trebuia să se apropie, ca de un paradis al expresivității pierdute prin reminiscența te miri căror mistice valori primitive, reflex direct al ideii...

Acesta era ocolul ideologic pentru a ajunge la așezarea poeziei pe același plan cu muzica, arta care, lucrând cu sunuri pure, nu cunoaște deosebiri specifice în materialul prim. Oricât s'ar părea de paradoxal, prin poziția aceasta Mallarmé era un raționalist, care nu-și dedea seama că fonemele unei limbi *pot* să spună ceva, însă nu *trebuie* să spună.

Raționalist, deci mecanizant, procedează și în sonetul care ne încânta pe vremuri ca o supremă iscusință. Ca imagină totală, pasărea-simbol este o variantă la *Corbul* lui Edgar Poë și la *Albatrosul* lui Baudelaire, bunăoară. Culoarea pasărei s'a asociat cu peisagiul în alb și acestea laolaltă s'au contopit într'un sunet luminos, însăși vocala de bază a cuvântului *cygne*, care a devenit generatoare de armonie a întregului sonet. Astfel elementele s'au rotunjit într'un simbol: icoană a înălțimilor imaculate, care pot fi puritate morală, dar și chemare înaltă de artă, identificarea cu înălțimile ideei, deci conflict cu vieața. Pentru a sugera totul în chip absolut muzical, Mallarmé a plecat conștient dela recunoscuta calitate de timbru luminos al vocalei *i*. Lucrul nu înfățișează o noutate. O putem urmări până la unele procedee ale poezilor antici, la Virgilius, bunăoară, și la mulți

dintre poezii clasici francezi, la Racine, de pildă. La noi, amintesc următoarea cugetare a lui Maiorescu, din care se vede ce sensibil era la unele efecte ale fonemelor limbii materne. „Ce caracteristic pentru spiritul unui popor sunt uneori vocalele cuvintelor lui! În românește *minte, inimă* sonul *i* înalță glasul, deschide orizontul și face impresia celei mai fine pătrunderi”. Prin urmare în recunoașterea caracterului luminos al vocalei, poezii și teoreticienii sunt de acord. Unde însă începe eroarea, este când unii sau alții fac din aceasta un necesar criteriu de judecată, când de pildă, Mallarmé deploră că *ir. jour* are vocală întunecoasă, sau când Maiorescu își continuă astfel cugetarea de mai sus: „În limba slavă, cuvintele corespunzătoare au sonuri obtuse. Curios popor, al cărui spirit e *duh* și a cărui inimă e *srdzâ*”, fără să observe că *u* are în el ceva tainic și adânc, iar *srdzâ* are un vibrant *r* vocalic, însoțit de vocala *î*, care, desigur, nu ea este de vină că nu-i plăcea lui Maiorescu.

Eroarea expresivă începe deci acolo unde apare tendința raționalistă a generalizării, ca și cum ar exista un necesar sistem fonologic absolut, nu structuri specifice naționale, cu cerințe proprii, în spiritul cărora trebuie să pătrunzi, pentru că fiecare reprezintă un destin expresiv propriu.

În sonetul citat, pentru că versificația silabică franceză nu-i putea pune la îndemână decât un *i* silabic, Mallarmé, ca să-i dea relief, l-a așezat hotărît în toate rimele, distribuindu-l și în cuprinsul versurilor, câteodată asimetric, câteodată simetric, oarecum totalizat ca, de pildă în versul care încheie catrenele, de patru ori și în versul ultim, de cinci ori. Limba îi mai pune la îndemână sunetul înrudit *ü*, din *dur, fui, ennui, pur*, etc., pentru variație și întărire. Iar pentru a strecura pe alocurea impresia mai răspicată de *i*, și totodată ceva ca o mișcare mai liberă, recurge la formele cu vocalizarea lui *iot*. În toate acestea, este atâta ostentație încât asonanțele devin supărătoare, ca tot ce este demonstrativ. Iar pentru că limba nu pune la îndemână scriitorului morfoneme în vocala de bază, așa încât repetarea să aibă și varietate și să dea sugestia a ceva firesc, impresia de căutat sporește. La noi, tocmai prin caracterul estompat al vocalelor finale, repetarea nu devine supărătoare, totalizându-se deosebitele variante.

Păstrând toate proporțiile și fără să uităm că scriitorul român este în faza începuturilor naive, cel francez în faza de rafinare, o paralelă se poate face între discutatul pastel *Iarna* al lui Alecsandri și sonetul lui Mallarmé. La ambii joacă un rol evocarea albului, indiferent dacă la unul semnificația este concretă, la celalt metafizică. Firește, Alecsandri n'a meditat asupra valorii simbolice a sunetelor și nu are un sistem, de aceea nimic din savanta armonizare în *i* major a lui Mallarmé. Pe când acesta urmărește conștient un stil nominal, între altele prin evitarea pe cât posibilă a verbului, Alecsandri repetă verbul: *ziua ninge, noaptea ninge, dimineața ninge iar!* La aceasta se adaugă imagini ca *zale argintii, oceanul de ninsoare*. Și într'acest ansamblu, strofa discutată, ea însăși este un tablou care începe prin alb: *Tot e alb*, și se încheie prin evocarea aceleiași culori: *clăbuci albi de fum*. Adjectivul este reluat în versul al doilea, *fantome albe* și prelungit vizual vers de vers. Și în acest belșug de alb, arătata structură, firește nu savantă, a succesiunii de *-i* scurt, tocmai în strofa aceasta, paralel cu ceea ce înfățișase strofa întâia, acea cădere a fulgilor zugrăvită simetric în cele două emistihuri de rimă: *un roi de fluturi albi, pe ai țării umeri dalbi*. După cum în strofa întâia, pentru impresia aceasta de cădere prelungită, tot astfel într'a treia, de alb pierdut în întinderea pustie, în chip firesc limba pune la îndemână lui Alecsandri un estem fără pereche, acea fină și multiplă scânteere, *roi de minuscule fluturi albi*, pe care limba franceză n'ar putea-o reda prin nimic.

Dar poate mai persistă nedumerirea: acești *i* fiind deosebiți, care anume dintre ei

este purtătorul arătatei impresii. Deosebirile fiind minimale, în ansamblul dat, nu mai poate fi îndoială, ei au o soartă comună, toți contribuind la aceeași impresie. La fel cum în ansamblul lui Mallarmé în *vierge, oublié, glacier, région, i* se detașează expresiv¹⁾.

Este încă un exemplu că una este fonologia zilnică, alta este fonologia poeziei. Privite izolat, diferitele categorii de *i* din pastelul lui Alecsandri sunt fapte elementare care, ca atare, aparțin foneticei și fonologiei analitice. În poezia lui Alecsandri însă, ele sunt elementele care se contopesc în impresia totală de armonie și n'ar putea alcătui opoziții decât numai față de tot ce ar fi eterogen pastelului dat.

Când scriu rândurile acestea, am înaintea mea o curte din șesul Munteniei. În iarbă sunt flori: galbenul sulfinei se diferențiază armonic de albastrul cicoarei, iar roșul garoafei sălbatice stă în hotărîtă opoziție cu albul rochiței rândunelii. Sunt însă și flori care înfățișează nuanțe și variante de aceleași culori. Ce opoziție poate să fie între deosebitele variante de alb care îmi stau în față? Toate acestea ies total în relief numai în opoziție cu verdele general al ierburilor, care, la rândul lor, sunt alcătuite de feluri de fire. Când privești deaproape, firele înfățișează chipuri și feluri deosebite. În impresia totală însă, nuanțele și variantele acestea de verde, nu-și mai pot face opoziție. Este, în impresia totală, o neutralizare a opozițiilor cromatice, după cum în fonologie se vorbește de neutralizarea opozițiilor fonetice.

Esteticienii au studiat neutralizările, sau, mai degrabă, contopirile acestea armonice în domeniul muzical și într'acel al culorilor. Ar fi pedanterie să insist. Dece le-am tăgădui în fonologie? A stăruii pe calea aceasta, ar însemna să stăruim în vechea fonetică, pentru care notarea ori cărei nuanțe și variante de sunet era o chestie atât de însemnată.

1) Pentru a arăta comparativ poziția actuală a versificației franceze în ce privește deosebitele funcțiuni expresive ale sunetului *i*, care apare, când cu valoare de vocală, deci purtător de silabă, când asilabic, amintesc aici faptele în formularea lui I. Vendryes, *La phonologie et la langue poétique*, publicată în *Conférences de l'Institut de linguistique de l'université de Paris*, II, p. 38—51, unde reproduce, în linii largi comunicarea făcută la al doilea congres internațional de fonetică la Londra, în 1935. Se poate de aici vedea și eroarea celor care vor să aplice poeziei măsura limbii vorbite.

„Le contraste entre la langue parlée et la langue poétique donne à notre versification certains traits particuliers. Il apparaît, par exemple, dans le cas de *i* ou de *ou* en hiatus. L'usage a longtemps flotté en ce qui concerne ces deux sons. Il est aujourd'hui fixé sans conteste. On prononce un *i* voyelle dans des mots comme *ouvrier, sanglier, voudriez*, qui ont régulièrement trois syllabes.

La syllabation de *l'i* se justifie assez par des raisons de phonétique. En dehors de ce cas, si l'on met à part le mot *hier* qui fait exception, *l'i* en hiatus est normalement traité comme une consonne en français. On prononce *lier, pleux* en une seule syllabe, comme *bienfait, violon* en deux. Mais la poésie conserve le droit d'ajouter une syllabe à chacun de ces mots en donnant à *l'i* en hiatus la valeur d'une voyelle généralement suivie d'un *y*. — On dit aujourd'hui *le pieux roi Louis* en quatre syllabes. Mais les poètes peuvent prononcer *pi-eux, Lou-is*, si bien que les quatre syllabes en forment six et forment l'hémistiche d'un alexandrin. Tous ces mots ont en réalité deux formes différentes, l'une pour l'usage courant, l'autre pour l'usage poétique. *Pieux et pi-eux violet et vi-olet* n'appartiennent pas à la même langue“.

Subliniind că păstrarea acestor norme corespunde unei forme a gustului, că deci ele nu sunt rutină, Vendryes arată cum nu este vorba aici de o simplă problemă de armonie, ci de ceva care merge mult mai adânc în însăș esența poeziei. „A vrai dire, il s'agit moins de musique rythme ou harmonie, que d'évocation poétique, c'est-à-dire d'opposition à la langue vulgaire qui est prosaïque et vulgaire. Une oreille entraînée ne comprendrait pas la raison de cette différence, sensible à tous les Français cultivés. C'est de ces impondérables que la poésie est faite et qu'elle tire sa gloire“.

Am dat acest lung citat și pentru că Vendryes, fiind azi cel mai de seamă lingvist al Franței, arată, prin astfel de pagini, cum lingvistica nu se mai poate mărgini la rubricări mecanice de categorii.

Abordând problemele de expresivitate și de estetică a limbajului, lingvistul trebuie să se conformeze cerințelor obiectului de studiat, care adesea sunt străbătute de alt suflătesc și cer alt orizont decât deprinderile mărginite la tehnica limbii comune.

incât merită să tixești cu ele revistele de specialitate. Astăzi însă suntem mai sceptici față de astfel de operații. Cercetări recente învederează că identitatea absolută între două sunete, ca și între două variante de baladă poporană zise de același individ, nu există. Pozițiile atomizante, ca aceea a abatelui Rousselot, după care „l'infinement petit” ar fi cheia înțelegerii, sunt negațiunea poziției structurale a fonologilor, după care totalitatea hotărăște.

De cercetări dialectale în spiritul înregistrărilor de variante sunt pline și paginile diferiților ani din *Bulletin linguistique*. Domnul Șandru le adună conștiincios. Urechea domniei sale notează cu lăudabilă precizie orice nuanță a lui *i*. Dar cerându-i impresia totală în chestia apropierii sau depărtării de *i*, cercetat geografic, îmi mărturisește că sunt regiuni, ca Făgărașul, de pildă, în care *y* este mai aproape de *i*, pe când într'alte regiuni, deosebirea este mai sensibilă. Aceasta confirmă că, dacă în graiul zilnic apropierea poate să apară viu, cu atât mai mult în cel literar și mai ales în structuri ca cele discutate. Privind aspectul expresivității, deosebirile de nuanțe între *y* și *i* scurt se neutralizează, când sunt într'un context cu *i* predominant. De altă parte, a crede că de anumit sunet atârnă, cu necesitate, un anumit efect, ar însemna să automatizăm expresia, așa cum credea Ibrăileanu, de pildă, pentru care iambul și troheul ar fi legate de o certă valoare expresivă.

De altminteri, punctul acesta de vedere opus concepției atomizante, este confirmat, ca poziție metodică, între altele de cercetările moderne asupra configurațiilor. Astfel, una dintre legile formulate de „ghestaltiștii” germani, concepție care, de fapt, reprezintă o artă de a vedea structural, este legea asemănării. „Elementele asemănătoare tind — chiar la distanțe notabile — să se totalizeze”. Legătura se face „nu numai între formele identice, dar și între cele apropiate”. Micile deosebiri se neutralizează, o soartă comună unindu-le. Totalizarea se face chiar și atunci când elementele se mișcă în direcții deosebite. W. Metzger, *Gesetze des Sehens* (1936), capitolul *Das Gesetz der Gleichartigkeit* p. 28 — 30).

Fonologii datoresc mult cercetărilor noi de psihologie a formei, întru cât ele dau un loc de vază conceptului fundamental cu care a investigat până acum fonologia, opoziția formelor. Dar pe lângă principiul opoziției, formalistii dau atenția cuvenită și factorului armonic al configurațiilor, pe care fonologii, aplicați mai mult asupra limbii comune decât asupra limbii ca artă, n'au avut încă prilejul să-l adâncească. Din exemplele și discuțiile noastre, se vede că într'anumite structuri literare, deosebitele categorii de *i* scurt pot avea o soartă comună, opozițiile fonemelor neputând fi relevante.

Rămâne de precizat problema specificului. Centrul discuției fiind funcțiunea expresivă a lui *-i* asilabic final în rime, rămâne să diferențiem și comparativ acest fonem în care noi vedem un element specific românesc, iar d. Rosetti un fonem comun cu rusa și ucrainiana. „Contrairement à l'opinion de M. Caracostea, il est interdit de répondre par l'affirmative à cette question: la mouillure caractérise, en effet, et d'une manière éminente, le consonantisme du russe et de l'ucrainien, qui opposent les consonnes dures aux consonnes mouillées”.

Interzis ?

În chestiuni de acestea, când este vorba de a compara fonemele feluritelor limbi, tocmai fonologii au introdus aprioric un principiu de sănătoasă critică: fixarea, dela început, a unghiului din care privești comparația, cu alte cuvinte, sistemul de acustică trăită a celui care judecă. S'a arătat că, obișnuit, privind cuvintele unei limbi străine,

„nous sommes inclinés à décomposer ces mots en des représentations phonologiques propres à notre langue maternelle²⁾”

Privind limba noastră, Rușii și Ucrainenii pot afirma că *i*-scurt al nostru este tot una cu muierea consonantelor finale din limba lor. Iar unii dintre noi, îndeosebi Basarabeni, la prima vedere, pot avea impresia că, în punctul acesta, este identitate fonologică între cele două limbi. Dar nu poate fi vorba aici de impresionism, și nici de semne de înmuiere notate pe hârtie. Dimpotrivă, se cere să luăm garanții împotriva unei firești alunecări. Și aceasta nu se poate decât precizând bine instrumentul în numele căruia emitem o judecată de identitate. Și aici deprinderile specialităților literare sunt de folos: de câte ori în literatura comparată nu s'a afirmat identitatea a două motive sau chiar a două concepții literare, când în realitate, ele se mărginesc la o vagă apropiere tematică, iar în esență rămân profund deosebite.

Este neplăcut să fii nevoit să contrazici pe un specialist, când el se pronunță categoric. Pentru a ne încredința cât de interzis este să separăm pe *i*-scurt românesc de muierea consonantelor din limba rusă, d. Rosetti se întemeiază pe două autorități: Broch, *Slavische Phonetik* (1911) și R. Jakobson, *Actes du quatrième congrès de linguistes* (1938).

După părerea noastră, sunt două trambuline primejdioase. Oricât de util, Broch este învechit: nu poate face autoritate în materie de fonologie. Cât privește pe Jakobson, nu am la îndemână lucrarea indicată. Și totuși afirm la rândul meu categoric că trambulina aceasta este și mai primejdioasă: din ape răsar colțurile ascuțite ale unei stânci: însăși părerea lui Jakobson în chestiunea care ne preocupă. Intr'adevăr, încă din 1931, cu prilejul reuniunii fonologice internaționale dela Praga, Jakobson a ținut o remarcabilă comunicare: *Über die phonologischen Sprachbünde (Travaux du cercle linguistique de Prague IV, p. 234 — 240)*, în centrul căreia stă tocmai chestiunea răspândirii geografice a consoanelor muiate. Problema trecând nu numai de granițele unei limbi, dar și de granițele unei familii de limbi, este ca o piatră de încercare pentru a preciza specificul limbii noastre.

Prin „Sprachbund” fonologiei înțeleg acele uniuni lingvistice regionale, ca de pildă aceea a popoarelor balcanice, care reprezintă fenomene comune, independente de înrudirea limbilor.

Încă dela întemeierea publicațiilor cercului lingvistic dela Praga, în tezele puse în fruntea primului volum, ca operă colectivă a cercului și prezentate ca bază de discuție primului congres al filologilor slavi ținut în 1929, se atrăsese atenția asupra necesității de a urmări isoglosele nu numai în cuprinsul aceleiași limbi, dar în întreaga familie a limbilor și dincolo de hotarele lor — pentru a fi comparate cu alte hărți din întregul domeniu al antropogeografiei. (*Mélanges linguistiques dédiés au premier congrès des philologues slaves*, lucrarea primă, *Thèses*, cap. 6, „Principes de la géographie linguistique”, p. 23 — 25).

Pe linia aceasta a cercetărilor, urmărind repartiția consoanelor muiate pe continent

---

2) În privința aceasta la reuniunea fonologică internațională ținută la Praga în 1930, Evgenij Polivanov a ținut o remarcabilă comunicare: *La perception des sons d'une langue étrangère (Travaux du cercle linguistique de Prague, 1931, p. 79—96)*. Însemnătatea ei stă în faptul că dă exemple tipice din care se vede concludent cum Japonezii trăesc fonemele ruse încorporându-le în sistemul lor. Și pentrucă, între altele, ei nu au niciodată un cuvânt sfârșit în consoană, orice astfel de cuvânt recepționat dintr'o limbă străină, este automat terminat cu una din cele două vocale, *-u* și *-i*, ceea ce dă cuvintelor un fel de prelungire vocalică, sporind armonia limbii.

Chestiunea ridicată principal de Polivanov are însemnătate și pentru istoria limbilor, întrucât confirmă influența, tăgăduită de Meyer Lübke, a substratului autohton.

Iakobson constată tocmai contrariul de ceea ce crede d. Rosetti: că limba română literară se deosebește de limba rusă, în acest punct esențial al structurii ei, neavând consonante muiate ca rusa și ucrainiana³⁾. Astfel, diferențiindu-se și față de Slavi și față de restul popoarelor romanice, fonemul acesta i scurt desvăluie și comparativ un aspect esențial al specificului și al expresivității românești.

Este deci interzis să contopim în apele slave ceea ce chiar după slavisti rezultă că ne este propriu. Am amintit părerea lui Iakobson numai pentru a învedera că ea, neputând fi îndreptată în contra celor arătate aici, se îndreaptă împotriva celor care văd în fonemul nostru specific o muiere a consonantei la fel ca în rusă și în ucrainiană.

Cât privește problema în adâncul ei, firește, nu ne putem lăsa pe autoritatea lui Iakobson. Chiar dacă, în lucrarea din 1938, pe care n-o am la îndemână, și-ar fi schimbat părerea (și nu cred, căci aceasta ar însemna să fi pășit pe o cale contrară spiritului fonologic), ceea ce am arătat rămâne neatins, câtă vreme nu se va face dovada că cele două foneme, slav și român, sunt funcțional unul și același lucru.

Principial, chestiunea nu poate fi deslegată simplist, prin analiză fonetică. Probleme de felul acesta au fost puse de fonologi și au fost văzute, cum era și firesc, într'un spirit fundamental deosebit. Într'adevăr, ca să mă servesc de formularea unui cunoscut teoretician al mișcării, K. Bühler, fapte care pentru fonetician sunt identice, pot să apară deosebite, când sunt văzute fonologic. K. Bühler înfățișează exemple care dovedesc și strict logic că obiectul foneticii nu poate fi identic cu al fonologiei. (*Phonetik und Phonologie*, în *Travaux du cercle linguistique de Prague IV, Réunion phonologique internationale tenue à Prague (1931)* p. 22—53). Astfel, profesorul dela Viena relevă un caz cu mult mai concludent decât *-i* al nostru, la care identitatea cu rusa nu poate fi dovedită nici fonetic, pentru că nu există. După cum a arătat prințul Trubetzkoy⁴⁾, în limba cercheză sunetul *k*, văzut obiectiv, este pronunțat exact ca în germană. Dar deși fonetic toate trăsăturile motorico-acustice sunt aceleași, totuși deosebirea este evidentă, pentru că, în germană *k* are numai două elemente de reprezentare, pe când în cercheză *k* prezintă șapte elemente de reprezentare. Ceea ce pare identic fonetic este, de fapt, diferit pentru că întreaga structură a celor două limbi este diferită. La fel se întâmplă în ucrainiană, unde „un *i* identique en apparence a dans les divers dialectes ukrainiens une valeur phonologie variée”. (*Travaux I*, p. 24).

În cazul lui *-i* scurt, să presupunem, ceea ce nu este exact, că sunetul românesc și cel rusesc sunt, văzute fonetic, unul și același lucru, așa cum crede d. Rosetti. Ce urmează de aici? Că văzute și funcțional, ca fonem și estem, rămân același lucru?

Dar să-și amintească cineva relațiile și fonetice și funcționale arătate în această lucrare, și se va încredința că, dacă istoric niciun alt sunet n'a adus în limbă mai multe modificări decât el, pe cât de mic, pe atât de activ, el rămâne astăzi, punct fonetic, cea mai caracteristică creațiune a limbii noastre. De altă parte, să observe cineva cum, din câte semne pentru plural avem, acesta este cel mai frecvent și mai pregnant, încât căs-

3) Die Muillierungskorrelation der Konsonanten spaltet einige Sprachfamilien. Von den slavischen Sprachen besitzen diese Korrelation alle ostslavischen Dialekte, das Polnische mit Ausnahme seiner Nordperipherie und das Ostbulgarische... Die romanischen Sprachen mit Ausnahme des Moldavischen, d. h. des östlichen Vertreters der rumänischen Gruppe, und die indoiranischen Sprachen mit Ausnahme der Zigeuner Dialekte Ruslands und Polens entbehren diese Korrelations. (*Roman Iakobs on* loc. cit... p. 236—237).

4) N. Trubetzkoy, *Zur Allgemeinem Theorie der phonologischen Vokalsysteme*, în *Travaux*, I, p. 40, unde dă acea pregnantă formulare principală. „Der psychologische Gehalt eines Phonems ist mithin durch die Beschaffenheit des gesamten phonologischen Systems der betreffenden Sprache bestimmt. Ein und derselbe Laut entspricht in zwei verschiedenen phonologischen Systemen zwei ganz verschiedenen psychologischen Vorstellungskomplexen“.

tigă mereu teren. Instinctul nostru ortografic îl scoate în evidență, bunăoară prin generalizarea normei, ca femininele cu pluralul în *-i* să aibă genitivul-dativul singular în *-ii*: *Marginile lumii* este mai larg evocator ca *marginile lumii*.

În cele mai multe dintre funcțiile expresive arătate și într'aceia impresie de prelungire în infinit, pe care o poate deștepta în rimă, joacă adesea un rol și sugestia de plural legată de acest fonem. Toate arătatele multiple țesături dau sunetului românesc un caracter structural deosebit pe care nu-l are rusa, chiar când muierea consonantelor, văzută fonetic, ar fi tot una cu sunetul nostru. Pe bună dreptate, s'a afirmat că fonologia se impune sau cade odată cu recunoașterea principiului relevanței. De aceea nu este o întâmplare că cei doi întemeetori ai fonologiei au văzut în foneme „elemente constitutive fonetice ale morfemelor”, pe care le extindem la întregul corp al cuvântului.

Funcțional deci, încercarea de a stabili o identitate între fonemul românesc și aspecte ale fonemelor ruse, — rămâne interzisă. De altă parte, frecvența sunetului nostru aproape în toate părțile de cuvânt îl scoate în evidență deosebită. Iar caracterul consoanelor anterioare îi dă putința unor multiple valori sugestive, ca și incorporarea lui în diftongul *-ii*, unde vecinătatea vocalei îi imprimă caracterul. Tocmai corpul redus îi face repetarea nesupărătoare, înlesnindu-i mlădierea armonică.

Toate acestea confirmă că, chiar dacă fonetic ar fi identitate între sunetul român și cel ruso-ucrainian, structural și expresiv deosebirile au atâta relevanță, încât pot servi ca răspicat mijloc de diferențiere. Dar să fie într'adevăr identitate între înmuierea consoanelor slave și sunetul nostru? Nici măcar aceasta nu poate fi dovedit. Toți avem adesea posibilitatea să observăm sunetele limbii ruse, dând atenția cuvenită imaginii acustice a vorbitorilor. Pe când în consoantele finale ruse muierea face una cu consonanta, con-topindu-se în ea, la noi imaginea acustică a vorbitorului, când pronunță pe *i* scurt final, își păstrează individualitatea, cum am arătat. Cercetările de fonetică experimentală amintite într'un capitol anterior au confirmat caracterul distinct al fonemului românesc.

Din faptele și vederile de mai sus, s'a precizat și poziția noastră, față de *-i* al doilea element al diftongului, în exemple ca *plopilor, clăbucii, vij, lumii, fiii, stihii*, etc. Dacă, după cum am arătat, există o corelație, care poate merge spre armonizare între deosebirile categoriei de *i* presărați într'o frază, cu atât mai mult îmbinarea lui *i* silabic și *i* asilabic în diftongul *-ii* va tinde spre o imagine acustică de armonizare. Predominarea imaginii acustice asupra factorului motor este un fapt firesc. Ca morfonem, acest al doilea *-i* este un element de opoziție, ca *estem*, adăogat la *i* plin, el devine o prelungire armonică a acestuia. Iar când, cum este cazul cu *stihii*, atât consonanta mijlocie, cât și vocala primei silabe stau pe aceeași linie, funcțiunea expresivă este sporită în cadrul aceleiași imaginii acustice. La rândul lor, armonizările, tocmai pentru că fac corp, sunt mai relevante, așa încât devin răspicate mijloace de opoziție.

După cum am repetat în tot cursul lucrării acesteia și în *Arta cuvântului la Eminescu*, când ne ocupăm de aceste virtualități care sunt estemele limbii noastre, nu e vorba de mijloace mecanice, care să ne ducă la un anumit efect, cu necesitate cauzală, așa cum vorbea *Ibrăileanu* despre iamb și troheu. Totul atârnă de context, fonemele fiind adesea numai un acompaniament acustic într'o structură dată, în care toate elementele expresiei colaborează⁵⁾.

5) Și totuși un critic fragmentarist susține că acest fel de a vedea este o explicare cauzală. Și competent așează fonologia, această față lingvistică a structuralismului, printre explicările... cauzale, a căror negațiune este. Semn ori de multă pătrundere, ori de rară bună credință.

Pentru a ilustra diversitatea structurilor considerate în expresia literară, voi încheia capitolul acesta cu exemple din Eminescu, după cum am încheiat capitolul anterior cu un exemplu din literatura poporană.

În liedul *De ce nu-mi vii*, sentimentul melancolic izvorit din zădarnica așteptare a iubitei este exprimat în prima strofă atât de sugestiv, încât am avut prilejul să constat cum citită unui public străin, fără traducere, vorbea chiar și numai prin latura muzicală a expresiei.

*Vezi, rândunelele se duc,
Se scutur' frunzele de nuc,
S'așează bruma peste vii —
De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii ?*

Pe lângă semnificația simbolică a faptelor atât de simple amintite: plecarea rândunelelor, scuturarea frunzelor nu ale pădurii, ci, ale casnicului nuc, așezarea brumel, nu peste câmpii, dar peste vii, farmecul mereu reînnoit al strofii, expresie a dorului nostru, stă într'o mare măsură în opoziția fonemelor. Să privească cineva sugestivă repetare de 9 ori a vocalei întunecoase *u*, de cele mai multe ori subț accent, culminând în versul al doilea; se scutur frunzele de nuc. Totodată să trăiască impresia sporită a acestor repetări în rimele închise prin oclisivă: *duc, nuc*. Iar în contrast cu acestea, cu atât mai viu ne vorbesc rimele acelea deschise și străbătute de atâta nostalgie prin repetarea diftongului în ultimele două versuri. Exemplul acesta este caracteristic pentru acest tip de opoziții.

Cum am arătat, alte tipuri se caracterizează prin contopirea într'un ansamblu armonic a deosebitelor categorii de *i*, neutralizându-se diferențele.

În sfârșit, sunt cazuri care înfățișează opoziții expresive între *i* vocalic și *i* asilabic din diftongul *-ii*, atunci când distribuția lor însoțește răspicate stări de sentiment. Pentru a ilustra forma aceasta, aleg două strofe din Eminescu, care pot fi apropiate de sonetul în *i* major al lui Mallarmé, așa încât ori cine să vadă deosebirile între structură autentic poetică și simplă iscusință ostentativ căutată. Astfel se va vedea ceva din tehnica celor doi poeți și totodată din resursele diferite ale celor două limbi.

Citez strofele 57 și 58 din *Luceafărul*, când Cătălina răspunde îmbierilor de iubire ale lui Cătălin. În prima, Cătălina se caracterizează laolaltă cu pajul, într'a doua se diferențiază de *Luceafărul*:

*Și-i zice încet: „încă de mic
Te cunoșteam pe tine
Și guraliv și de nimic,
Te-ai potrivit cu mine....*

*„Dar un luceafăr, răsărit
Din liniștea uitării,
Dă orizon nemărginit
Singurătății mării;*

Cum vedem, ambele strofe, mai ales când le privești în cadrul strofelor imediat anterioare și ale celor imediat următoare, se caracterizează acustic printr'o frecvență de *i* care poate fi ușor controlată statistic și este cu atât mai izbitoare cu cât aceste strofe zugrăvesc, în esența lor, două simboluri absolut contrastante.

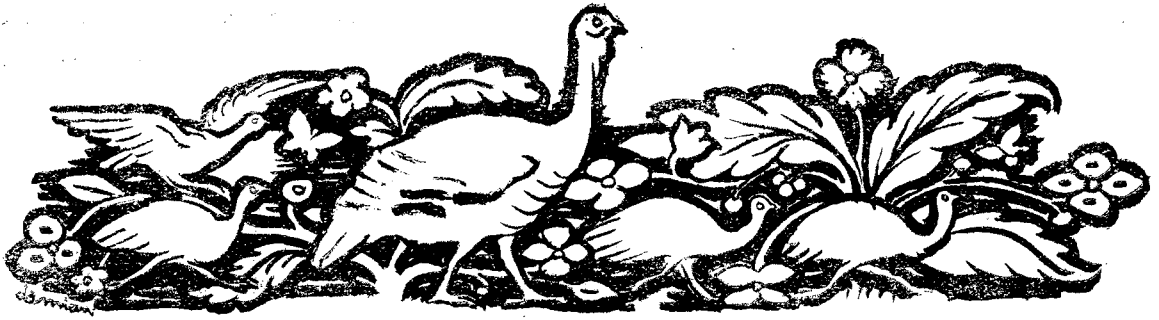
Prima strofă este ca un dans grațios, un scherzo, în care atât moneta mărunță a

celor 21 de cuvinte scurte, cât și construcția sintactică și sensul lor concură să caracterizeze curenta ușurință umană. În unitatea aceasta, în care cele două subiecte sunt disparente, iar centrele de organizare sunt cele două obiecte pe *tine* — *mine* se desfășură grațios acel pizzicato de patrusprezece *i*, fond pe care se reliefează cu atât mai viu cele șapte cuvinte în *i* accentuat, cu atât mai relevante cu cât tuspatri rimele au această vocală accentuată. Tonul minor al strofei este în concordanță cu întreaga ei semnificație. Simetria sintactică subliniază potrivirea celor doi.

Strofa a doua păstrează pentru a actualiza și mai viu contrastul, ceva din ecoul acestor vibrațiuni, dar pe un alt registru, într'un contrastant ton major și cu o largă perspectivă spre nemărginit. Numărul cuvintelor scade brusc dela 21, câte erau în strofa anterioară, la 12: este cel mai redus număr de cuvinte din strofele poemei. Aceasta marchează o adâncire în esența sentimentului exprimat. Paralel cu caracterul morfologic, se schimbă și structura sintactică: în fruntea primelor două emistihuri, subiectul; în fruntea ultimelor două, predicatul, cârmuind puternic viziunea. Și în cadrul acesta, un număr de *i* aproape egal cu cel din strofa anterioară, este un svon prin care se prelungește ceva din vibrațiunile aceleia. Pe când diferența numerică dintre *i* în prima și a doua strofă este minimală (14 față de 13), funcțiunea expresivă este alta. În strofa a doua, cuvintele în *i* accentuat sunt numai trei, dintre care două în rimă. Aceasta scade relevanța vocalei. În schimb, tocmai rimele lipsite de *i* accentuat, cele din versurile: *din liniștea uitării — singurătății mării*, înfățișează acea prelungire spre nemărginit, în concordanță cu acel largo major al ritmului și cu privirea îndreptată spre nemărginitul cerului și al apelor.

Cum vedem, nu este vorba aici de infinitul mic al vechii fonetici, nici de mecanice rezultante ca acelea căutate de Mallarmé, ci de altceva: o cale de a vedea totalitatea funcțiilor expresive în poezie și farmecul unic pe care-l dă structura limbii materne privită ca operă de artă.

B A L A D E

DE

RADU GYR

INELUL LUI NAN-UDOBA

Lin ciocănit și subțiat în clește,
unduitor ca apele, ca stuhul.
E aurul ca toamna când zâmbeste
și-i limpede agata ca văsduhul.

Dibaciul meșter, cu unealtă sfântă,
a stins fântâni adânci în nestemate.
Dar flacăra robită se frământă
și'n carnea juvaerului se sbate.

Privesc inelul. Uneori, îmi pare
că doarme 'n pălpâirea lui domoală.
Ci de-l rotesc o clipă către soare,
trezit din somn, cu fulgere se scoală.

Și uite, simt, podoabă prea ciudată
că'n tine duhul Neamului se-ascunde:
din limpezimea lui cutremurată
țâșnesc, arzând, furtunile rotunde.

RĂVAȘ DELA CĂLUGĂRENI

De lângă mlaștinile unde-a curs măcelul,
îți scriu, iubire, slove de vâlvoare.
Luceafărul își pierde'n stuh inelul,
stelele merg, prin trestii, cu fânare.

Când papura jeleşte şi se sbate,
tâmpile noastre ard ca de lingoare.
Sub lintiţă, în bălţile amare,
zac frunţi şi mădulare retezate.

Grumaji rânjesc în smârcuri şi, jilavă,
tăcerea vânăta a sânge amiroase.
Abur de stârvuri fumegă otravă,
vidrele nopţii lunecă sfioase.

Călugărenii au văzut urgie...
Ci Maica-Domnului, mijind ca o brânduşă,
alături mi-a stat în bătalie
şi mi-a zâmbit din ape de cenuşă.

Acu, arama lunii zângăneşte
ca pavăza izbită de hangere.
Lângă jeratec visele-s de fiere,
somnul tăiat tresare iepureşte.

Lăstunii dorului, cu fâlfâiri domoale,
— Lumina mea — pe umeri ţi se-adună
Minune, săruta-ţi-aş glesna moale
şi pleoapa mirosindă a căpşună.

În noaptea rea de fier şi de pucioasă,
pe visul meu ca raiul te plecaşi...
Te văd pierdută, alba mea mireasă,
în foişorul sur din Făgăraş.

Mătânii baţi la Precista Curată,
în bocetul uşure al tăcerii.

Poimâini, e-a şaptea Vineri urzică
de când pornii măcel cu ienicerii

Răvaşul ăsta, ciuruit de stele,
ţi-l mân, la miez de noapte, printr'o slugă.
În zori, va curge moartea pe prăsele
şi mlaştinile iar or să ne sugă.

De mi s'o împlin ăst prăpăd veleatul,
sângele meu va clocoti de tine.
Dragostea mea, aurul meu, — oftatul
din urmă va fi cântec pentru tine.

Când mâinile s'or stinge a sfârșire,
vor pipăi tulpina umbrei tale
și, încleștând vedenia subțire,
pe coasta stângă-o vor culca, sub zale.

Nu-ți fie teamă, nu, Lumină rară..
In nopți adânci, strigoiul meu zănatec,
mai galben decât toamnele de ceară,
plutind spre foișorul singuratec,

in recele-ți iatac o să răsbată,
și'n triste mâini cețoase de nălucă
inima mea, mânjită 'n sânge-o să-ți aducă,
cum ar aduce-o stea însângerată.

NOSTALGIE DE AZUR

DE

G. MURNU

Iluminată în luceferi ca de-un colier
De pietre scumpe, o, zariște senină!
Priveghiu de taină arde astănoapte'n cer,
Sobor de îngeri innue'n surdină.
Pios fior, prinos de harfe ce suspină,
Uimind mă fură brațelor de fier
Ce-ncătușază'n colb a mea tulpină
In oarbecul din lutul efemer,
Și dus de-o undă ritmică și lină,
Extaz mă'nalță'n mine, sbor stingher
De peregrin nostalgic, aripat năier
Spre-albastre ape de fântâni ce-alină
Lustral pământu'n setea-i acvilină
De-amețitoare culmi cerești care mă cer
Și mistic m-altoesc în rădăcină.

Boltește-al lumii demiurgic făclier
Cuprinsul tot ca un imens paner,
Străluminoas'a cultului grădină,
Liturgic sideral' a nopții mină
De închinare vetre și altare plină,
Sub mii de sori ce fulgue'n eter
Ca roinica risipă din stupină,
Flori de topaze, pulbere diamantină,
Lucori de candelă, încrustări de giuvaer
Și-aprinse orbitoare policandre anină
Din tortile nestinsului mister.

O, sanctuar zidit în nimburi de lumină,
Apoteoza mea de vis! O, empireu,
Liman ce desîntină și-nsenină
Tot sufletul în cuget alb și fără vină
Și-l împreună cu esență pură — Dumnezeu!

Simfonic ritual de maestru corifeu
Al unicei orchestre. O, cristalină
Virtute clară. Strălumină peste tot regină
De vrere atotputernică, trofeu
Din fulgere de glorie deplină,
Aprinde peste abisul amăgeu
Al nopții, peste bezna de ruină,
Eternul lampadar de jubileu
Și zarea'n fiecare zi'nrubină,
Deschide porți de infinit și ilumină
Pământul și-l îmbracă'n straiu de Elizeu...

Iar cum prin vad de lacrimi oarbec dus
Și care'nfrântă aripa-mi de tină,
In ziua când mă simt cași răpus
O stea mă-ndreaptă din străfund blajină
Spre nalturi, nostalgie de nespus,
Sublim ecou de patrie divină,
Și desorbitul înger urcă'n sus
Și slăvilor de-azur se-nchină.

S Â N G E S T R Ă I N

DE

VICTOR PAPILIAN

Trecuseră două săptămâni dela înmormântarea mamei lor și Milenka se căsnea mereu să-și recunoască fratele în omul ăsta străin, pe care-l găsisese într'o dimineață, aruncat tâlhărește peste pieptul uscat de boală și suferință al bătrânei, vrând parcă să-l strivească.

— Cum te-ai schimbat, Marko...

— Tu de fel, Milenka... Și în Urali să te fi întâlnit și tot te-aș fi recunoscut...

Cât de străin îi suna glasul. Vorbea rar — parc'ar fi pierdut folosința limbei sârbești — și de fiecare cuvânt i se lipise accentul rus ca un strat moale de cocă. Și ochii lui frumoși de odinioară, ochii aceia mari, rotunzi, negri și focosi — fala neamului Nedelkovici — trecuți, odată cu ura împotriva Turcilor și Bulgarilor, din tată în fiu, cătau acum anevoie prin două luminițe subțiri cât firul de ață. Și fața-i, sdrelită de o parte, parcă numai carne vie, și sbârcită de cealaltă ca de băbuță; și capul chel, lăsând să se vadă ceafa turtită; și nasul atârând peste mustața ruptă în mai multe locuri; și ghebul din spate; și...

Sora își întrerupsese cercetarea.

— Mama te-a recunoscut numaidecât... fiindcă ea nu s'a îndoit nicio clipă, când noi cu toții te-am crezut mort...

Marko își duse batista la ochi. O sută de vieți să mai fi trăit și niciodată n'ar fi putut uita întâlnirea cu mamă-sa. Incă din tren nerăbdarea s'a prefăcut în chin. În piept inima-i sfârâie ca un gogoloș de său pe cărbuni aprinși și în praf de oțel magnetic îi joacă fiecare fibră a trupului. Prin fața lui, peisagii diferite. Munți, dealuri și văi aleargă, se încălescă în goană de herghelii despletite. Locurile astea le cunoaște prea bine, doar la Timișoara și-a făcut liceul și din Lugoj a plecat pe front. Dar n'are răgaz să-și cerceteze amintirile și sufletul îi este prea chircit, să le prețuiască scumpătatea. Temeri prostești îl încearcă: să nu se aprindă osia vagonului; să nu sară — Doamne ferește! — vreo roată din butuci; sau, la vreo cotitură de dâmb, garnitura smulsă dela mașină să nu fie aruncată ca un trup de șearpe decapitat, peste șini în prăpastie... Atunci, dintr'un îndemn al minții, mai mult decât dintr'un imbold al inimii, el întoarce privirea spre Olenka, fiica-sa. Dar Olenka are aceeași neschimbată atitudine, răsturnată pe cana-

pea, cu ochii aproape închiși, nările puțin dilatate parcă aspirând un parfum voluptuos. Niciodată fata nu l-a înțeles, cu atât mai puțin acum. Și e firesc. Sufletul ei a rămas în Siberia, în Urali, după cum sufletul lui e aici, în Banat și în Serbia. De aceea în oraș a întârziat doar cât să-și găzduiască fata la otel și apoi, în goană mare de automobil, a alergat la casa cumnatului său, unde bătrâna mamă îl așteaptă cu sufletul în buze. Aci, poarta-i deschisă, ușile, ferestrele vraieste... Casă cu duhul morții în ea! El n'a sunat, n'a strigat. Fiecare clipă îl întârzia, fiecare gest de prisos putea echivala cu nenorocirea inevitabilă. Acum el merge la sigur prin casa necunoscută, căci pribegia din Rusia i-a desvoltat simțul orientării. Dintr'o ochire a recunoscut biroul, salonul, apoi dormitorul și lângă el, în dreptul unei uși închise, camera bolnavei, unde a dat busna. Ea odihnea cu trupul înălțat pe perne și în atât spor de lumină, încât fiul a văzut-o ca pe un desen de icoană.

— Marko... a țipat bătrâna.

Și atunci băiatul s'a repezit tâlhărește ca pe o pradă. Milenka nu l-a recunoscut însă. Atât de mult se schimbase. Ea îl aștepta, ca pe fotografia din album: chipiul pe o ureche și uniforma de liceean strânsă pe corp. Dar optsprezece ani avea când l-a luat în războiu...

— Mama niciodată nu te-a crezut mort, Marko...

Glasul soră-sei îl trezi parcă. Cât poate gândi un om în intervalul scurt dintre două vorbe!... De fapt, parcă nici nu gândise, ci parcă își văzuse într'o clipă toate gândurile.

— Da... mama nu te-a crezut niciodată mort, ca noi ceilalți... Din pensia ei ți-a cumpărat, în Serbia, o casă și o grădină... Asta, pentru Marko, pentru scumpul meu Marko, când se va întoarce din Rusia...

— Biata mama...

— Frate, când te vei înapoia în țară, ai cu ce să începi o nouă vieță... Fiindcă tot ce e acolo e al tău... Eu nu pretind nimic din moștenire, nici bărbatul meu și nici fiul meu, Traian.

— Iți mulțănesc, Milenka...

Cei doi frați deteră să se îmbrățișeze, dar deodată se auzi prin fereastra deschisă, un răs de fată, un răs curat, sonor și punctat, ca un pumn de perle rostogolite printr'o pâlnie.

— Olenka.

— Ce frumoasă-i fata ta...

— Seamănă la glas, la răs și la fire cu Xenia, mamă-sa.

Sora închise vorba. Și aci altă nenorocire. Nevasta lui Marko murise. Când și cum, nu se putea ști... căci Marko ocolea mereu această dureroasă întâmplare.

Amândoi frații zâmbiră fericiți când pe ușă intră Olenka, însoțită de unchiu-său, locotenentul colonel Mihai Cărăuș.

— Mi-a ieșit în cale, ștregărița, aproape de cazarmă și până aici numai românește a vorbit. Ce bine a învățat nici nu vă puteți închipui...

— Are mare ușurință... făcu tatăl mândru. Imi seamănă... Știe și nemțește și ungu-rește... Erau, în Rusia, mulți prizonieri din fosta monarhie. Adesea vorbeam cu ea și câte un cuvânt-două românește, mai mult pentru mine, să nu uit o limbă cu care am copilărit aici în Banat.

Noaptea era liniștită. Un strat de abur uniform netezea toate sgrunțurile cerului și pomii, în grădină, stăteau nemișcați în sacii lor de umbră. Nici fluturi, nici găze în noaptea încropită. Cu un ocol strâns, râul înconjura grădina adormită, ca pe o insulă și, prin

alea dintre plopi, doar șoaptele lui se fugăreau, se prindeau, se incolăceau ca mii de șerpi aieriani.

Cei doi cumnați mergeau îngândurați, unul lângă celalalt, către fundul grădinii. Duhul umbrei copleșise parcă și sufletele lor. Însfârșit Marko rupse tăcerea.

— Frate Mihai, vreau să-ți vorbesc...

Colonelul avea o fire blajină și simțitoare. Numai după vorba grea, ruptă cu caz-nă din cimentul sufletului, înțelese că nu despre vreo fericire avea să-i povestească acum cumnatu-său.

— Frate Marko, să ne bucurăm că ai scăpat sănătos din prinsoarea bolșevică și că la tine, în Serbia, te așteaptă o viață nouă...

Răspunsul lui Marko se alege ca un ecou :

— Sănătos... viață nouă...

Și făcând o sforțare :

— Tu trebuie să cunoști toată tragedia vieții mele...

Și, fără să-i dea timp de răspuns :

— Fiindcă tu te-ai purtat mai mult decât frățeste cu mine... Pe soră-mea ai luat-o de nevastă, ca recunoștință pentru tata, colonelul tău din războiu, care te-a ocrotit și a înțeles sufletul tău nedreptățit... Și ai făcut-o fericită... Și țara ta a primit-o ca pe o fiică a ei...

— Dar și ea m'a făcut fericit. Mi-a dat un copil frumos, deștept...

— Și mama, care a strâns avere pentru mine, numai pentru mine, dincolo în Serbia, a murit în casa ta și odihnește în pământul țării tale ospitaliere...

În pieptul lui Marko lovi un hohot. Colonelul prinse clipa.

— Marko, nu te lăsa pradă desnădejdei... Ești încă tânăr... ai oarecare avere și, mai mult decât atât, ai pe Olenka.

Acum Marko îi curmă vorba, parcă tăindu-i-o cu satârul.

— De aci se trage nenorocirea mea...

— Ce spui, frate ?...

— Dacă fericirea ta e Traian, nefericirea vieții mele e Olenka.

Colonelul se înfurie.

— Ești un tată nerecunoscător... Nu ești în stare să prețuești comoara dată de Dumnezeu...

Și sentențios :

— Nu copiii sunt azi nerecunoscători, ci părinții...

Marko privea în sus, pe cărarea cerului dintre vârfurile ploilor. Într-o parte cerul se luminase puțin și acolo frunzele pomilor începuseră să tremure, parcă să curețe negurile.

— Fata ta e minunată... Are abia cincisprezece ani, dar, după inteligență și frumusețe ai și putea-o mărita...

— Iată... arată cu mâna Marko, vârful celui mai înalt plop, de el s'a prins o lumină ca o candelă, iar în jurul ei cerul s'a acoperit ca un covor verzuiu...

— Răspunde, Marko... Ce visezi...

— Voiu răspunde, Mihai... Nu visez, ci dimpotrivă mă întăresc, că cele ce-ți voiu povesti multă virtute necesită...

Colonelul, ca să abată convorbirea tristă, o luă în chip glumeț :

— Păcatul vostru, al Slavilor, este această concepție tristă a vieții... cu toții sunteți eroi dostoiewskiani... cu toții aveți o misiune de îndeplinit, cu toții sunteți martiri, iluminați sau răzvrățiți... În opoziție cu voi, ce luminoasă, ce precisă apare mintea mea

latină. Acolo sus e luna... înțelege... luna, care începe să apară... și nu o candelă, și nici covor verzuiu... Răspunde, Marko... nu visa...

Drept răspuns Sârbul făcu o cruce.

— Marko...

— Frate Mihai, eu am rămas credincios...

— Dar nu te învinuesc pentru asta, ci pentru confuzia, pentru haosul, în care se sbate sufletul tău... Și eu sunt credincios...

Marko continuă fără să ia seama la întrerupere :

— Și credincios am rămas și în cele mai cumplite nenorociri, după sdrobirea lui Vranghel cu care luptam... după ce am căzut prizonier în mâinile bolșevicilor... și în tot timpul marei mele pribegii prin Siberia și Rusia, când nu odată eram să mor de boale... și minunea lui Dumnezeu că am scăpat să nu fiu ucis de fiare sau de oameni.

Colonelul nu-l mai întrerupse. Poate că cele întunecate din sufletul amărît, prin mărturisire să se deslușească și astfel orice muncă lăuntrică și orice întristare să dispară.

— Ascultă, frate...

Se oprise din mers. Luna apăruse și în bătaia ei, cum Marko ținea ochii închiși, chipul lui părea o mască mortuară de bronz.

— Ascultă adevărul, frate... făcu el deschizând ochii. Xenia, nevasta mea, n'a murit...

— Cum?... se sperie colonelul.

— N'a murit... a fugit...

— Destul... Nu vreau să știu mai mult...

Dar Marko îi prinse mâna.

— Trebuie să știi totul... Trebuie... Fiindcă păcatul ei, mă tem, că stăruie în Olenka... și de el numai tu o poți scăpa...

— Vorbește atunci, frate... vorbește... Sunt al tău până la moarte... făcu emoționat colonelul.

— Îți mulțămesc... Numai tu trebuie să știi, nimeni altul...

Colonelul îl trase pe malul râului.

— Suntem singuri aici... doar Dumnezeu, deasupra noastră...

— El... făcu Sârbul și se închină încăodată.

Sufletul colonelului era plin de iubire pentru omul de lângă el, fratele său cu adevărat, frate nu numai după datinele rudeniei, dar după îmboldul suferinții. Il simțea frate, parcă și cu sufletul și cu mintea, deslușit, lămurit, gata să-l aline, gata să-l ajute. Cuvânt bun, sfat sau bani... orișice, orișicum...

— Cum ți-am mai spus, frate.. evadând din paza Roșiilor, am hoinărit în lung și'n lat prin Rusia și Siberia, trăind cum puteam, când muncitor, când slugă, când cerșetor... Am făcut de toate... Și profesor de germană am fost, și cântăreț din gitară... și hamal în port, și dansator în taverne... până ce am ajuns la Ivan Porfir Pogorovici, viitorul meu socru...

— Tatăl Xeniei?...

— Da, tatăl ei...

— În Siberia, dacă nu mă înșel...

— În districtul Tobolsk... Acolo, Ivan Porfir Pogorovici era încă un om bogat, care-și păstrase toate proprietățile și bogățiile...

— Și tu ?

— Eu am intrat slugă.

— Slugă ?

— Da... Dar iute, Xenia, fata gazdei, m'a distins dintre cei mulți și m'a făcut fecior în casă... Și se găseau acolo, în acea casă, refugiați din toată Rusia... nobili, cinovici, tineri din „intelighenția”... și totuși, ea pe mine m'a iubit...

— Te-a iubit cu adevărat ?

— Cum numai Rusoaicele știu iubi pe pământ...

— Și v'ați luat, de bunăseamă, contra voinței părintești...

— Voința Xeniei era totul... tatăl său omul cel puternic și bogat, nu i se putea împotrivi cu nimic...

— Și pe urmă ?

— Ne-am iubit... și am avut pe Olenka... și am crezut că iubirea ei va fi fără sfârșit... până ce bolșevicii au auzit de isprăvile lui Porfir Pogorivici... căci el organizase o adevărată rezistență... În jurul lui erau Kulacii, erau mujicii... fiindcă țaranul de pretutindeni și din toate timpurile e același... El nu discută originea proprietății, el știe că pământul e un drept... și-l respectă și în avutul altuia... Și cum ți-am spus, erau acei intelectuali, care credeau că apără independența spirituală a adevăratei Rusii, îndârjind poporul împotriva comuniștilor și mergând la biserică în văzul autorităților locale...

— Ce are aface cu iubirea voastră ?

— Are... fiindcă bolșevicii au trimis atunci o adevărată armată, comandată de un vestit căpitan, Vladimir Ivanovici Babac... Fusese, ce-i drept, tâlhar de drumul mare, dar avea omul geniu... Și când a fost să dăm lupta, dintre atâția oameni de soi, m'am ales, ca dela sine, eu... eu, care făcusem școala de cadeți... eu, care făcusem atâtea războaie...

— Ei și ?...

— Asta a fost pierzania mea... Xenia a descoperit în mine alt om... A aflat că eram din viță nobilă, că fusesem ofițer în armata austriacă, că învățasem carte... și această descoperire i-a ucis dragostea... Ea iubea sluga, vezi tu...

— Cu neputință...

— Am băgat de seamă, deși eram atât de ocupat cu pregătirea luptei... Era un războiu de gherila împotriva unei armate regulate... care, înțelegi cum s'a terminat...

— Cu zdrobirea rezistenței.

— Exact... Dar ceea ce e groaznic acum vine. Când Babac a atacat castelul, servitorii au fugit, deasemeni intelectualii... Eu am rămas locului până ce am văzut pe dușman intrând în curte, atunci am alergat la Xenia și la Porfir... Dar pe Xenia n'am găsit-o, și Porfir n'a vrut să părăsească poziția... Eu aveam o datorie : copilul... Deci, alergând în bucătărie, unde era închis, l-am luat în brațe și am sărit pe fereastră fugind în pădure...

— Groaznic... făcu Colonelul.

— A doua zi m'am întors pe furiș. Castelul era o ruină. Pe Porfir l-am găsit împușcat. Xenia nicăieri... Și am stat ascuns într'o izbă țărănească timp de două luni, trimițând o iscodă credincioasă...

— Și ai găsit-o ?

— Nu... Dar într'o noapte ca asta a venit ea la mine.

— Și ?

— A venit și mi-a spus răspicat... „Marko, ia pe Olenka și pleacă la Smolensk... Te-am scăpat de moarte...”

— „Vii și tu ?”...

— „Eu, nu... eu plec cu Vladimir Babac...”

— Cu ucigașul tatălui ei ?...

— Da... cu el...

— Ce monstru...

— Să n'o condamnăm. Mi-a scăpat vieța atunci, și mi-a scăpat vieța de mai multe ori mai târziu... și m'a protejat de acolo de unde se găsește...

— Unde ?...

— Asta nu știu și nu voiu ști vreodată... Dar ea știe de mine. Ea mi-a permis să-mi duc traiul prin Rusia ; ea mi-a ajutat să vă găsesc... Altcum, în Rusia, ești pierdut prin atâta omenire ca un ac în carul cu fân.

— Crezi, că ea ?...

— Da... ea, cu legăturile ei, cu puterea ei... Ea a trimis vești despre mine în Serbia și apoi în România... Ea mi-a procurat pașaportul și, deși nu mai mă iubește, ea este îngerul meu protector care veghează dela mare distanță...

— E de neînțeles...

Sârbul își opri mersul și cu ochii la luna din nou turbure ca și sufletul său, rosti cu amar :

— Cum să înțelegi vreodată sufletul slav... Iată, eu mărturisesc că parcă îi dau dreptate, fiindcă și în mine pulsează aceeași nebunie haotică a aceluiași suflet slav...

— Asta nu... făcu hotărît colonelul.

La vorba răstită, Marko se trezi din ațipire și cu avânt se adresează cumnatului său.

— De aceea, frate, te rog pe tine să-mi stai într'ajutor... Voi latini, ai spus-o adineaori, aveți o minte limpede... voi știți ce vreți, voi judecați înainte de a chibzui.. Stai în ajutorul meu...

— Cu mare bucurie, frate...

— Tu ai făcut fericită pe soră-mea... fericeste-mă și pe mine...

— Cum ?

— Iată cum... Mi-e teamă de Olenka...

— De copilul tău ?

— Da.

Tatăl nenorocit cătă în lături — obiceiul căpătat în Rusia. Nu mai îndrăsnea să vorbească tare.

-- Olenka m'a denunțat... făcu el în șoaptă.

-- Pe tine ?

-- Da... avea nouă ani. La vârsta asta un copil trebuie să creadă în Dumnezeu. Am pus-o deci să se roage. Ea n'a vrut, eu am silit-o... A doua zi m'a reclamat profesorului care, potrivit ordinilor, m'a denunțat...

-- Și ?...

— Am fost închis.

Colonelului nu-i venea să creadă urechilor.

— Inchis ?

— Da.

— Și cum ai scăpat ?

-- Xenia, fosta mea nevastă... Ți-am spus că ea veghează asupra-mi... Ea m'a scăpat.

— Extraordinar...

Sârbul deveni rugător.

— Frate Mihai, am o rugămintă...

— Vorbește, frate...

— Vreau să mai stau la voi încă o lună... două... trei.

- Cu cea mai mare bucurie.
- Am băgat de seamă marele ascendent pe care tu îl ai asupra Olenkăi...
- Asta-i adevărat.
- Tu poate o vindeci... tu poate îmi redai copila așa cum am visat-o eu... fiică iubitoare și cinstită...
- Îți promit pe cuvântul meu de ostaș...

Chiar de a doua zi, colonelul începu, potrivit învoielii, să-și învețe nepoata cu deprinderea cea bună a unui cuget cinstit și, fără silnicia căinței, și fără jignirea pocăinței, să-i redea sănătatea sufletului și mângâierea, printr'un proces firesc, ca dela sine. Poate să izbutească acolo unde tatăl nu putuse fi de vreun folos. Și fiindcă avea să mânuiască un suflet slav, își zise, să pună ca temelie de învățătură „frumosul” și pe el să clădească ce avea de clădit. De aceea își chemă nepoata la o plimbare prin grădină, după masa de seară când Traian cânta la vioară acompaniat de mamă-sa și Marko, în fotoliu, asculta fumând.

- Îți place, Olenka, grădina noastră noaptea?
- Da, unchiule... așa trăi în ea toată viața...
- Vezi tu... frumuseșea ei e sporită prin faptul că este a mea, proprietatea mea... înțelegi?

Fata se opri din mers. Prin cărarea dintre cele două rânduri de plop, luna plină se oprise parcă odată cu fata ca să asculte la consfătuire. Colonelul simți un tremur ciudat subțil, parcă un tremur luminos, dar repede se stăpâni.

— Să strângi din munca ta, zi cu zi, o agoniseală pe care să n'o cheltuești zadarnic, ci s'o prefaci în valori de frumusețe...

— Frumusețea, făcu Olenka gravă, este tocmai potrivnică posesiunii. Iată, pomii ăștia sunt frumoși și nu sunt ai mei... iată, luna, care ne ascultă și ne ocrotește, e frumoasă și nu e a mea... Să te bucuri când nu posezi...

Colonelul își dete seama că lupta se arăta mai grea decât s'ar fi așteptat. Se lăsase parcă prins și de aceea încercă să fie tare și chiar brutal.

— Nu, Olenka... nu este așa. Iată, calul meu e tot proprietatea mea... și de aceea îl iubesc. Sunt milioane de cai pe pământ, dar ăsta e fratele meu... nu l-aș da altuia pentru nimic în lume... Sunt bunuri care, fatal, te duc la proprietate... Casa mea e mai frumoasă ca toate casele... și această grădină mai frumoasă ca toate grădinele, fiindcă în ea e dorul meu pus, sufletul meu...

Olenka tăcea. Tăcu și colonelul. Merseră câțeva vreme așa, unul lângă altul. Colonelul se simțea tot mai turburat de tăcerea asta gravă și misterioasă, pe care o copilă încă putea s'o reverse împrejurul ei. El își dădea seama că convertirea nepoatei nu mergea precis ca demonstrarea unei teoreme.

- Unchiule, făcu întru târziu fata, ți-ar plăcea să cred în sfințenia proprietății?
- Da, se lăsă prins unchiul, așa fi foarte fericit.
- Bine... Și acum la revedere, plec să mă gândesc...

În urma ei rămase un parfum tânăr de flori și verdeață, și din fuga ei se alesese parcă un vânt ușor îngânând o melodie moale printre frunzele pomilor. Colonelul se simți și mai turburat. Tremurul luminos de adineaori îl pătrundea mai adânc, parcă prin toate fibrele mușchilor și prin svâcnirea capilarelor. O stea căzătoare, cu traiectoria precisă îl chemă la realitate.

- Sunt nebun... Unde este luciditatea mea?...

Peste câteva zile Olenka veni la unchiul său.

— Unchiule, vino cu mine în grădină și vorbește-mi de Dumnezeu...

Colonelul primi fericit. Planul lui se înfăptuia mai repede decât gândise. Era deci pe calea cea bună.

— Ideia de frumos ne duce fatal la Dumnezeu...

— Nu ideia de iubire?.. îl întrerupse fata.

Colonelul se simți din nou încurcat. Avea de ales ca sprijin două valori, asupra cărora nu meditase nicicând: frumosul și iubirea. Dar frumosul cădea parcă mai mult în sistemul lui de geometrie sufletească.

— Frumosul e legat, cum ți-am spus, de proprietate... El ne conduce în chip obligator, la Dumnezeu ...și prin Dumnezeu, la iubire.

Și dintrodată deveni discursiv, ca și cum ar fi făcut o critică la un joc de războiu. Minte tocmea o serie de silogisme ca să susțină tema propusă: filiațiunea proprietate, frumos, Dumnezeu, iubire... Dar de fapt își dădea seama că alta era judecata lui intimă, aceea a sufletului în care turburarea luminoasă agita simțurile. El nu voia să cedeze, trebuia să dea dreptate rațiunii.

— Crezi că Dumnezeu împlinește toate faptele frumoase de pe pământ? îl întrerupse Olenka.

— Nu există, făcu el exaltat, frumos în afară de Dumnezeu.

— Și ți-ar face plăcere să cred în Dumnezeu?

— Aș fi fericit.

— Bine...Mă duc să mă gândesc...

De bună seamă, demonstrația lui corectă o va convinge. Atunci pentru ce era trist? Pe cer, luna plină tăia drum sigur printre grămezile de stele, care se dădeau parcă în lături la trecerea ei. Dinspre casă venea un cântec de vioară. Traian cânta singur pe balconul dinspre grădină, și cântecul lui suna atât de dureros încât, deodată, tatăl își simți sufletul scăpat din ghiarele voinții și repezit tot în ochi. Se trezi plângând. Oare de ce? De îmbunarea sigură a Olenkăi, sau de cântecul de jale al lui Traian?...

După cină Traian chemă pe vară-sa, Olenka :

— Nu vrei să te plimbi cu mine?

— Măine ai două teze, Traiane...

Băiatul făcu un semn de dispreț.

— Olenka, tezele nu contează... Pentru mine învățătura e jucărie.

Și devenind grav :

— Sunt alte datorii cu mult mai puternice, în viață. ...Vino, Olenka...

— Nu, Traiane... In astă seară mă voiu plimba cu unchiul Mihai. Vreau să-i vorbesc despre proprietate și Dumnezeu.

— Olenka...

— Cântă la vioară... E așa de bine să mă plimb cu unchiul Mihai, și când vorbește, să privesc cerul înstelat și să aud cântecul tău vrăjit...

— Nu, Olenka... eu pe vioară nu mai pun mâna până nu ți-oiu spune ce am de spus..

— Atunci rămâi cu tata... el îți va vorbi despre războaie și revoluții... și despre alte multe fapte eroice.

Și intrând în casă se adresă colonelului :

— Unchiule Mihai, vino în grădină să vorbim despre Dumnezeu...

Marko și cu soră-sa schimbă o privire cu înțeles. Olenka era pe calea cea bună. Unchiul și cu nepoata scoborîră terasa și apoi porniră încet către grădină.

— Unchiule, îmi dai voie să-ți iau mâna?

— Da, Olenka.

Din nou colonelul simți aceeași turburătoare lumină la presiunea degetelor în care deosebia și moliciunea pielii și nervozitatea falangelor lungi, subțiri și tari. Dar numai-decât, aducându-și aminte de hotărârea și datoria sa, își lăsă mâna moale, pasivă și indiferentă în mâinile Olenkăi.

— Vorbește, unchiule... Așa frumos povestești... Glasul tău e cald, să-l pui oblojeală pe rană, și vorba ta pătrunzătoare, parc'ar împroșca numai praf de stele...

Dar colonelului îi pierise glasul. Se găsea în puterea a două vrăji, a Olenkăi și a cerului. Era o noapte ca niciodată de frumoasă. Din calea lactee, aruncată ca un vâl de fluturi, cădea ploaie de stele în leasa pomilor. Și luna, ca o pecetie gata să sigileze orice zapis dintre om și destin. Și fata, care-i mângâia rotund fiecare deget ca și cum le-ar fi legat cu inele.

— Unchiule, cred în sfințenia proprietății... fiindcă în clipa asta, tot ce mă înconjoară, pomi, cer, stele, luna, sunt numai ale mele... și nu dau voie nimănui să se bucure de ele.

— Nu te înțeleg, Olenka...

Ea se strânse lângă el, ca și cum i-ar fi fost frig, încât colonelul îi simți umărul tremurând și inima bătând cu putere în piept

— Nu mă înțelegi, unchiule?

— Nu, Olenka.

Cu iuțeală de șearpe, ea îi trecu mâinile pe după talie și-l prinse în brațe.

— Nu înțelegi că te iubesc?... că nu pot iubi pe nimeni înafară de tine?

— Taci, Olenka.

— Nu... făcu fata cu vocea tot mai aprinsă. Tu nu înțelegi că am venit din Rusia ca să te întâlnesc pe tine? Tu nu înțelegi că am venit pe urma unui destin? Unchiule, prin tine înțeleg sfințenia proprietății... căci vreau să fii al meu, numai al meu... Prin tine înțeleg glasul lui Dumnezeu, care m'a adus din mijlocul Rusiei, curată și neîntinată, ca să mă dau ție și să mă robesc ție pe viață...

El nu mai putea lupta, devenise rugător:

— Olenka, te rog, taci...

— Nu, unchiule... lasă-mă să cred că există Dumnezeu... lasă-mă să mă pocăiesc prin tine...

Din ce în ce mai slab el își amintea de datoria, de angajamentul luat. Pielea, apărătoarea trupului, era în fiecare por pătrunsă de țepușele dorinței. Ochii parcă se închideau, ducând înăuntru, spre suflet, toată imaginea cerului. Și mușchii lui vânjoși cedau unul câte unul.

Sunetul pianului îi veni în ajutor. Nevastă-sa, Milenka cânta un cântec sârbesc fratelui ei. El își adună toate puterile.

— Gândește-te, Olenka, la tatăl tău... gândește-te la mătușa ta...

Atunci fata se desprinse de el. N'o vedea bine, dar îi simțea fața crispată și oasele strânse în încheieturi de mușchii trași ca de ghiare de oțel.

— Pe mătușă-mea o urăsc și aș vrea s'o văd moartă... Ea e piedica fericirii mele... De-ar fi în Rusia, aș ști cum să procedez...

Colonelul își venise în fire.

- Olenka, ești un copil ingrât...
- Sunt o femeie care iubește.
- Tatăl tău te-a încredințat mie...

Olenka devenise fiară.

- Tata e un dobitoc... și bine i-a făcut mama...

Atunci colonelul se înfurie, îi prinse mâna și, răsucind-o, o obligă să ingenucheze. Fata ingenuche cu supunere. Acum colonelul își dădea seama că mai mult se apăra pe sine decât își apăra nevasta și cumnatul.

- Nu vorbi așa... tu nu știi tragedia tatălui tău...

Olenka râse în batjocură.

- O știu... Mi-a scris mama...

— Ești o infamă... și tu și mama ta... făcu colonelul răsucindu-i și mai tare mâna din umăr.

Olenka își continua răsul înnebunit.

- Tata e un dobitoc... un dobitoc...

— Dacăș avea cravașa la mine, te-aș lovi ca pe-o ticăloasă...

Dar Olenka îi săruta genunchii, picioarele, cum putea, pe unde apuca...

- Incetează... Chem pe tată-tău...

- Tata e un dobitoc,... un dobitoc... Bine i-a făcut mama.

Atunci colonelul o trânti la pământ. Câteva clipe se priviră prin întuneric. Deodată fata se repezi la el, îi prinse mâna și înfipse dinții tare adânc. Colonelul nu simți nicio durere, ci doar picături calde de sânge.

- Ai să fii al meu... și-o jur... făcu fata

- Pleacă... să răsti el.

- Ești prea cuminte... dar te voi înnebuni. Ține minte: te voi înnebuni...

A doua zi după amiază, Traian chemă pe vară-sa la plimbare și ajungând la podul cel mare se opri să privească în apă.

— Olenka, făcu el într-un târziu, iată o hârtie de o mie de lei... voiam să-mi cum-păr cu ea un revolver...

Fata privea la peștișorii care se fugăreau în jurul razelor de lumină.

- Căci mă voi omori, dacă tu nu mă iubești...

Ea continua să zâmbească valurilor, peștilor și razelor de lumină.

- Iată, hârtia asta o rup în fața ta...

- De ce?... făcu fata fără să ridice privirea din apă.

— Ca să arăt că-ți urmez povețele... ca să-ți dovedesc că banii pentru mine nu au niciun preț.

- Asta-i un bun câștigat pentru tine, nu pentru mine...

- Olenka, vezi tu... de pe podul ăsta mă voi arunca, dacă tu nu mă iubești...

- Nu te iubesc, Traiane...

Dar băiatul tot spera. Peste câteva zile a venit c'o teză.

- Olenka, vezi teza asta?... Am luat nota trei... Inadins am scris greșit, prosteste...

- De ce?

- Ca să-ți dovedesc că pot să mă umilesc...

- Și ăsta-i un bun tot pentru tine...

- Iubești pe altcineva?

- Da.

— E cu neputință.

Fata dete cu nepăsare din umeri și intră în casă.

În ajunul Rusaliilor Traian veni din nou la vară-sa.

— Olenka, mâine mergem cu toată clasa la biserică. Când mă va mirui popa, voi scuipa în untdelemnul sfințit, ca să fac voia ta...

— Voia mea ?

— Da... Să-ți arăt că te voiu urma pas cu pas toată viața, împotriva lui Dumnezeu, împotriva societății, împotriva oricui...

— Împotriva oricui ?

— Da... făcu băiatul fericit.

Pentru întâia dată, de atâta vreme, fata lua seama la vorbele lui.

— Atunci, împuşcă pe tatăl tău...

Băiatul nu se îngrozi. Orice i se părea acum firesc.

— Împuşcă-l pe el... căci pe el îl iubesc. Înțelege bine... pe el îl iubesc... pe el îl voiu iubi toată viața... Pentru el am venit din Rusia până aici.

— Și dacă-l voiu împuşca ?... întrebă Traian cu o liniște de moarte.

— În tine îl voiu iubi pe el, dar pe tine, niciodată.

— Doamnă, Doamnă... Domnule colonel...

Este Constantin, ordonanța, care aleargă țipând.

— Ce e ?... Ce e ?...

— Domnișorul... domnișorul...

— Ce e ?... Ce s'a întâmplat ?...

— S'a aruncat în râu și s'a înecat...

Mama a pornit țipând după ordonanță. Marko în urma lor. Colonelul nu s'a putut ridica de pe scaun și deodată s'a frânt din mijloc, ca și cum i-ar fi căzut o stivă de lemne în spate, prăbușindu-se cu trunchiul pe masă. Frânturi de gânduri, amintiri de simțiri, imagini și iar imagini treceau fugitiv și nelămurit, ca și cum, ațipit la cinematograful, ar fi privit ecranul. Întru târziu, sau poate numai decât, s'a deșteptat. În fața lui, Olenka îl veghea.

— Olenka, pentru ce ai făcut asta ?

Ea s'a aruncat în genunchi.

— Pentru că te iubesc... pentru că trebuia să te înnebunesc... Pentru că mintea ta lucidă îmi era dușmană... Acum, nebun, mă veiu iubi... sunt sigură...

El se ridică în picioare.

— Olenka, copilul meu e mort... e o clipă tragică...

— E clipa supremă...Vino acum, voiu fi a ta... Nu poate exista o voluptate mai mare ca asta. Vino, Mihai...

Dar în curte se auzeau țipetele de femeie desnădăjduită. Colonelul, rigid și demn, ca și cum ar fi pornit la defilare, ieși întru întâmpinarea mamei.

Înainte de plecare, Olenka veni la unchiul său.

— Unchiule Mihai, îți mulțămesc... N'ai întristat de fel pe tata. Cele întâmplate au rămas secretul nostru, pe viață. Asta înseamnă că m'ai înțeles... Dar să știi că plec cu un gol la dreapta mea... E locul tău pe viață... căci eu nu voiu mai iubi pe nimeni, niciodată...

— Olenka, făcu blând colonelul, ești poate mai nefericită decât mine...

Fata își continuă spovedania.

— La optsprezece ani, intru în mănăstire... Acolo, te voi aștepta... Te voi aștepta, rugându-mă... Dacă există Dumnezeu, el mi te va aduce cu siguranță...

După plecarea fratelui și nepoatei, Milenka a venit la bărbatul ei :

— Dragul meu, eu și numai eu sunt vinovată de tot răul ; ...eu, cu sângele meu blestemat. Tu ai fost bun cu mine și țara ta mărinimoasă cu ai mei... dar sângele, sângele ăsta blestemat... el n'ascultă de cuminenie și recunoștință... el a adus toată nenorocirea... Traian m'a moștenit pe mine, nu pe tine...

— Milenka, suntem așa de pedepsiți amândoi, ce să ne mai învinuim unul pe altul...

— Nu, Mihai... tu să-ți cauți o altă femeie...

— Asta, nu...

— Ia-ți o amantă, o țititoare... și fă cu ea copii. Imi trebuiesc copii, Mihai... dar copii, în care să te recunosc pe tine numai, și pe nimeni din neamul meu... Căci ai fost singura mea iubire... și în copiii aceia vreau să te iubesc mereu, să te iubesc mereu numai pe tine...

B A L

DE

VLAICU BĂRNA

In săli de bal — printre crinoline,
De ani, cavalerul pășea extatic.
Muzici svonea melodiile line
Tandrului chip de lunatic.

Până într'o seară când, violete,
Raze de luceafăr au căzut
Peste solemnul alai de schelete
În dansul abia început.

Apărû atunci, printre doamne,
Ca un înger — imaculata mireasă.
Purtă cosișele veștedei toamne
Și trene prelungi de crăiasă.

Era moartea, — dar cine știa?
In voalul diafan, de spumă,
Grote adânci deschidea
Spre nopțile ei de brumă.

Imbătut de lirice lieduri
Cavalerul văzû chipul miresei visate:
— „O, te aștept de ani între ziduri
In pustietate.

Se plecă apoi: o reverență,
Și prin fumul lămpilor priviră
Dansul perechilor într'o nouă cadență.
Inspirată, mireasa cântă din liră.

Numai sboruri prelungi, nevăzute
Mângâiau frunțile de ivor ;
Fumuri de vis, în volute,
Dăinuia'n privirile lor.

Cu degete lungi, pe coarde, vibrând
Mireasa țesea melodii în văzduh...
Nimeni nu-i știă întunecatul gând,
Nimeni nu-i simțea negurosul duh.

Numai cavalerul cu zâmbetul său
Ca un zeu al umbrei, demonic,
Privea rătăcit în al clipelor hău
Balul lumii, agonic.

Pentru ultima oară acum
Foșniră aripi de cântec în sală.
Apoi coborîră, grele, — drape de scrum,
Ca o noapte feodală.

— „Cântă-mi, mai cântă-mi, rosti cavalerul
Când balul rămase cernit de tăcere, —
Mireasă a lumii, cântă-ne cerul
Și-a noastră, de-apoi înviere.

— „Câtă-mi, din flautele tale de os,
Fecioară tânără — palidă moarte,
Dansul nostru, mai spumos,
Prin umbre ușoare va să ne poarte.

— „Dacă ești tu, vino mai des,
Cu brațele reci, alintând
Al vieții trudnic eres,
Ineguratul nopților gând.

— „Noi așteptăm, în cetăți,
Zăpezile lunii, — brațele tale ;
Să ne cuprindă în singurătăți
Troeniți de leandrii, în roșii petale.

— „O, cântă-ne, măiastră,
Simfonia furtunii — din clarinete :
Pe mantia ta de ghiață, albastră,
Să-mi fluture neastâmparatele plețe.

— „Când buzele mele vor căuta
Cu sete sfâșietoare, de pace,
Subt voalul fumuriu, gura ta,
O, tainitul zâmbet ce-mi place...

Dar moartea plecase. Intr'un fotoliu
Singur cavalerul rămase; doar el,
In mănuși și haine de doliu
Imbătat cu efluvii de hydromel.

Prin saloanele goale pluteau
Reflexele oglinzilor, stranii,
Cenotafuri de umbrę aromeau
Luminile, anii.

— „O, dacă ești tu, moarte — mireasă,
Spuse el, cu un suspin,
Nu mă lăsa iar singur, în casă,
Alină-mi, cu mâna, al noptilor chin”.

Dar cine oare îi ascultă
Scâncetul de violoncel?!
Departe, mireasa călătorea
Cu balul întreg, — fără EL.

Din mantia ei fluturată, spre-abis
In fugă nebună, — un vânt s'a pornit
Și'n saloanele umezi de vis
Ușile mari a trântit..

In săli de bal, printre crinoline,
Cavalerul rămas în vis să te poarte;
Așteptând, în unduirea melodiilor line,
Intoarcerea ta, mireasă — moarte.

ARBORELE

DE

AUREL MARIN

Un arbor obosit se clatină,
Stau în loc și privesc.
Inalte frunzișuri de platină
Curgând peste el, l'obosesc.

Vânturi semețe l'impresură
Dar îl găsesc neclintit,
Ziua, cu-azururi îl presură,
Noaptea, moi umbre-i trimit.

Rareori însă-și mai scutură
Coarnele ca altedăți.
Peste ruina lui flutură
Triste eternități.

SONETUL FRUMUSEȚII

DE

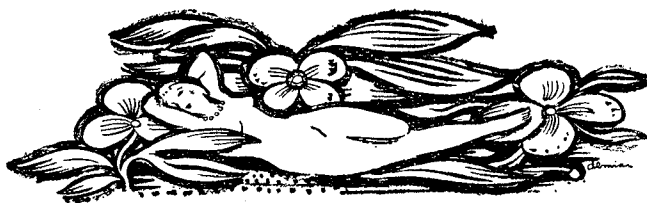
ION VARGĂ

Născută par din visurile tale.
Privește-mă, în fiecă clipită
Sunt nou îndemn și veșnică ispită
În orice zări, pe orișicare cale :

Și cum e spuma în danteli topită
De-i raza strop de aur în pocale,
Mă 'ntind pe chipurile lin ovale
'firaj al bolșii de amurg gătită...

Secret îndemn te poartă către mine ;
Când — Dante — să mă afli în infern,
Când — Raphael — în jocul de lumine ;

Așa, resfrântă 'n mii de-oglinzi, etern
Eu îți deschid vrăjite căi senine
Și zare, către Tatăl, mă aștern...

PASTORALA DE SCARLATTI

DE

SANDU TZIGARA-SAMURCAȘ

Oile: domoale peruci pudrate
Pe catifeaua de smaragd a livezii.
Ciobănița, în porțelan de Saxa,
Lasă să sburde în juru-i iezii.

Petale mari de dantelă pe piept
Și fluturi pe umeri — învoalte aglici —
Pășește agale domnița mieilor
Spre Thyrsis, în mătase și panglici.

Pe când,
Mesteacănul tremură triluri de-argint
Tăcând.

REFLECȚII ÎN PROBLEMA CUNOAȘTERII °

DE

PETRU P. IONESCU

I

CUNOAȘTERE ȘI CONȘTIINȚĂ

Ne propunem, într'o serie de trei articole, să descifrăm în problema cunoașterii câteva aspecte ce ni se par fundamentale. Ținta noastră este de a dovedi — pe cât cu putință — raportul extrem de nou ce urmează a fi stabilit — în lumina nouilor concepțiuni, în metafizică tot atât de mult cât și în știința modernă — între cunoaștere și credință. Nu este vorba să reedităm în forme noi vechiul și poate perimatul proces Știință-Religie, ci să căutăm în însăși natura, în însăși ontologia (am spune) procesului de cunoaștere și al celui de credință, esențialul funcțional și structural ce le stau la bază. Ni se pare că până acum gândirea omenească s'a ferit sau a neglijat să *definiească* (nu în înțelesul logic ci ca o determinare intrinsecă) atât formele și limitele cunoașterii cât și pe cele ale credinței. Vom arăta, în seria celor trei articole anunțate, natura cunoașterii din punct de vedere funcțional, definirea formelor și a limitelor cunoașterii și în fine raportul nou în care trebuie privite cunoașterea și credința. Următoarele două articole se vor intitula deci: „Preliminariile Cunoașterii” și „Cunoaștere și Credință”.

Mulțumim d-lui Nichifor Crainic, cărmaciul nostru spiritual, pentru bunăvoința găzduire ce o face acestor încercări de a întări poziția noastră ortodoxă în perspectivă metafizică.

Pentru acel care caută lămurirea chinuitoarei probleme a cunoașterii, câteva considerațiuni asupra naturii și funcțiunii conștiinței sunt necesare, conștiința fiind condiția oricărei cunoașteri¹⁾. Nu vrem să îngreunăm expunerea făcând incursiuni în problema propriu zisă a conștiinței. Sunt stări de conștiință în care nu cunoașterea predomină, după cum sunt cunoașteri care se fac, se coagulează în spirit în marginea conștiinței sau, dacă

1) Este locul să arătăm aici că distincția dintre *cunoaștere* și *a ști* pe care o face J. Palliard în lucrarea „Le Théoreme de la connaissance”, atribuind conștiinței funcțiunea de a ști nu de a cunoaște, nu ne interesează deocamdată.

trebuie să-i credem pe savanți, în afară de conștiință. Totul stă în a ști la ce trebuie să ne așteptăm când e vorba de raportul ce trebuie stabilit între cunoaștere și conștiință, raport care interesează mai cu seamă gnozeologia.

Conștiința ne apare mai întâi drept depozitara intereselor noastre; aceasta îi constituie aspectul *pragmatic*. În ce constă el? S'a obișnuit a se spune că orice stare de conștiință trebuie considerată ca o inserțiune a spiritului în durată, în actual, în prezență. Conștiința se definește atunci după formula bergsoniană. Dar actualitatea conștiinței este cu totul altceva decât actualitatea temporală. Este „actual” aceia ce se petrece „în acest moment” sau actual este aceea ce se grupează în jurul unui centru de convergență care ar cristaliza actualul? Prima posibilitate trebuie alungată pentru simpla considerație că în durată nu există „moment actual”. Un asemenea moment este o urmare a vechei iluzii atomiste. Cum putem împărți o durată pentru a ajunge, în cele din urmă, la un termen care să poată fi considerat drept actual! Pentru că trebuie să observăm că orice actual trebuie să beneficieze de o structură care să-i permită o anumită „stare pe loc”. În curentul neconținut al conștiinței, cum greșit îl socotia James, trebuie să existe momente, adică opriri, încetări, reculegeri, strângeri în sine însuși ale spiritului într'un fel de imobilitate. A fi conștient înseamnă, din acest unghiu de privire, a se imobiliza în durată, *a-i rezista*. Conștiința nu se reduce la acest fapt de curgere ci în revolta spiritului față de curgere. Spiritul se surprinde pe sine însuși în intemporal, el se vrea același, identic în acest tot haotic ce se schimbă în juru-i. Mai mult încă, el încearcă să oprească, fie printr'o tehnică exterioară fie printr'o tehnică interioară, scurgerea. Iată de pildă gândirea care este tocmai o asemenea tendință de fixare. Bergson nu afirma oare că spiritul, sub forma inteligenței, lucrează mai bine asupra solidului, asupra aceea ce este fix, nemișcat, neschimbător. Numai că Bergson afirmase acest adevăr (criticat de altfel de Meyerson²⁾ fără a-l încorpora unei explicații mai largi. Spiritul oprește pe loc pentru că este el însuși din tagma a ceea ce nu se schimbă. Ne putem da foarte bine seama că dinspre partea cronologicului nu vom ajunge niciodată să prindem un moment care să fie „încremenire”, după cum atunci când voim să împărțim materia, nu ajungem nicicând, teoretic, la o limită posibilă unde să se oprească împărțirea. Și aceasta pentru motivul că spiritul nu înțelege de ce la un moment dat și-ar înceta operația de diviziune. Astfel un prezent cronologic este pur este o imposibilitate. Prezentul conștient este cu totul altceva: o cristalizare a timpului sub unghiu psihic. Fiindcă „valoarea” timpului se măsoară la fel de bine cu orologii sau cu conștiința noastră. Sunt momente de intensitate sufletească pură care trec și altele care rămân în loc cu toate că acele ceasornicului fug pe cadran. În asemenea momente ceea ce ni se pare curios, non-sens, ciudat nu este această senzație a noastră că timpul s'ar fi oprit ci tocmai că a mai putut încă să continue a se scurge! Cum este atunci cu puțință această stagnare, această oprire a timpului? Ea se înfăptuiește deobicei împrejurul unui centru. Spiritul promovează, la un moment dat, o valoare oarecare. Aceasta devine, pentru conștiință, un *centru de interes*. Rămâne de văzut, dacă analizăm mai în amănunt natura acestui interes, dacă el este de ordin biologic sau psihic. Pentru noi problema aceasta nu mai prezintă deloc valoarea ce i-a fost hărăzită odinioară. Fie că este un interes de ordin biologic, fie că e unul de ordin superior, aceasta nu împiedică procesul să se petreacă în același chip, cu aceeași structură și având aceeași formă. Interesul fixează curentul, îl încremenește într'o atitudine (acțiune, așteptare, atenție, dorință, indiferență, etc.) care este foarte variabilă. Aceia ce nu variază însă este fenomenul de cristalizare în jurul unui centru. Luarea de atitudine de care vor-

2) Du cheminement de la Pensée. Vol. II.

besc mult psihologii nu este decât acest comportament care constă în *a condensa timp într'un prezent care nu mai curge*. După aceea concepție, pusă în lumină de celebra formulă a lui James, sprijinită mai apoi de filosofia „datelor imec ate” a lui Bergson, conștiința era un vehicul al duratei, era socotită de bună seamă drept un fond spiritual, o adevărată substanță, formă concretă a unei durate încremenită în psihic. Ne găsim astfel în fața unei conștiințe mișcătoare, construită ea însăși din o materie, ca să spunem așa, care nu era altceva decât schimbarea. Conștiința subîntindea mișcarea; schimbarea, hipostaziată în substanță conștientă, subîntindea, la rândul ei, mișcarea. Bergson trebuie să fi avut dreptate de a fi prins de stupeoare în fața acestei conștiințe, toată numai schimbare și mișcare dar care, în ciuda esenței sale, se chinuia să reducă tot ceea ce conținea drept continuum perceput, în solid, în încremenire materială! Cu atât mai mult cu cât obiecțiunea fundamentală, piatra de încercare pe care se sprijinia, se dovedise puțin solidă, necesitatea biologică, acțiunea neavând numai drept obiect solidul ci mai cu seamă aceea ce nu are formă, ceea ce curge, se schimbă, dispăre³⁾. Așadar, conștiința, formă schimbătoare, dă chip realității sub forma nemișcării. Ar fi fost un paradox dacă Bergson l'ar fi prezentat sub această formă, cea adevărată de altfel. Dar nu așa stă cazul. Conștiința nu numai că nu este un receptacol al schimbării substanțiale dar are oroare de orice schimbare. Spiritul lucrează prin acest instrument de luare în posesiune care este conștiința, tocmai pentru a se opune schimbării întru atât întrucât schimbarea comportă și reclamă curgerea în timp. Spiritul nu este condensare de timp, nu există nimic substanțial între spirit și timp (înțelegând prin timp, durată). Spiritul trăește în eternitate. Aceasta însă neagă absolut timpul, fără ca aceasta să poată constitui un paradox pentru simțul comun. Pe de altă parte „solidificarea” realului (solidificare despre care vorbește nu numai Bergson dar care în fond constituie ștufa însăși a „raționalizării” lui Meyerson) este un fapt evident. Cum o putem însă explica dacă conștiința nu e amestecată cu nimic aci! Este amestecată, dar dintr'un anumit punct de vedere. Și anume, în sensul în care un oarecare grad de pragmatism se află inclus în conștiință. Se petrece acest proces extrem de caracteristic: spiritul se fixează drept centru de interes urmând linia timpului trăit, într'o serie neîntreruptă pe această axă temporală, fără însă a fi sclavul unei absolute succesiuni⁴⁾. Nici în somn, nici în stările subconștiente, nici în inconștient spiritul nu încetează de a fixa pe traectul său aceste puncte de condensare de conștiință. Dar dacă conștiința se absoarbe, se ghemuește în ea însăși, actul prin care spiritul tinde să anuleze durata și moartea nu rămâne fără urmări. Se hipostaziază actul față de obiectul către care el este atare. Se aruncă forma ce ia naștere în spirit sub haina conștiinței îmbrățișându-și câmpul acțiunii și cunoașterii, asupra obiectului însăși al acestei cunoașteri. Ceea ce trebuia să intre în conștiință drept cunoaștere a lumii obiective, intră, e drept, dar sub forma ce i-o dă conștiința fără a-și da seama, adică sub înfățișarea solidului, fixatului, încremenirii. Tot ce e în raport cu conștiința care își pune pecetia pe lume, simțuri, percepție, intuiție, imagină, concept, judecată, suferă această fixare care la început nu era în ele ci în conștiința care se fixa asupra lor.

Dacă prima etapă a fost apariția „centrului de interes”, a doua etapă a procesului este *atențiunea*. Psihologia oficială, obișnuită, definește atenția drept un act de selecție și fixare. În câmpul discontinuuului, schimbătorului, atenția fixează. E aci un adevăr asupra

3) Meyerson ne-a prezentat, (Cheminement de la pensée. Vol. II.) o refutație foarte interesantă a acestei teze bergsoniene. veche de pe acum și foarte respectabilă.

4) Astfel sensul interesului poate fi contrariu duratei, poate sui spre izvor; deasemeni sunt posibile arborizațiunile la diferite nivele; imagina strict lineară trebuie înlocuită cu o imagine de convergențe complexe, arborescente.

căruia nu avem nimic de obiectat. Doar condițiunile înconjurătoare nu sunt prea bine puse în lumină. Ce fel de fixare operează atenția în fluxul conștient? E vorba de fixarea, de oprirea unei cătimi de timp sau e fixarea unei percepții interesând un obiect? Orice fixare datorită atenției are drept rezultat de a transmuta în obiect tot ce nu este decât percepție pură în durată. Actul de a percepe nu are în sine nimic obiectiv⁵⁾, el petrecându-se în durată psihologică. Atenția ar trebui să se comporte deci ca o selecțiune înfăptuindu-se în lungul unui act. Iată imaginea imediată ce ne-o făurim când vrem să gândim actul de atenție. Așa dar nu actul de fixare ar fi operațiunea fundamentală în atenție ci cel de selecțiune. Dar examenul foarte delicat și adânc al actului (introspecțiunea are aci cuvânt hotărâtor) ne arată lucruri cu totul diferite. Dacă fixează atenția asupra unei stări de conștiință, trecute sau prezente și care să nu se preteze la o traducere prin imagină plastică, atenția reușește, după un oarecare efort, să *transmute orice act psihic pur în obiectiv sau în obiectivabil*. Dacă mă gândesc la „floarea roșie” e firesc ca la sfârșit să am o imagină corespunzătoare. Obiectul se hipostaziază totdeauna, îndată după percepție, care trebuie să dureze un timp oarecare, ca și când ar disprețui apoi roca temporală din care fu cules, bun de orânduit apoi întru eternitate. Fiindcă orice obiect se pune pentru intelectul nostru ca și când din eternitate ar fi venit⁶⁾. În această fixare, tot despre durată este vorba, tot ea e avută în vedere, tot împotriva timpului e dusă lupta. Ce se petrece însă când ne fixăm nu asupra unui obiect ci asupra unei stări de suflet de pildă, o stare afectivă, emoție, durere? Fixarea atenției are drept efect, se spune, actualizarea acelei stări. Ceeace nu e decât foarte legitim. Dar ce a fost, la vremea sa, această stare? O succesiune, mai mult sau mai puțin rapidă, ascuțită, dureroasă, plăcută, în timpul căreia sufletul a resimțit toate aceste lucruri într'un chip oarecare. A actualiza această viață trecută înseamnă a face să trăiască în acelaș chip, cu acelaș ritm, în aceleași etape succesiv percepute starea de suflet dată. Se întâmplă însă că ceea ce se petrece în faptul evocării pe care atenția o fixează e un adevărat scandal. Nu mai vorbim de fixarea atenției asupra unei emoțiuni de obicei trecute, când emoția dispare ca o umbră; dar orice stare sufletească trăită, înainte ca atenția și conștiința pragmatică să fi luat seama, se transformă într'un obiect, în imagine, în condensare de timp, un fel de cunoaștere specifică, pusă ca un *datum* oarecum simultan, fără părți, fără succesiuni, fără structură în durată. Un fel de tot indistinct în care toate părțile pe care analiza ulterioară — grație memoriei — vine să le descifreze, coexistă fără diferențiere decât atât cât le conferă memoria în ceea ce privește intensitatea sau valoarea lor psihică. Cum este posibilă această distrugere a timpului, cum e cu puțință ca un „datum” oferit conștiinței în succesiune să se schimbe în simultaneu (transmutația nu e de altfel niciodată absolută, afară de cazuri rare când un act foarte complicat poate fi tradus, comprimat, într'o imagină simplă, singură, goală⁷⁾) iată un fapt despre care, dacă nu ne înșelăm, nimeni nu a vorbit încă. Un atare fenomen nu este posibil decât dacă e privit prin perspectiva unei duble conștiințe, al cărei prim aspect este cel pragmatic. Pentru conștiința pragmatică nu e nevoie (luăm cuvântul „nevoie” în sens foarte larg) de a trăi în „odii-

5) Incercarea pe care o face Fr. Maugé (*Lesprit et le réel perçu*) de a stabili un cadru obiectiv pur percepției, duce la o obiectivitate a percepției în sine nu în raport cu un obiect dat, ontologic *altul*. Este o obiectivitate a subiectivului.

6) Aci ar putea fi găsită origina psihologică a principiului faimos al identității, care a neliniștit pe logicieni de la Anstisthene până la Goblai.

7) Asemenea condensări, *comprimări* de durată sunt de altfel extrem de frecvente în viața sufletească. Obșnuințele, actele automatizate, gesturile, mecanismele gândirii însăși nu sunt în fond decât vaste comprimări de experiențe, adică de durate. (A se vedea: R. Spaier: *La pensée concrète*).

niară", de a întârzia deasupra unei delicate stări emotive. Iată deci ni se pare că dispare emoția oridecâteori vine atenția să o fixeze; atenția, această salvatoare a vieții noastre pragmatice. Psihologia oficială întâlnește acest fapt paradoxal, îl constată, îi arată formele, îi formula chiar legile dar nu ajungea să producă o explicație mulțumitoare. Astfel cadrul de operație al atenției este acel al cunoașterii căci la aceasta se reduce orice fapt de ordin psihic. Atenția devine un factor prin care conștiința se pune în adevăratul său rol, cel al cunoașterii. Dacă atenția se achita de sarcina sa fixând fluidul, mișcătorul, lucrul nu ar fi fost cu puțință pentru o atenție fragmentară, reflexivă, oarecum involuntară. Actul de atenție este un act de voință. Nu există centru de interes dacă nu există o deșteptare a voinței; mai mult, ni se pare că într-o psihologie care se hotărăște să arunce orice atomism, orice asociaționism, orice concepție materialist-biologică, (unde sufletul este considerat drept un joc de „puzzle"), atenție, interes și voință nu sunt decât un singur lucru, văzut numai din puncte de vedere diferite. Din momentul în care un centru de interes se cristalizează, este absurd să ne închipuim că acest proces poate fi străin de atitudinea voluntară. Dimpotrivă, numai o asemenea atitudine fixează interesul și ea este aceeași care fixează și voința. Căci voința este cu totul pragmatică. Ea este inseparabilă de efortul conștient de a transmuta orice schimbare în simultaneitate. Ea trebuie să colaboreze la producerea unui câmp de acțiune format din obiecte, din solide, din corpuri asupra cărora se poate aplica acțiunea. Voința îndeplinește ceea ce interesul și atenția au început. Această îndeplinire se face nu în vederea acțiunii ci în vederea cunoașterii. Afirmatiunea aceasta poate să pară foarte riscată pentru o anumită filosofie a acțiunii care vede în „act" începutul, învelișul, condițiunea, cadrul cunoașterii. Și asta numai pentru că se refuză privirea mai adâncă în lucruri. Rămâi legat de aceia ce este nu un punct de începere ci unul de ajungere. Se crede că s'a demonstrat că acțiunea precede cunoașterea, dacă se dau câteva bune exemple⁸⁾. Se uită numai atâta: că înainte de a fi acțiune, orice acțiune este cunoaștere, căci și actul și cunoașterea pleacă dela percepție. Inșă în percepția pură nu există parte de acțiune decât cel mult ca un punct de ajungere. Percepția nu devine cadru de acțiune decât cu condiția de a fi mai întâi cadru de cunoaștere. Nu putem stăruia aci asupra acestei probleme. Amintim numai că între a cunoaște și a voi există aceeași confuzie, se produce aceeași iluzie ca și între cantitate și calitate, mișcare și schimbare. Voința se comportă deci drept cadru al conștiinței pragmatice în sensul că prin ea și pentru ea lumea s'a îmbucătățit în obiecte, corpuri, părți, elemente. Industria umană și tehnica nu fac decât să urmeze pașii pe care voință și percepție i-au făcut la început. Care este funcțiunea proprie a voinței? Să pue un cadru acțiunii. Pentru a face asta este nevoie ca acest cadru să cuprindă părți. Este rolul percepției, interesului, atenției, pe scurt, a acestui proces lung și complicat al cunoașterii de a permite acest rezultat. Voința nu are deci un rol esențial diferit de acel al atenției și al interesului. A îmbucătăți cadrul acțiunii în corpuri, în părți, înseamnă a opri continuul dinamic, înseamnă a fixa schimbarea în ceva static, înseamnă, pe scurt, a suprima durata⁹⁾.

Iată concluziunile la care ne conduc cele câteva considerațiuni în ceea ce privește dublul aspect al conștiinței. Dacă până acum conștiința se mărginea să fixeze continuul schimbător, să transmute timpul în eternitate, să îmbucătățească realul, reducând continuitatea la discontinuitate, asistăm acum la actul final care constă în a aplica însăși con-

8) De altfel problema e veche cât și gândirea. Aristot o definise atunci când vorbea despre distincția dintre „putere" și „act" în intelect. Filosofia arabă și apoi întregul Ev Mediu nu au făcut decât să o discute, până la Blondel și Bergson.

9) Ne referim, bineînțeles, mereu la durata *trăită*.

științei ceea ce conștiința aplicase realului, adică îmbucătățirea. Conștiința se fixează, se divide, se amputează. E vorba de faimosul *câmp al conștiinței*.

Câmpul de conștiință se pune, pentru cunoașterea noastră drept o limită ontologică. Anunțăm numai problema, rezolvarea ei necesitând un studiu special care nu poate intra în cadrul articolului de față. Am pus însă problema pentru a-i arăta gravitatea și pentru a mai face odată vizibil raportul care unește, cu legături subtile, domeniul conștiinței și al cunoașterii de cel al ontologiei.

Câmpul conștiinței este produsul „îngustării” pe care atenția o operează asupra datelor simțurilor. Dece și cum apare această îngustare? Ni se spune că atenția este astfel constituită încât unilateralitatea îi este esențială. Ni se spune că în „câmpul său luminos”, conștiința nu poate să închidă, într’un moment dat al scurgerii sale, decât un număr foarte redus de „prezentări”, acelaș cu numărul maxim al câmpului atenției care ar comporta deci un proces de selectivitate adică să arunce unele elemente și să reție altele. Principiul acestei alegeri ar rezida, la rândul său, în centrul de interes al conștiinței. Dacă privim cu oarecare atenție, suntem într’o prea minunată confuzie. Atenția condiționează conștiința dar se găsește, în acelaș timp, în postura de a fi condiționată, la rândul ei, de conștiință. Centrul de interes condiționează atenția dar atenția nu se amestecă mai puțin în condiționarea acestui centru de interes. În fine, câmpul luminos al conștiinței se pare că e „produs” când de atenție, când producând el însuși propriile condiții ale atenției. Cum este atunci posibilă „îngustarea” conștiinței sau a atenției? Două căi ni se par posibile pentru a rezolva, cât de cât, problema. Selecția se comportă ca un decupaj. În seria neîntreruptă a datelor sensibile, se produce o îmbucătățire, continuum-ul care presupune timpul, fiind schimbat într’o discontinuitate care neagă timpul. Dar negarea timpului nu comportă decât un singur cadru posibil: spațiul. Timpul se convertește în spațiu iar spațiul în corpuri. Selecțiunea atenției nu poate opera deci decât asupra unor conținuturi obiectivabile și corporale. Orice „porțiune” de durată pură — dacă o asemenea operație ar fi posibilă — nu ar mai putea să fie supusă vreunei selecțiuni a atenției. Din momentul în care se încearcă așa ceva, durata se măsoară și se concepe în funcție de spațiu. Așadar, pentruca un câmp de conștiință să apară este necesar să fie, în prealabil, îndeplinită opera de transmutație a timpului în spațiu, să fie terminată îmbucătățirea continuului temporal. Putem acum înțelege rolul pe care fiecare element îl joacă în constituirea conștiinței. Centrul de interes este baza. Aci produce spiritul o condensare, aci se oprește și se strânge în sine însuși; apoi întregul angrenaj se pune în mișcare; atenția transformă, prin selecție, continuul dat în durată pură, într’o discontinuitate organizată după forma și dimensiunile ideale ale spațiului. Astfel condițiile proprii sunt date pentru producerea „câmpului luminos”. Suntem mereu în domeniul conștiinței pragmatice. Toate definițiile ce fură propuse, de aci au pornit. Am avut o definiție *socială* a conștiinței; ea trebuie explicată ca răspunzând condițiilor de viață foarte complexe pe care le reclamă societatea. Această definiție nu este decât ruda foarte apropiată a definiției *biologice*. Grija foarte adâncită de a urmări legile evoluției biologice, nevoia de a găsi un organ și o funcțiune de adaptare la condițiile biotice proprii omului: complexitate, noutate, neprevăzut, iată ce a însemnat această definiție ce se leagă de marea mișcare științifică a evoluționismului. Se adaugă la acestea și definiția *pragmatică* a conștiinței; Bergson și Dewey pot fi considerați protagoniștii ei; James, doctrinarul. Conștiința, înainte de a fi cunoaștere, era acțiune; la o atare definiție trebuia să subscrie toată școala filosofiei acțiunii, dela Ollé-Laprune și Blondel, până la James, Schiller, etc. Să evocăm acum și o altă definiție posibilă a conștiinței. E vorba despre defi-

niția *metafizică*. Spiritualiști, moniști, idealiști se înscriu la o definiție care transformă procesul de conștiință într'un aspect pur spiritual. Conștiința devenia astfel un „turn de fildeș” unde nimic nu poate ajunge afară de formele pure ale spiritului. Nu eram deasemeni departe nici de o perspectivă care amesteca în natura conștiinței considerațiuni de ordin etic sau teologic. Conștiința era un instrument metafizic prin care se dezvăluia în om, fie natura sa profund morală, fie structura sa, spiritualicește pură. Conștiința era imaginea, în microcosm, a macrocosmului. Toată filosofia evului-mediu, scolastica unui Jean de Salisbury ca și mistica unui Sf. Bernard sau Hugues de St. Victor, toată filosofia arabă izvorâtă din comentariul lui Aristot și al neo-platonismului, cu Avicen, Al-Farabi, Al-Gazali, Averroës, n'au avut liniște până ce n'au construit o imagine a conștiinței în care trebuia să se reflecte imaginea lui Dumnezeu, a „sufletului lumii” sau a „intelectului activ” care prin generație, creație sau emanație dădeau naștere lumii. Spiritul uman, destinul uman trebuiau zidite în destinul cosmosului, precum voiau să arate un Pierre de Blois sau J. de Salisbury. (Bréhier. Philos. du Moyen-Âge. p. 205. notă). Se desprinde din această întreagă epocă o viziune integrală pe care am denumit-o definiția metafizică a conștiinței. Cam de acelaș fel poate fi definiția ce reese din criticism sau din filosofia post-kantiană.

Din toate aceste dezvoltări în jurul problemei conștiinței, un lucru se poate întrevedea: determinarea unui alt tip al conștiinței, fără ca prin aceasta să anulăm, să negăm realitatea conștiinței pragmatice. Nu concepțiile sunt deci duble ci însăși substratul are două forme. Conștiința se comportă ca pragmatizantă, pe de o parte, ca o realitate adânc psihică, pe de altă parte. Vom vorbi deci despre sensul psihic al conștiinței, în măsura în care conștiința este „lipită” de obiect, adică întrucât ea este funcțiune de cunoaștere.

Să admitem că se definește conștiința drept un raport gnozeologic între obiectiv și subiectiv. Să mai admitem că acest raport nu este mănjit de nici o nevoie de acțiune. Să admitem deasemeni că nici o antinomie nu este descoperită între psihic și pragmatic, ambele putând coexista într'un acelaș subiect, chiar simultan. Toate aceste premize nu sunt supuse cauziunii dacă suntem de acord să le interpretăm așa cum au fost definite până acum. Trebuie să ne apară cu toată evidența că, între mine și lucruri, conștiința se pune ca un raport. Este evident deasemeni că o cunoaștere imediată precede acțiunea, că, înainte de a fi motiv și material a industriei noastre, percepția imediată este cunoaștere. Faptul că mai târziu acțiunile diferite pe care le vom fi întreprins vor condiționa sarcina cunoașterilor, că aceste cunoașteri ale noastre se vor da după nevoile noastre practice¹⁰⁾, aceasta nu va infirma acest adevăr că, pentru o percepție pură (adică lipsită de elementele actului) ceea ce importă mai întâi este latura cunoaștere, dacă prin cunoaștere vrem să înțelegem, nu activitate misterioasă, metafizică ci acest fapt foarte firesc al unei luări în posesiune percepțională a obiectului pe care conștiința îl „aruncă” spontan în afară de ea însăși nerecunoscându-l decât ca un simplu conținut percepțional. Urmează atunci că un oarecare raport nepragmatic, lipsit de orice interes trebuie să existe între obiectul astfel perceput și subiectul percepător. Există deci un raport nemijlocit între conștiință și conținutul său a cărui materie și condiție nu se găsesc decât în afara conștiinței. Această transcendență nu este decât foarte naturală. Ea va reeși și mai bine încă dacă vom proceda la o „trecere la limită”. Limita cunoașterii, cu totul ideală dealtfel, fiindcă stă în firea ei să nu fie niciodată atinsă, este adevărul. Orice cunoaștere tinde către adevăr ca spre limita sa. Ajunși aci, izbucnește evident, această constatare că nu era în

10) A se vedea: Dupréel (Schiță a unei filozofii a valorilor); Maugé Fr. (Spiritul și realul perceput); Spaier (Gândirea și cantitatea), etc.

nici un caz nevoie de adevăr drept bază a acțiunii. Acțiunea nu are habar dacă lucrează pe o bază teoretică adevărată sau falsă. Concepția lui Ptolemeu nu a împiedicat acțiunea pe pământ, din punct de vedere geografic, după cum concepția relativistă nu împiedică acțiunea în cadrele mecanicii clasice. Astfel deci putem admite drept în întregime valabilă existența unui raport specific între conștiință și obiect. Am arătat cum operează asupra conținutului percepțional îmbucătățirea și fixarea conștiinței, constituindu-i aspectul său pragmatic. Dar dacă putem înlătura orice necesitate practică, dacă putem să ne confundăm nu în durata proprie a obiectului (cum era idealul intuiției bergsoniene) ci în durata care aparține subiectului înainte ca acțiunea pragmatizantă să fi început, atunci vom putea să ne socotim în mijlocul unei durate care nu se mai transmută în spațialitate. Să reținem aceasta, ca ceva foarte important și anume că îmbucătățirea nu se aplică duratei subiectului ci duratei în care obiectul ca atare, în exterioritatea sa, este „aprehendat” de actul percepțional. Așadar, în această reflectare spre sine însuși, nu mai e vorba de o revenire asupra duratei obiectului ci de a reține ca atare propria noastră durată. Dacă aceasta este cu puțință (și aceasta nu numai că e posibil dar e și ceva „familiar”, obișnuit în experiența sufletească) atunci obiectul pierde, dintr’o dată, toată „amprenta” sa pragmatică. El se situează în durata sa în fața conștiinței ca un dat pur. Să remarcăm cât de diferită este această nemijlocire de imediatitatea lui Bergson! Pentru marele filosof imediatul se punea într’o durată în care ședeau și obiectul și subiectul. Era, ca să spunem așa, o singură durată la care participau și unul și altul. Pentru noi există o durată care este proprie subiectului, diferită, dacă nu ontologic, cel puțin gnozeologic, de durata atribuită obiectului. Mai mult încă, dacă se împinge destul de departe examenul nostru se poate ca aceia ce numim durata obiectului să nu fie decât o simplă iluzie. Dar admitând că obiectul posedă o durată care să-i fie proprie, trebuie totuși să ne ferim de a-i atribui toate caracterele duratei, pe care, din experiența directă o cunoaștem ca fiind a noastră. Durata obiectivă se apropie simțitor de static, de etern, în privința caracterului de ireversibilitate, e aci o chestiune ce poate fi încă discutată pentru că e discutabilă. Astfel conștiința surprinde obiectul în durata lui proprie dar care aproape că nu-i aparține. De aceia obiectul apare ca inadapabil conștiinței. Se petrece atunci un fenomen greu de consecințe. Se împrumută obiectului cadrul duratei subiective. *Se subiectivizează obiectul.* (Nu e oare acesta aproape tot sensul criticismului!). Durata subiectului devine și durata obiectului. Dar, fiindcă nu putem lucra cu un obiect cu totul interior, asupra căruia să putem acționa, îl hipostaziem spațial. Este deci propria noastră durată „lipită” pe obiectiv aceia ce ni se pare că ar fi durata obiectivului și pe care, de fapt, o îmbucătățim, o fixăm prin actul conștiinței pragmatice, este propriul nostru chip de a dura cel care se transmută în corp, în spațial. Și iată deci o interpretare spațială a conștiinței fu posibilă cu asociaționismul care considera sufletul ca un mozaic de stări, sau cu concepția pragmatică care socotea că realul trebuie să răspundă exigențelor acțiunii umane ¹¹⁾.

Un prim rezultat al conștiinței în sens psihic este apariția structurii. Noua psihologie a vorbit mult despre structură, (formă, Gestalt). Vrem să arătăm aci că structura apare de îndată ce se înlătură aspectul pragmatizant, făcând să acționeze conștiința sub forma sa pură. Nu vom trata nici decum problema sub înfățișarea sa psihologică ci numai în raportare la cunoaștere. Să punem deci problema sub forma ei strictă: Structura intuiției servește ea oare cunoașterii sau acțiunii? Iar mai departe: Acțiunea este ea de natură și cu scop strict biologic sau cu scop superior? Dacă vom putea determina că

11) Extrem de interesant e studiul raportului dintre conștiință și corp la R. Ruyer: *La conscience et le corps* (Alcan. 1939).

structura intuiției servește la cunoașterea obiectului, că structura este tot una sau este măcar calea de pătrundere în interioritatea, în misterul obiectului, atunci o primă parte a problemei poate fi socotită ca rezolvată. Dacă dimpotrivă, structura servește acțiunii, ea e opera conștiinței pragmatice. În fine, dacă așa e cazul, mai e încă vremea să ne întrebăm ce înseamnă acțiunea însăși? E vorba oare de experiență, acțiune însemnând ceea ce se face și al cărui rezultat câștigat se comportă ca o dotă experimentală, sau acțiune înseamnă ceea ce se face în sens de mișcare, de tehnică, de industrie, de schimbare a obiectelor, la exterior, prin munca omenească? În fine, mai putem considera ca făcând parte din cadrul acțiunii tot ceea ce se rapoartă la biologic în opoziție cu psihicul. Curios este că toate aceste posibilități au fost promovate, afirmate, discutate în cursul timpurilor. O concepție empirică a acțiunii am avut-o cu întreaga școală engleză și americană a experienței pure; o concepție biologică cu Dewey, James, Bergson; Blondel și școala sa pot fi considerați ca adepți ai unei concepții mai mult voluntară, cu a lor „filosofie a acțiunii”. Pe de altă parte se consideră problema psihologică a structurii intuiției, când sub înfățișarea unei doctrine filosofice a cunoașterii, când ca o pură problemă a psihologiei experimentale. Dar aceasta este, cum spune Kipling, „o altă poveste”.

Am arătat cum conștiința pragmatică operează asupra continuului percepționat, organizând lumea obiectivă într'un sistem de corpuri. Succesiunea în timp se reduce la succesiunea spațială, simultaneitatea devenia impenetrabilitate, soliditate, corporalitate. Conștiința psihică trebuia să refacă „à rebours” acest drum. Corpurile sunt prinse, într'un act de cunoaștere, nu prin spațialitatea lor, ci prin temporalitatea lor; conștiința trece dela un corp la altul, trăind astfel o durată oarecare; cunoașterea se înscrie în spirit ca durată. Corpurile erau astfel pe punctul de a pierde din nou, și poate pentru totdeauna, caracterul lor propriu de spațialitate, singurul prin care ele pot fi puse în afară de cunoaștere, făcând o lume exterioară ontologic conștiinței. Această lume exterioară conștiinței trebuie însă să reîntre din nou în conștiință, să se reîntoarcă drept conținut, drept ca ceva interior conștiinței prin actul cunoașterii. Trebuia deci să se atribue, odată pentru totdeauna, obiectului spațialitatea sa, obiectivitatea, reținându-l totuși în conștiință drept conținut de cunoaștere, să se fixeze în cadrul său obiectul ca atare, să se anuleze confuziunea ce se făcea între ceea ce era durată obiectivă și durata conștiinței care aprehende obiectul. Trebuia, cu alte cuvinte, să se dea obiectului, cu ajutorul experienței percepționale pe de o parte și a experienței interioare, psihice, pe de altă parte, o unitate stabilă în fluxul istoriei sale. Această unitate în diversitate este structura. E ușor de văzut că structura este rezultatul unei oarecari „complicități” între obiect și subiect. Nu numai formele proprii obiectului se află în structură. Dealtfel, nici nu putem spune care sunt aceste forme dacă ele nu sunt, într'un chip sau altul, în cunoașterea noastră. Se află în orice structură o parte destul de apreciabilă care vine dela subiect. Prin mijlocirea conștiinței subiectul își însușește obiectul, îl pune în mijlocul conștiinței. Prin mijlocirea cunoașterii subiectul încearcă tocmai să se instaleze în mijlocul obiectului. Pentru conștiința pragmatică nu există unitate ci toată diversitatea este formată din unități. Pentru conștiința psihică nu există diversitate ci toată unitatea este formată din diversități. Aci este procesul structurii, cu atât mai adânc și mai complet, cu cât conștiința este mai ridicată, superioară conștiinței care nu trăește decât prin și pentru divers. De aceea structura este, în nivelurile ei superioare, rezervată omului; (animalele superioare au numai rudimente de structură) iar printre oameni există o infinitate de pozițiuni în formațiunea structurilor, dacă ne gândim mai cu seamă la structurile superioare de ordin intelectual, moral, etic, religios.

Am pus problema structurii intuițiilor pentru a ști ce rol este chemată să joace în gnozeologie. Am găsit acest fapt că structura este un mod de a fixa obiectul, de a-l pune, ca să spunem așa, într'un fel de independență față de subiect. Obiectul se situează, se opune ca și când ar trebui să împiedice libertatea subiectului; obiectul este o *limită*. Structura, în măsura în care coordonează și simplifică sarcina cunoașterii, în măsura în care este o victorie a spiritului asupra a ceea ce îi este exterior, în măsura în care face să propășească puterea și domnia noastră asupra lucrurilor (nu ca domnie pragmatică ci superioritate gnozeologică), construiește bariere, zidește, cu acelaș material al izbânzii, limita slăbiciunii spiritului în fața realului. Mai mult, apariția structurii făcând să crească diferența ontologică între subiect și lucruri, precizează mai bine încă limita. Într'adevăr, dacă într'o lume psihică în care structura nu apare încă, avem sau putem avea un început de conștiință, într'o lume psihologică dotată cu proprietatea structurii, aprehensiunea subiectului în conștiință se face cu o adâncime considerabilă. În conștiința pragmatică subiectul este aprehendat într'o măsură justă atât cât e nevoie ca acțiunea să meargă bine. Nu este nici o nevoie ca ea să fie absolută; în multe cazuri te poți lipsi de ea, cu inima împăcată; acțiunea nu suferă nimic. E inutil să dăm exemple din care să se arate cât de slabă este această „prezență” a subiectului ca subiect al conștiinței în care este aprehendat, în efort, în munca obișnuită sau într'o acțiune foarte intensă. Se procedează în aceste cazuri ca în vis, lucrezi ca un „posedat”. Se produce și se „declanșează” un mecanism al cărui automatism ajunge adesea la un așa grad de perfecțiune încât subiectul nu mai contează, e absent. Dimpotrivă, din momentul în care atenția, centrul de interes nu se mai fixează pe valoarea pragmatică din afară, din momentul în care ceea ce interesează spiritul nu mai este obiectul pentru mine însumi, în raport cu nevoile mele, ci obiectul ca atare, se produce atunci aceeași interiorizare ca și atunci când se anulează complet obiectul ca exterioritate, pentru a nu accentua decât valoarea subiectului ca atare. Aprehensiunea completă și definitivă a subiectului (ea nu ajunge de altfel niciodată la adevărata sa plenitudine!) nu se face așadar decât în cadrele conștiinței psihice. Dar pentru ca aceasta să fie posibil, a fost necesar, în prealabil, ca spiritul să procedă la structurarea câmpului său percepțional, fiindcă structura nu este numai de partea obiectului ci o colaborare adâncă între real și spirit¹²⁾. Dar rezultatul acestei operațiuni nu este decât adâncirea prăpastiei dintre realul obiectivului și realul subiectivului. Subiectul se pune așadar

---

12) Problema aceasta a *interferenței*, a colaborării dintre spirit și real, dintre observator și observat, dintre subiect și obiect, se pune azi cu toată gravitatea, în lumina noilor doctrine fizice. E vorba mai întâi de doctrina cuantică, pe care Meyerson o vede drept o ipoteză aberantă. Teoria cuantelor (emisă, cum se știe, de Plank) nu are numai o valoare strict fizică, ci și una metafizică, epistemologică. Există într'adevăr o schimbare, o variație, în salturi, în quante de energie a corpurilor. În momentul deci în care observ, prin procedee tehnice care în fond sunt de resortul vederii, un fenomen microfizic, obiectul observat se modifică tocmai prin faptul că pentru a fi observat e nevoie să fie luminat adică să cadă asupra lui o rază de lumină ceea ce înseamnă o emisiune de natură cuantică, de corpi componenți ai razei de lumină adică aceia ce numim *fotoni*. Efectul Raman arăta că există o colaborare între moleculă și radiație; la orice radiație moleculă răspunde într'un fel propriu, am spune personal. Efectul Compton este și mai precis; un foton lovind un electron îi modifică și poziția și frecvența; frecvența fotonului de altfel este și ea modificată. „În microfizică nu există metodă de observație fără de o acțiune a procedeelor metodei asupra obiectului observat. Există deci o interferență esențială între „metodă și obiect”. (G. Bachelard. Le nouvel esprit scientifique. p. 122. Alcan. 1937). Bine înțeles, punctul nostru de vedere este întrucâtva deosebit dar și în perspectiva noastră metafizică nu e vorba de o colaborare *voită* ci de o *influențare* reciprocă stând în însăși natura subiectului și a obiectului în parte, în nici un caz nu se mai poate afirma azi că subiectul își *impune* categoriile sale lumii sau că subiectul nu rezistă, nu modifică și el natura obiectului ce i se impune în cunoaștere.

ca o limită a realului, limită care este condiționată, oricât ni s'ar părea de ciudat, nu de conștiința pragmatică ci de conștiința psihică. Dacă ne-am situa la începutul imaginar al conștiinței, am putea să spunem că la această graniță spiritul se găsea într'un comerț, într'o comuniune mult mai strânsă cu realul; spirit și real coincideau în acest început de lume. Adevăr care se confirmă, ni se pare, oridecâteori adâncim mentalitatea populațiilor telurice, oridecâteori trecem în domeniul folkloricului. Pe măsură ce ne depărtăm de această zonă originară, telurică, primitivă, în care nediferențierea înseamnă un adevărat „regn al revelației naturale”, diferențierile se adâncesc între spirit și real. Lumea încetează de a mai fi un continuum percepțional așa cum îi apare probabil copilului mic sau animalului inferior. (Experiențele făcute asupra vederii diferitelor animale ni se par concludente) pentru a se transforma în discontinuum. Dar acest discontinuum trebuie să fie considerat, fie în origina sa pragmatică, fie în cristalizările sale gnozeologice, drept o pură creație subiectivă. *Discontinuitatea absolută nu se află în obiecte ci este dată de nevoile și de destinul cunoașterii noastre.* Universul nu e format din o discontinuitate de îmbucătățire în corpuri, imagină necesară pentru o cunoaștere pragmatică, ci e format dintr'o massă substanțială neomogenă dar în care ultima diferențiere este constituită din elemente ce pot fi identice, formând un substrat substanțial unic. În acest substrat organizarea părților se face după cu totul alte legi decât ceea ce stă la suprafața lor percepțională. Acolo unde percepția ne dă solidul, stă o realitate fizică lacunară și discontinuă; acolo unde intuiția ne dă o continuitate stă o realitate fizică de neseparație pragmatică. Dela ultima margine ideală a unui atom a unui corp dat la primul atom al corpului imediat vecin (sau a aerului înconjurător) realitatea fizică notează o *continuitate de structuri discontinue* care nu țin seamă de corpul nostru *în sens pragmatic*. Acești termeni de continuitate și discontinuitate sunt destul de echivoci de altfel. Când spunem că avem de-a face cu un continuum electronic sau cu o discontinuitate de neutroni, pozitroni, fotoni, etc. ne gândim că este o trecere dela un electron la altul într'o lume unde electronul poate fi considerat ca un element ultim sau ca un element concret, ceea ce nu e întotdeauna cazul. Dar această continuitate dintr'un punct de vedere, poate fi discontinuitate din alt punct de vedere, realitatea având în fond o structură lacunară. Dacă am mai adăuga și greutatea ivite pentru o epistemologie nouă, de teoria quantelor, ar trebui să conchidem, cu Meyerson după cum am arătat în nota anterioară că observatorul transformă el însuși observatul care nici el nu este ceva dat ci o continuă vibrație emanatorie, energie care zvâcnește ciudat în rupturi, în salturi, în „pachete”.

Pentru cunoașterea din scara noastră de acțiune și percepție domeniul nostru este acel al corpurilor uzuale. Noi considerăm totul până la o anumită limită molară și moleculară, limită care nu merge mai jos decât dimensiunile ultramicroscopice (potrivite la o anumită dimensiune reală pe retina noastră) și mai sus decât dimensiunile pe care ni le servește, la aceeași scară, cel mai puternic telescop. Aceasta, dacă ne mărginim la resursele instrumentale. Scara se micșorează enorm dacă ne gândim însă numai la limitele percepționale simple. Nu urmează de aci că lumea corpurilor din scara noastră de acțiune este o lume fictivă, o simplă construcție a simțurilor. Această lume este adevărata noastră lume. Dar e aci un adevăr pragmatic, adevărul dela nivelul acțiunii și al necesităților. Structura intuiției nu merge prea departe în acest sens. Ea lasă să se presupue, printr'un fel de intuiție de esență, sub raporturile molare, ceva din structura moleculară a corpurilor. Ea organizează corpurile ca pe niște *unități de suprafață* care promet dezvăluirea adâncurilor fără a ajunge vreodată la ele. Cunoașterea științifică înlocuește, din tălpi până în creștet, viziunea experimentală cu o viziune imaginară. Prin aceasta rupe

știința complet cu obișnuințele psihologice. Dar nu rămâne pentru aceasta, mai puțin, o construcție abstractă, o ipoteză (oricât ar dori Bachelard, de pildă, ca această ipoteză să fie o sinteză), o presuposiție a realului. Prin caracterul său abstract, construcția științifică se opune intuiției psihice precum se opune și imaginației obișnuite¹³). (Este extrem de caracteristică, în acest sens, ultima carte a lui L. de Broglie : *La physique nouvelle et les quanta*). Așadar structura determina o formă de limită, în vreme ce aprehensiunea subiectului determina o alta. Rămâne de văzut dacă nu există deasemeni un proces de aprehensiune al obiectului și dacă nu avem și aci o nouă limită în cunoaștere ?

Aprehensiunea obiectului se înfăptuește în urma unui lung proces, a unei continue „complicități” între subiectul cunoscător și aceia ce-i este dat exterior. Se pare că această exterioritate ar fi la „începutul” vieții psihice sau al vieții strict percepționale. Dar adevărat e tocmai contrariul. La început, subiect și obiect coincid în sensul că obiectul se pune ca aderent la subiect, ca „lipit” pe interioritatea cunoscătorului. (Confirmația ne este dată de rezultatele operațiunilor făcute asupra orbilor din naștere). Nu putem totuși să aducem ca argument o situație privilegiată pentru interioritate, fiindcă subiectul, la rândul său, suferă un fel de proiectare în afară¹⁴). Numai după experiențe repetate, semn al unui rafinament de cultură, obiectul se detașează cu precizie (o precizie care, din punct de vedere sensorial nu este niciodată nici precisă nici definitivă) în canavaua lumii obiective¹⁵). Progresul individualizării, dispariția antropomorfismului, conștiința științifică, rafinamentul și diferențierea vieții sociale au contribuit la acest rezultat. Aprehensiunea obiectului ca fenomen psihic este un fapt de o enormă complexitate și care nu ar putea fi examinat parțial decât cu mare grijă, de teamă de a nu contraface realitatea subiacentă. Acum, procesul este atât de bine orânduit, încât orice piedică, orice reîntoarcere la formele primordiale, fac parte din domeniul patologicului sau din primitivism.

S'a stăruit mult asupra rolului subiectului și obiectului în cunoaștere. Aceștia sunt adevărate poziții metafizice, realități ontologice diferite (așa cum au fost considerate de Natorp, Cohen, Lucken, Remke, Bradley, Baldwin, Ward, etc.). Pentru noi, problema e de parte de a avea această ținută de înălțime filozofică. Subiect și Obiect sunt rezultatele aprehensiunii pe care conștiința o operează asupra realului. Pentru conștiință, realul este împărțit în două. Aci e și rolul adevărat al conștiinței : să se pue drept o *tăetură* a unei realități continue. (Sensul cuvântului „tăetură” nu este ca în faimoasa *sondare* bergsoniană ci în sensul teoriei *tăeturei* ca realitate matematică ; e vorba de „coupure” din teoria lui Dedekind). Conștiința procedează la o instalație în real, instalație într'un mediu ideal absolut care să corespundă realității absolute a conștiinței, nu numai conștiinței pragmatice nici numai conștiinței psihice. Noi *știm* (și această *știre* nu este opera unei intuiții misterioase ci a unei *afări* simple, cu condiția numai să fie destul de adâncă pentru a atinge nivelul unde s'a făcut „cupura”) că în conștiința noastră posedăm un oarecare „punct” care „împarte” câmpul conștiinței în două părți diferite ; un câmp pragmatic dacă ne „îndepărtăm” de „cupură” în direcția obiectului un câmp psihic dacă ne îndreptăm în direcția subiectului. (Imagina e și prea materială și prea simplificată ; ea trebuie privită exact ca aceia ce este și nimic mai mult, dacă nu vrem să ne rătăcim). Totul trebuie pri-

13) Pentru că imaginația științifică este o imaginație de construcție nu de intuire. Vom adânci însă această perspectivă în articolul nostru următor: Preliminariile cunoașterii.

14) Fenomen făcut vizibil în cazurile de depersonalizare, paramnezie, desubiectivare, dacă ne punem în punctul de vedere „subiect”; dezinteriorizare, dacă ne punem în punctul de vedere „interioritate”.

15) Operațiunile asupra orbilor din naștere, pentru obiectivarea vizuală, sunt concludente.

vit ca o viziune foarte aproximativă, procesul viu al conștiinței ca poziție ontologică în real fiind de o complexitate care deabia poate fi redată inteligibil. Am anulat astfel problematica subiect-obiect care nu putea să aibă decât un aspect pur metafizic, înlocuind-o prin problematica, supusă observării directe, a verificării introspective și a veracității experimentale, a conștiinței. Lucrul nu era cu puțină atâta vreme cât consideram conștiința drept o înfățișare a subiectului. Dimpotrivă, lucrul devine ușor din momentul în care subiectul este arătat ca un produs al aprehensiunii conștiinței. Ceeace ne pune în fața unei noi viziuni a problemei ontologice a cunoașterii. Procesul acesta este însă departe de a fi atât de simplu pe cât pare de prima dată. Obiectul poate fi aprehendat mai întâi ca exterior, cunoașterea pe care o am despre el, redusă la imagine, la procesul percepțional, este interioară, ea se petrece în spirit, se „așează” în spirit. O întreagă filosofie a cunoașterii fu fundată plecând dela această constatare de bază. O asemenea încercare de a dovedi că totul este cunoaștere, prezentă sau posibilă în viitor, a fost sprijinită de Hamilton; mai târziu o proclamă Boutroux. Filosofia solipsistă modernă, cu Wilhelm Schuppe admite că „tot aceia ce există este conținutul conștiinței individuale”¹⁶⁾. Apoi: „Ființa transcendentă, adică ființa ce nu este în legătură cu conștiința individuală, nu există”... „Tot ceea ce trebuie să fie cunoscut, trebuie să îmbrace formele cunoașterii” spune Rickert¹⁷⁾. De aceia conchidea Krezskinski că „realitatea nu există decât în conștiința care exprimă o judecată”¹⁸⁾. „A gândi o ființă ca o ființă ne-gândită aceasta constituie o idee care nu poate fi gândită”¹⁹⁾. Nu e nevoie să facem critica acestor afirmațiuni; ele au în ele înșile nucleul de distrugere. Mai întâi, problema este fals pusă. Nu este vorba de forma în care este făcută afirmația; forma pare, celui nepregătit, de nezdruncinat. Dar e destul să facem apel la experiența comună pentruca această formă de nezdruncinat să cadă lamentabil. A reduce întregul real la o cunoaștere într-o conștiință individuală, a hipostazia această conștiință cu rangul de „subiect epistemologic” având aceiași formă și aceiași origine ca și „Bewusstsein überhaust” a lui Kant, a admite că un lucru este real numai pentru și în o cunoaștere, că acest lucru nu este real înainte de a fi în o cunoaștere, această argumentare se distruge prin sine însăși. America nu există decât după descoperire? Nu, ripostează solipsiștii, ea exista pentru o cunoaștere posibilă, sau pentru aceia a băștinașilor ei. A inventa, a fabrica asemenea mici bazaconii este foarte departe de a face filozofie, numai dacă nu cumva filosofia nu va fi un biet joc de „distinguo”. Exterioritatea obiectului este un dat care se impune, nu prin experiența pe care o avem despre ea (căci orice experiență nu poate fi, în fond, decât senzorială, iar orice senzație nu este, în cele din urmă decât o modificare în dispozițiunea interioară a conștiinței noastre) ci prin însăși realitatea. Nu este nevoie de nici un postulat pentru a construi convingerea noastră cu privire la realitatea lumii exterioare. Lumea reală exterioară este ca atare și se impune drept o evidență a acestei realități prin faptul că ea este o *realitate de interioritate*. Să ne închipuim că avem experiența unui obiect presupus exterior. Atâta vreme cât el este ca atare, prin faptul că este pus pentru conștiința mea drept ceva din care eu nu cunosc decât exteriorul, aceia ce vrea el să-mi ofere, el pune ca o evidență care merge dela sine, prezența paralelă și ascunsă a unei interiorități a lui, care nu este cunoscutibilă sau care nu este, cel puțin, cunoscută. Spiritul se poticnește în fața acestei limite care nu mai este pusă de el (cum credea Fichte) pentru bunul mo-

16) „Erkenntnisstheoretische Logik“.

17) Grundlagen einer Erkenntnistheorie. Den Gegenstand der Erkenntnis.

18) Une nouvelle philosophie de l'immanence. (75)

19) Schuppe. „... folglich ist der Gedanke eines nichtgedachten Dinges ein undenkbarer Gedanke“.

tiv că spiritul dorește și aspiră tocmai la contrariul. Deci obiectul se pune ca exterior tocmai pentru că este dat într'o interioritate a noastră; pentru că, în fine, el nu este nici odată complet cunoscutibil. Realitatea exterioară a obiectului reese tocmai din caracterele proprii ale cunoașterii noastre în ceea ce îl privește. Obiectul există ca exterior nouă tocmai pentru că el nu ne oferă din sine însuși decât acea înfățișare prin care el poate fi pus ca interior conștiinței noastre. El nu-și dezvăluie niciodată propria lui interioritate — interioritate care trebuie să existe nu printr'un postulat ci pentru că acest exterior al său trebuie să fie subînțeles printr'o interioritate și numai prin această interioritate el este garantat ca exterior oricărei cunoașteri²⁰). Noi putem cunoaște condițiunile acestei interiorități dar nu știm încă metoda de a afla ceva despre structura și conținutul său²¹). Dacă aceasta ar fi însă posibil, teamă ne este că vom fi mereu în fața unei noi exteriorități, interiorul retrăgându-se mereu într'o „adâncime” din ce în ce mai densă. Astfel cunoașterea noastră înaintează către un conținut ideal al acestei interiorități ca într'o „trecere la limită”. Aceia ce rămâne, pierde mereu din teren, se micșorează ca domeniu al necunoscutului, dar niciodată această trecere nu ajunge la un zero, la un sfârșit. Aceia ce rămâne este o realitate infinitesimală care își sapă, pentru ea însăși o adâncime nu de cantitate, nici chiar de calitate, nici poate de esență; e vorba mai degrabă de un *mod de realitate* care este suportul ontologic al acestui reziduu infinitesimal. Ni se pare atunci că problema adevărată a filozofiei nu este de a cuceri un domeniu de fapte ci de a găsi calea ce duce către acest mod de realitate și care să poată fi exprimat, fiind fonciar ALTUL (în sensul cel mai definitiv, cel mai tragic pe care îl poate îmbrăca acest cuvânt!) într'un sistem de cunoaștere umană.

Dar pentru a ajunge la acest rezultat, formele obișnuite ale cunoașterii nu mai sunt suficiente.

Obiectul se prezintă și se pune drept o limită în măsura în care se pune nu ca exterior conștiinței, nici interior ei ci ca un dat care revelează, prin caracterele sale gnozeologice, o interioritate ce-i este proprie; această interioritate este — se spune — limita absolută a puterii noastre de cunoaștere. Vom încerca să arătăm că nu este vorba aci de o limită de cunoaștere propriu zisă ci de o limită de cunoaștere într'un sens special ce s'a dat cuvântului „cunoaștere”. Pentru a anticipa asupra propriilor noastre rezultate, e vorba de o *limită a posibilităților noastre conceptuale de exprimare*. Deocamdată, să vedem care sunt ultimile forme pe care le ia conștiința ca instrument de cunoaștere.

Psihologii ne-au obișnuit de mult să considerăm conștiința ca și când ar fi alcătuită din părți, cea mai adâncă fiind pătura inconștientului, cea mai dela suprafață fiind

---

20) Înfațișarea aceasta de interioritate este caracteristică obiectului. Am discutat-o pe larg însă aiurea. (Definiția absolutului și Cunoașterea. *Ramuri*). Obiectul capătă acest caracter nou, poate chiar paradoxal, de a avea o interioritate a lui diferită de interioritatea ce ar putea să i-o confere subiectul. Obiectul primește caracterele subiectivului, iar subiectul pe cele ale obiectivului. (Vezi în special R. Ruyer. *La Conscience et le Corps*).

21) S'ar putea produce o confuziune între noțiunea noastră de interioritate și cea de *adâncime* de care se folosește mult Berdiaeff în „*Esprit et Liberté*” mai cu seamă. Să remarcăm însă că „adâncimea” e luată în sens de trăire, este o experiență de viață, se referă la o anumită esențialitate a spiritului. Noțiunea noastră de „interioritate” este aplicată însă unei anumite realități; nu este ea însăși experiență ci e dată într'o experiență; se referă nu numai subiectului spiritual ci obiectului care poate avea și substrat material. În orice caz, noțiunea de „interioritate” are o referință ontologică în vreme ce „adâncimea” este de natură epistemologică. Câte odată însă ni se pare că Berdiaeff șovăie, tinzând spre celălalt sens, spre o înțelegere ontologică a „adâncimei”. Totul e însă mai mult, chestie de nuanță.

conștiința propriu zisă. Ni se pare că o schimbare radicală a acestui mod, foarte comod de a privi lucrurile, se impune. Se stabilea în felul acesta o ireductibilitate foncieră, absolută, între conștient și inconștient, lăsând o margine de fluctuație între conștient și subconștient. Astfel inconștientul, a cărui bogăție ontologică nu fu recunoscută decât foarte recent, era contradictoriu conștiinței. Conștiința avea o consistență foarte precară; dispărea sau se micșorează în stări de reverie, leșin, falsă atenție, para-memorie sau în stări de hipertensiune. Se socotea pe de altă parte că în vis nu mai găsim urme de conștiință, ceea ce este destul de fals, fiindcă visul, după ultimile cercetări făcute, nu se petrece fără o oarecare condensare împrejurul unui centru de conștiință. Un studiu al visului făcut din acest punct de vedere ar putea să stabilească lucruri foarte curioase ca de pildă acest fapt că visul posedă o structură într'un cadru conștient, în sensul pur al cuvântului, cadru din care lipsesc numai cunoașterile experimentale ordinare și aprehensiunea duratei care este supusă la variațiuni caracteristice. Ceea ce nu lipsește așadar niciodată din aceste stări de împrejurări a conștiinței (păstrând noțiunii de conștiință înțelesul „oficial”) este ceea ce am putea numai *prezența unui sens*, a unei direcțiuni a spiritului, nu în sensul „intențiunei” care este colorată intelectual ci ca rezultatul unei structuri care se operează într'un cadru dinamic; sensul conștiinței comportă astfel o interpretare dinamică. Oricâteori ne aflăm deci în fața unui sens psihic, ne aflăm și în fața unui fapt de conștiință. Se admite astăzi că subconștientul și chiar inconștientul sunt sediul unor elaborări foarte complexe cum este, de pildă „*inspirația*” poetică sau cum sunt invenția și descoperirea în știință și în tehnică. Este însă o imposibilitate să admitem acest lucru dacă se neagă orice posibilitate de corespondență, de pătrundere mutuală, de influență între conștient și inconștient (în care grupăm și subconștientul; adeseori se face confuzie între inconștient și subconștient; e interesant, în acest sens, de văzut părerile lui Dwelshauvers în special; o prezentare definitivă a problemei, în tratatul cel nou al lui G. Dumas). Este foarte curios să admitem că inconștientul continuă opera conștientului pentru a-i permite lui Poincaré să găsească soluția unei probleme ce-i chinua mintea, în momentul în care voia să se urce într'o trăsură! Dar experiența tuturor ne arată că e aci un fapt de care nu ne putem îndoi. Urmează deci că, în mod necesar, conștientul este în continuare; pătrunde, sapă, până la lăcașurile subterane unde domnește inconștientul. Odată ajunsă aci, conștiința nu-și pierde sensul, direcția dinamică, scopurile de atins. Conștientul transmite astfel structura și ritmul său, impulsivitatea, direcțiunea sa în adâncurile inconștientului. Apoi conștientul, pe altă cale, pe alte nenumărate căi, revine la rostul său zilnic, pragmatic mai cu osebire. El fecundează mai întâi formidabilele forțe spirituale care zac în inconștient și nu se mai îngrijește de ceea ce urmează. Dar înseamnă atunci că o dublă corespondență are loc între unul și altul. Mai întâi corespondență la început cât este transmisă direcția de lucru; apoi suirea la nivelul conștient a muncii îndeplinite, suire care capătă adeseori înfățișare de violentă irupție, furtună care mătură bielele preocupări zilnice, pentru a face să strălucească orbitor ceea ce inconștientul a produs, ceea ce se prezintă, din punctul de vedere al cunoașterii, drept prototipul EVIDENȚEI. Nu e vorba de o intuiție care, în chipul acesta, apare în lumină; este mai degrabă o „*iluminație*” spirituală care înspăimântă insul și îl îndeamnă să facă gesturi extraordinare, ca Descartes care, având intuiția sistemului său matematic, se duce să cadă în genunchi la Notre Dame de Lorette.

Dacă așa este realitatea, ni se pare că viziunea, aproape oficială, a etajelor, a păturilor (conștient, subconștient, inconștient) trebuie să cadă. După cum între subiect și obiect conștiința se interpunea ca moment de „*cupură*” ca poziție de discriminare epistemolo-

gică, tot așa în locul păturilor diferite ale conștiinței trebuie să vedem așezându-se realitatea fundamentală a spiritului care se servește de aceste niveluri ca de instrumentele sale de manifestare sub diferite înfățișări, și pentru anumite rosturi. Imaginea unei stratificări, ca să spunem așa „în adâncime”, trebuie să facă loc unei imagini (dacă așa este structura noastră mintală încât cere totdeauna, pentru a ajunge la inteligibil, elementul concret al sensibilului) în care conștiința se cere considerată drept un fel de nucleu central, totul înțeles în sensul foarte larg al unei interiorități spirituale deosebită de adâncime. Această poziție nouă ne va îngădui să privim cu totul altfel raportul dintre conștiință și real în actul formării conceptului și în judecată.

C R O N I C I

I D E I, O A M E N I, F A P T E

DESTINUL OMENIRII

Primele două volume ale lucrării d-lui P. P. Negulescu, intitulată atât de a-trăgător *Destinul Omenirii*, aduc în discuție aproape toate problemele fundamentale care frământă spiritul contemporan. Rămânând fidel până la devoțiune cunoscutului său obicei, autorul s'a mulțumit să ne ofere înfățișarea limpede a părerilor și soluțiilor ce s'au formulat dealungul vremii, asupra tuturor chestiunilor abordate în aceste respectabile tomuri, care amenință răbdarea explicabilă a cititorului să fie numai o introducere la dezbateră „propriu zisă” a temei.

Intr'adevăr, în cele peste nouă sute de pagini tipărite până acuma, d. P. P. Negulescu s'a ferit cu o neînduplecată prudență să închege vreun punct de vedere personal. Printre amplele comentarii ce le-a făcut, a acceptat totuși să-și mărturisească senina credință în trei din vechile concepții analizate. În ordinea politică d. Negulescu se declară pentru democrație; în ordinea economică pentru capitalism iar în ordinea filosofică pentru evoluționismul spencerian. Așa fiind, năzuința autorului de a lua o atitudine teoretică originală va trebui să se lovească de piedici din ce în ce mai grele, dacă nu deadreptul imposibil de înfrânt. Deaceea sensul spiritual al cărții îmi pare definitiv pecetluit oricare ar fi numărul de volume ce i se va mai adăoga. Și implicit o opinie critică se poate rosti despre ea, deși d. Negulescu sfătuește pe lector, în chiar rândurile Prefaței, prin cuvintele unui proverb german — ce admirabilă ironie — să nu laude ziua înaintea de a se face seară... Seara lucrării de față va fi cu necesitate rezultatul zilei sale. Ziua aceasta o cumoaștem cu ajutorul liniilor

de lumină care s'au adâncit în cuprinsul capitolelor publicate și care leagă laolaltă trinitatea ideologică amintită: democrație, capitalism, evoluționism. În constelația aceasta e cu neputință de găsit vreun loc pentru plasarea unei sinteze personale. Încât ca valoare teoretică pură — dincolo adică de bogăția materialului științific studiat, *Destinul Omenirii* s'a definit cu prisosință în primele două tomuri.

Este adevărat că d. P. P. Negulescu pune soarta democrației și a capitalismului într'o riguroasă dependență de evoluția morală a individualității. Ceeace însă nu schimbă cu nimic caracterul adânc al lucrării sale deoarece raportul stabilit nu pătrunde decât în zona secundară a problemei. Veți vedea imediat de ce.

D. Negulescu îi lasă conceptului destin, accepțiunea strict pozitivă. Prin destin deci nu trebuie să înțelegem nici ceeace înțelegeau Grecii prin *moira*, nici ceeace înțelegeau Romanii prin *fatum*, adică o forță oarbă și ireductibil misterioasă care a fixat dintru început „ursita lumii” — ci trebuie să înțelegem „ceace are să devină omenirea în viitor, prin jocul natural al factorilor cunoscuți ce-i determină în prezent evoluția...” Dar dat fiind sbuciumul pe care-l străbate în ultimul timp lumea avem tot dreptul să ne întrebăm: înspre ce zări se îndreaptă ea? Oare asprele împrejurări ce s'au abătut asupra continentelor, mai cu seamă dela războiul mondial încoace, să fie un semn al prăbușirii universale? Atunci toate nădejtile de mai bine ale inimilor și cugetelor noastre ar fi ucise, fără sorți de scăpare. Sau haosul acesta care ne copleșește nu-i tocmai atât de tragic și atunci

viitorul omenirii poate fi salvat? Altfel spus: trecem printr'o criză de structură sau printr'una de adaptare?

Răspunsul d-lui P. P. Negulescu trebuia să fie consecvent cu opinia adoptată despre deștin. Criza așa dar, nu zace în insuficiența intrinsecă a instituțiilor și sistemelor existente ci în neajunsurile pe care le prezintă ele față de nouile cerinți ivite.

Pentru a ajunge aici, d. Negulescu întreprinde o lungă incursiune istorică, arătându-ne cum s'au născut și cum s'au dezvoltat democrația și capitalismul. Ni-se demonstrează cu un lux de amănunte, aproape senzațional, foloasele pe care le-a adus fiecare în parte, subliniindu-se apoi și păcatele ce s'au săvârșit în numele lor. Dar în vreme ce foloasele realizate, zice comentatorul, se datoresc exclusiv sistemului în sine, crâncenele abuzuri comise se datoresc numai rețelor porniri ale oamenilor care n'au știut să slujească niște cauze atât de înalte. Ar fi evident, multe de spus aici. Să ne mărginim deocamdată a formula o întrebare, în legătură cu cazul cel mai semnificativ pe care îl citează autorul. Oare celebra catastrofă financiară din Wall-Street, din pricina căreia poporul american a sărăcit în mai puțin de o săptămână cu peste treizeci miliarde de dolari, trebuie asvârlită integral în sarcina jucătorilor de bursă lipsiți de sentimentul moral al vieții — așa cum ne asigură d. Negulescu, — sau că face răspunzător însuși regimul care a îngăduit o asemenea fabuloasă concentrare de bani în mâna câtorva aventurieri?! Termenul criză de adaptare nu izbutește, fără îndoială, să lămurească prin imprecisul lui conținut noțional, fenomene de profund dezechilibru structural ca acela petrecut la Wall-Street.

Pe de altă parte, d. P. P. Negulescu, pentru a sprijini cât mai documentar teza că mai arzătoare ca orice este educația etică a oamenilor, supune unei ample analize cele trei formule politice și economice care s'au substituit în Rusia, Italia și Germania, democrației și capitalismului.

Tustrele sînt socotite, în concluzie, ca falimentare, atât din punct de vedere teoretic cât și din punct de vedere practic.

Ca cititorul să ia cunoștință de ceea ce se întâmplă în Rusia bolșevică, se citează din belșug amănunte culese, cu vădită predilecție, din cartea lui Gustave Welter: *Histoire de la Russie communiste* și din volumașul lui André Gide: *Retouches a mon Retour de l'U. R. S. S.* Pentru a evoca starea de lucruri din Italia mussoliniană ne sânt puse la înde-

mână o sumedenie de informații găsite în *L'Empire fascist* a lui Marcel Prélot și în *La désagrégation de l'Europe* a lui Francesco Nitti. Iar pentru a defini doctrina și statul național socialist, d. Negulescu apelează, cu deosebire la două izvoare — la: *Histoire du national-socialisme* a lui C. Heiden și la *Mein Kampf* a lui Hitler însuși, în apele cărora se mai varsă din când în când și valurile turburi ale lucrării lui François de Tesson: *Voici Adolf Hitler*. Pe temeiul mărturiilor și al ideilor desprinse din aceste cărți, scriitorul român conchide că toate regimurile autoritare se caracterizează prin suprimarea libertății individuale, printr'o mizerie teribilă a masselor populare și a elitelor intelectuale — acolo unde mai sînt, — prin aservirea absolută a eului intereselor colective și printr'un năprasnic abuz al clasei conducătoare. În rezumat: statele totalitare tind la o absolută uniformizare a popoarelor respective, singura lor poruncă fiind conformismul, la care dacă-i rezști îți semnezi, în mod cert, actul de moarte.

N'ar fi locul potrivit să mă opresc asupra laturii practice a chestiunii. Se ridică însă două obiecțiuni de ordin principial cărora trebuie să li se acorde cuvenita atenție. Întâia: valoarea obiectivă a volumelor de care s'a slujit d. P. P. Negulescu spre a-și împărtăși răspicat părerea despre bolșevism, fascism și hitlerism. A doua: întru cît, răstimpul extrem de scurt care s'a mîntuit de la instaurarea nouilor revoluții europene permite o judecată atât de sever definitivă asupra lor.

Când vorbești de *Destinul Omenirii* nu pricep de ce faptul că un Marcel Prélot de pildă, identifică esența mișcării fasciste în cultul violenței, poate să te hotărască a tăgădui orice rost superior unei reforme obștești căreia li revin, cel puțin, câteva biruinți epocale. Și cu atât mai greu e să pricepi cum de declarația unui Conrad Heiden — care face din Adolf Hitler un orgolios isteric, are strania calitate să-ți furnizeze un argument peremptoriu în condamnarea teoretică a național-socialismului!

Fiind în imposibilitatea materială de a avea perspectiva istorică necesară asupra marilor fenomene politice și morale pe care le discută în capitolele dedicate bolșevismului și totalitarismului, d. P. P. Negulescu a riscat să ocupe exact poziția grăbitului cercetător care s'ar fi străduit să întocmească bilanțul revoluției franceze pe la 1800!

Întreg volumul al doilea din *Destinul Ome-*

nirii este o complectare copioasă a criticilor aduse ideologiilor totalitare.

Insistând asupra convingerii foarte juste că prin conformism s'ar ajunge la o tragică dispariție a resorturilor creatoare din ființa umană, și deci la rebarbarizarea lumii, d. P. P. Negulescu crede că omenirea va refuza să meargă pe această cale primejdioasă. Aici gânditorul nostru se slujește de contribuția lui Ch. Nicolle care îl determină să înlăture toate viziunile sumbre ce s'au schițat asupra viitorului umanității. În *Biologie de l'invintion* Ch. Nicolle susține că orice piăsmuire originală e condiționată de o anume rupere a echilibrului biologic. Însă chiar dacă prin măsuri draconice această rupere se preîntâmpină, așezându-se în locul ei puritatea rasei, totuși o salvare mai există: „stupiditatea naturii. Ea va avea de grijă, grație secretului mecanism al întâmplării, ca omenirea să aibă întotdeauna inegalitățile și imperfecțiunile care stimulează elanurile creațiunii. Prin prisma acestei teorii, orizontul viitorului nu mai apare așa de întunecat cum ni-l descrie bunăoară Ludwig Bauer.

Un suflu optimist răzbate prin paginile d-lui Negulescu de acum înainte. Un optimism, proiectat din ce în ce într-o mai spornică lumină, până va culmina în îmbrățișarea, fără rezerve, a evoluționismului spencerian.

În ciuda tuturor aparențelor, omenirea își va continua evoluția pe marea linie a libertății. Neacceptând robia neagră ce i-ar deschide-o un nou ev-mediu, merit să prăbușească tot ceea ce s'a dobândit în mii de ani, omenirea va rămânea mai departe devotată democrației și capitalismului, îndreptându-le neajunsurile de care sufăr. Ameliorarea aceasta este cea mai lesnicioasă dintre năzuințele înspre mai bine ale lumii, deoarece ea reprezintă direcția minimei rezistențe. Ori care ar fi natura modificărilor săvârșite, rodnicia lor depinde numai și numai de nivelul moral al reformatoarelor ce le vor aplica. De aceea d. Negulescu preconizează cu aceiași vizibilă stăruință atât instruirea intelectuală a colectivităților etnice cât și mai ales, superioritatea etică a conducătorilor politici.

Ajuns aici, autorul întrevide încă un obstacol în drumul salvării destinului omenirii: egoismul popoarelor. Constatarea acestui egoism care ia formele sângeroase ale războaielor imperialiste, îl duce pe autor să pună în discuție „problema capitală“. Anume: constituie evoluția oamenilor pe pământ un progres sau nu? Este progresul o simplă iluzie sau o profundă realitate? În primul caz,

orice trudă reformatoare ar fi deșartă, fiindcă ea n'ar reuși să înlăture necruțătorul dezastu final; în cel de al doilea caz, dimpotrivă, toate eforturile omenirii de a îmbunătăți situația actuală vor fi încoronate de o splendidă biruință.

După ce amintește vechile concepții pesimiste care negau posibilitatea unei dezvoltări nelimitate a lumii — reeditând sub o formă sau alta mitul decăderii edenice, d. Negulescu închină o amănunțită cercetare începutului ideii de progres, început pe care îl marchează Bacon și îl înalță la suprema expresie a optimismului evoluționist, Herbert Spencer. Atât e de robust optimismul științific al lui Spencer încât el crede că progresul omenirii nu are nici o limită restrictivă. Adaptarea indivizilor la condițiunile vieții sociale va duce umanitatea la un fel de „moralitate organică“, la o stare adică în care drepturile firești ale fiecăruia vor fi respectate dintr'un profund impuls lăuntric și nici decum din cauza legilor sau a fricei de pedeapsă. Atunci, în viitorul acela — adevărată vârstă de aur a pământului. — toți oamenii vor contribui la fericirea societății, toți vor simți arzătoarea dorință de a face bine. Instinctul de a face rău va dispărea, sub tensiunea din ce în ce mai firească a dragostei și a necesității unei absolute solidarități.

D. P. P. Negulescu vede în teoria spenceriană cea mai temeinică soluție dată „problemei capitale“. Tocmai de aceea mirarea cititorului e cu atât mai îndrituită constatând că chiar în expresia de moralitate organică se cuprind germeii unei neadormite contradicții. După însăși lămuririle autorului, epoca moralității originale va consta numai „în slăbirea treptată și în dispariția finală a oricărui îndemn de a face rău. Ea va mai consta, deasemenea în creșterea treptată și în întronarea finală a nevoii de a face bine“. Dar îndemnul săvârșirii răului dispărând, nevoia de a săvârși binele își pierde orice suport. Căci ce este binele social din momentul în care răul nu mai există. Desigur, de un bine absolut, mai cu seamă la gânditorii care au convingeri pozitivistice, nu poate fi vorba. Atunci? „Moralitatea organică“ pare a fi o clară contradicție în termeni. Ea demască neputința fundamentală a cugetării pozitvistice de a înzestra o formulă cu un sens spiritual pe care inițial i-l răpește. Dacă oamenii ar izbuti să ajungă prin jocul factorilor naturali la un asemenea stadiu de bunăătate necondiționată, e logic să ne întrebăm ce rațiune ar mai avea toate instituțiunile

și toate formele pe care se sprijină arhitectura statului și organismul vieții sociale. Evident, niciuna. Popoarele ar trăi într'o nestin-gherită fericire — dar într'o fericire seacă, fără îndatoriri, fără răspunderi și fără nici o sete de acțiune.

Raportată la conceptul de moralitate orga-nică era natural ca viziunea unui Spengler sau Berdiaeff să-i apară d-lui Negulescu to-tal subredă. Din cauza aceasta partea ultimă a volumului recent nu îmbogățește cu nimic datele problemei. Gânditorul român întărește cu încă un argument ceea ce afirmase în vo-lumul întâi.

Capitolul despre problema progresului în lumina concepțiilor teoretice, anunțat sub zodia unei frumoase făgăduinți, nu reușește astfel să fie pe măsura exigențelor filosofice pe care le angajează în mod cu totul firesc.

D. P. P. Negulescu a evitat să lămurească noima ultimă a pesimismului modern. Califi-cându-l ca neîntemeiat științific sau ca un exces al imaginației vizionare — valabilita-tea lui rămâne totuși nesdruncinată. Și dim-potrivă trinitatea democrație, capitalism, evo-luționism se reliefează într'o tristă umbră crepusculară.

Apologia ei — fie chiar filtrată printr'o chib-zuită judecată, nu mai are virtutea să satis-facă gândirea reflexivă și cu atât mai mult sbuciumul sensibilității contemporane.

Ca atitudine spirituală voluminoasa lucra-re a d-lui P. P. Negulescu este expresia unei mentalități cu două sau trei decenii în urmă. Adică o carte care deși se ocupă de actuali-tate, stăruie iremediabil pe marginea ei...

SEPTIMIU BUCUR

GIOVANNI PAPINI ȘI ITALIA

Interferența dintre personalitatea lui Gio-vanni Papini și subiectul ultimei sale lucrări. Italia, este un fenomen spiritual demn de ana-lizat din trei puncte de vedere: genetic, psiho-logic și constructiv-tematic.

Genetic, această întrepătrundere între struc-tura psihologică papiniană și sfera structu-rală mai largă, cea italiană, a fost înfățișată de un prieten, deasemeni, o figură luminoasă în familia ideologică, din care face parte Pa-pini: artistul și gânditorul Ardengo Soffici.

Acesta ne dă date precise — neîncadrate în forma rigidă a studiului, ci colorate de seva vitală a trăirii lor prin amintire — spre a lămuri conceptul genetic de „italianitate“ al lui Papini.

Afinitatea dintre aceste două personalități derivă tocmai din iubirea, înțelegerea și con-topirea cu geniul italian în esența lui speci-fică.

Primul moment al relației spirituale, sem-nalat și fixat de Soffici în anul 1903, a fost indirecta cunoaștere a lui Papini, prin arti-colele acestuia, publicate în revista lui, „*Leonardo*“. Ele deși se refereau la subiecte din li-teraturile străine, reflectau, prin forma lin-guistică revelatoare a psihicului în adânci-me, italianitatea cea mai autentică, aceea, care a călăuzit gândirea a doi premergători dictatori spirituali în Italia: Machiavelli și Carducci.

Momentul al doilea, pe firul genetic urmă-rit de amintirea lui Soffici, este acela în ca-re ideile etice și estetice „europene“ au trecut

în exprimarea integrală italiană cu puterea depășirii câmpului strict literar în cel dina-mic al activității civile și — în sens mai larg — politice. Aceste manifestări au fost tipărite în revista „*La Voce*“, întemeiată de leonardianul Prezzolini, cu scopul de a mo-derniza și universaliza cultura italiană. Dea-semeni în revoluționara „*Lacerba*“, versuri papiniane au revărsat în chipul cel mai mândru italianitatea lui profundă.

Al treilea moment s'a desfășurat sub sem-nul realist al războiului. Viețile paralele ale celor doi îndrăgostiți de idealul patriei lor comune s'au unit în acelaș avânt. I-a înfrățit spontan dinamica forță de luptă: cea mai fru-moasă și nobilă luptă: de păstrare, valorifi-care și potențare a culturii latine-italiene amenințată de războiul distrugător. În aminti-ri, fremătând încă de patima sentimentelor deatunci, Soffici ne-a evocat clipe sintetice, de cetire a știrilor din ziare, care îi „electri-zau“, de actualizare imediată, apoi, a gându-rilor și dorințelor lor pe „cartelle“, ce se tran-sformau rapid în articole pentru „*Lacerba*“, fără să le pese de censura, care îi stingherea.

Momentul al patrulea este acela legat de intrarea efectivă în război a Italiei. Italiani-tatea lui Papini s'a cristalizat în forma sa definitivă prin apropierea de Benito Musso-lini, moment premergător al adeziunii de fas-cism, pregătit de fapt, de activitatea anterioa-ră. Papini și Soffici au fost participatorii, dela primele numere ale ziarului mussoli-nian „*Popolo d'Italia*“. După pacea dela Ver-

sailles, din nou împreună au întemeiat publicația „*La Vraie Italie*“, cu scopul unei relații intelectuale între Italia și celelalte țări. Acest ideal italian și uman nu a fost înțeles de străini și revista „bunilor europeni“ a trebuit să fie suspendată.

✓ In sfârșit, ultimul moment semnalat de Sofici, încununarea italianității lui Papini a fost „mărturisirea sa solemnă și publică a credinții catolice complete“.

✓ Conceptul a fost astfel structural. Problema genetică e sfârșită. Ceea ce a urmat până la apariția acestei ultime lucrări „*Italia mia*“, a fost doar intensificarea lui într-o viziune, care a câștigat în măreție prin imperialismul istoric în sublimarea iubirii prin caritate, sub înrăurirea religiei.

Cum este în actualitatea sa permanentă acest concept viu născut din relația dintre Papini și Italia?

El poartă pecetea psihologiei papiniene, care, la rândul ei, a fost influențată de structura spirituală a Italiei.

Este atât de mare asemănarea între Italia și psihicul lui Giovanni Papini, încât se pot releva aceleași note caracteristice, componente ale celor două ființe, una colectivă și cealaltă singulară. Ne dăm astfel seama cum relația lor s'a transformat prin identitate, într'un concept nou, deosebit de ele doar prin faptul că e pur spiritual, adică despărțit de orice contingente materiale.

In „*Italia sa*“, Papini, zugrăvindu-și patria, s'a portretizat pe sine, fără să vrea: un portret adevărat, prin deosebire de cel anterior, voit, ironizat până la parodie.

Despre poporul său, Giovanni Papini spune că e „ascultător, răbdător, arzător“. Dar acelaș popor este „luptător și muncitor“. La fel, scriitorul națiunii sale a lucrat cu toată pasiunea de care este înzestrată firea sa și neobosit lucrează cu răbdare la răspândirea culturii și ideilor generoase. Vederea sa, din natură slabă, nu a însemnat un impediment de neînvinș, după cum împrejurările istorice protivnic nu au putut dăuna integrității structurale a Italiei.

Papini denumește poporul său drept „contradictoriu și paradoxal“. Deasemenea, scriitorul reflectă în toată opera sa, ca o linie mereu frântă, dar totuș continuă și având direcția tot înainte, contradicția și paradoxul. Lucrările sale reflectă acest caracter „*anti-burghez*“, pe care îl desprinde din spiritul Italiei: o rațiune, nu calmă, ci atingând culmile de sus și de jos ale ambiției, dela orgoliul cel

mai mândru, la umilința desnădejdiei. In adevăr, gândul său „a decapitat“ atâtea glorii în apogeu, printre care s'au numărat și Gabrielle d'Annunzio și Benedetto Croce, a aruncat în „amurg“ pe filozofi, „și-a sfârșit“ propria sa ființă și s'a înfruntat cu însuș Dumnezeu în „polemice“ de tinerețe. Inșă, tot el a făcut atâtea de sensibilă divina umanitate a lui Iisus și patima Sa. Papini califică poporul lui drept „foarte mândru“, „persecutat și victorios“. La fel mândria papiniană nu a cunoscut margini, numindu-se pe sine drept „om sălbatic“, având nevoie de un dicționar propriu.) Persecuțiile l-au făcut victorios, i-au ajutat să se realizeze, l-au îndemnat să-și manifeste originalitatea spiritului în fiecare scriere, caracter pe care îl atribuie Italiei sale. Inșăș ultima carte are exprimată această ambiție de a înfățișa o imagine înnoită a patriei lui iubite.

Specificul italian este înfățișat superior tuturor celorlalte culturi, ceea ce pentru străinul, privitor rece, pare, firește, o forțare a unei judecăți sintetice admirabile în esența ei, privită pe scara valorilor relative, ce reprezintă fiecare specific național în parte. Inșă, tot această iubire sinceră călăuzitoare luminează mai limpede concepția adevărată, reală despre structura spirituală a Italiei.

Trecând la studiul temelor, pe care le evidențiază ultima lucrare a lui Giovanni Papini, putem face o întreită împărțire, după accentul tonal, care însuflețește cele șapte capitole ale cărții.

Prima parte cuprinde un singur capitol. Inseamnă lirica neversificată prin care trăește noțiunea cercetată, Italia. Este — am putea spune — un prolog al studiului, voit așezat la începutul cuprinsului. Capitolul poartă chiar titlul semnificativ: *Insemnări pentru un imn către Italia*. Tabloul, palpitând de idolatrizare sfințită de iubirea religioasă, ce înfășoară subiectul, se încheie printr'o prietenosă apropiere de fiecare din noi, care îl privim cu gândul și cu visul.

„Această Italie pe care o iubesc și pe care tu o iubești, absolută și supremă, materie însuflețită și suflet materializat, completă și sigură ca o lume autonomă în mijlocul universului“ (pp. 23—4).

|| A doua parte a cuprinsului este informativ, — epic — l-am putea denumi. In primul rând sunt trecute în revistă „*cacterele geniului italian*“, analiză dedicată străinilor. Istoric, cultural și misionar e schițată viața Italiei.

care, sub forma actuală a politicej fasciste, și-a găsit sensul originar de „autoritate a Statului și unitate de conducere“, iar spiritual, s'a manifestat întotdeauna profund creștină, catolică.

— In următoarele două capitole e schițată fugăr întreaga istorie a Italiei și semnificația ei filosofică. Se pune în evidență ideea instinctului de dominare propriu Italiei asupra popoarelor inferioare în civilizație, tendință existentă dealungul istoriei, cu toate împrejurările vremelnice neprielnice. In orice caz, situația unei mediocrități burgheze a fost întotdeauna îndepărtată de spiritul Italiei:

„Ori sclavă, ori stăpânitoare: burgheză, niciodată mulțumită sau pentru un foarte scurt timp“. (p. 84).

— In al cincelea capitol interesant deslușește esențialele „directive spirituale ale Italiei“. Exemplificativ, Papini a desprins câteva teme culturale: a *morții* în primul rând: o moarte netemută și dimpotrivă „o exaltare a vieții, afirmație și făgăduință de renaștere“; a *iubirii*: după obiectul întreit, umană, patriotică și divină; a *timpului*: cucerit prin siguranța realizării viitorului; a *revelației realității* în concretul său imediat: care duce în toate ordinele inteligenței italiene, la căutarea adevărului.

— Parțea a treia are o altă tonalitate: de actualitate politică. Ultimele două capitole au o misiune ce depășește simpla informație, trecând în domeniul dinamic al influențării asupra străinilor și tinerilor italieni.

— In capitolul al șaselea „Italia și Europa“, cu aparat critic al semnalării obiecțiunilor și eliminării lor; Giovanni Papini susține această idee fundamentală de pace, idee cu adevărat crucială în situația actuală internațională:

„Unitatea Europei poate fi făcută numai de Italia — și va fi făcută de Italia“ (p. 141).

— Ultimul capitol, închinat „Tinerilor italieni“, este creat spre a tempera acea exaltare patriotică, conștientă în ultima instanță chiar în gândirea autorului: tânărul italian, care va ceti cartea lui, să nu cadă în păcatul mândriei egoiste, ci iubirea patriotică să-i impună chiar o ținută „de umilință și poate de constrângere“; să nu uite că, servind Italia până la jertfă, „servește cauza Europei și a lumii, idealul unei superioare culturi“. Sănătos și etic îndemn către tinerele generații, pe care omul luminat din orice țară poate și trebuie să și-l apropie, ca un dicton pedagogic față de tinerii, de a căror călăuzire spirituală este răspunzător.

MARIELLA COANDA

C R O N I C A L I T E R A R A

I. PETROVICI: EVOCĂRI DE MARI FILOSOFI. Fecunditatea spiritului d-lui Ion Petrovici, manifestată pe atâtea tărâmurii. ne-a dat destul de des plăcutul prilej să ne ocupăm de gândirea și scrisul vice-președintelui Academiei Române. Am putut, astfel, vorbi despre filosoful, conferențiarul, oratorul, memorialistul și scriitorul Ion Petrovici. In activitatea publicistică a d-sale, ilustrul profesor ieșean pare că, sub ultimul aspect — acela al scriitorului — înglobează în foarte mare măsură pe toate celelalte; și ultimul d-sale volum: *Evocări de mari Filosofi* adeverește încă odată mai mult părerea noastră. Inmănușchind. în peste 150 pagini, șase portrete dintre ale celor mai iluștri gânditori ai filosofiei moderne: *Descartes, Spinoza, Hegel, Schopenhauer, Comte și Spencer*; evocați în diverse împrejurări, d-l Ion Petrovici se dovedește acelaș spirit profund, susținut de o reconfortantă vervă și de un stil cu totul unic în literatura noastră filosofică.

Cartea se deschide cu reprezentarea lui Re-

né Descartes. Dela început, cuvintele autorului ne oferă, parcă, o cât se poate de oportună uvertură, pentru gândirea, în genere. D-l Ion Petrovici își previne cetitorul cu această considerație:

„In ultimul domeniu de cercetări, în știința pozitivă, bunăoară, valoarea teoriilor se verifică în deobște prin acordul lor cu faptele și mai iluștri gânditori ai filosofiei moderne: pentru valoarea ideilor filosofice, există alte unități de măsură — în primul loc raza lor de influență și puterea lor de fecundațiune“.

Este un adevăr perfect și universal valabil, o chee nu numai a întregii gândiri petroviene, dar pentru întreaga filosofie, în general.

Dexteritatea de expunere a celor mai dificile probleme este susținută și promovează cu mult puterea de înțelegere a cititorului și prin ingeniozitatea comparațiilor, în care autorul este maestru, ajungând uneori la metafore care rețin nu numai prin idee, dar, chiar, prin ele înșile.

„O figură atât de uriașă (ca aceea a lui

Descartes N. R.) are drept la o slujbă la toate altarele intelectuale..."

Sau:

„...dacă am putea spune despre Beethoven că a scris poeme filosofice în armonii de sunete, despre concepția lui Spinoza am putea să zicem că este o vastă simfonie a cugetării omenești“. Marele muzicant a surzit foarte devreme, așa că a prins armoniile și fremătările naturii, nu ascultând în afară, ci descoperindu-le înlăuntrul sufletului său.

La fel a făcut și Spinoza, constituind realitatea numai cu forțele lăuntrice ale spiritului său. Amândoi au alcătuit integral din fondul interior al geniului: primul, neputând să audă; celălalt, refuzând să privească“.

Cu asemenea posibilități expusă, filosofia nu numai că nu mai apare ceva inaccesibil sau o baterie de apă în puiă — cum au căutat unii s'o denigreze — ci, ea devine direct o desfătătoare cuprindere și înțelegere a universului și vieții.

RADU GYR: CORABIA CU TUFĂNICI: Colecția „Universul Literar“. — Numele d-lui Radu Gyr, în poezia românească este de mult consacrat și prezența lui în josul unor versuri este întotdeauna nu numai o garanție, dar și un prilej de încântare. Faptul acesta ne legitimează lipsa unei recomandări a poetului la începutul croniceii pe care ne-o prilejuește cel de al șaselea volum de versuri, apărut în vitrine zilele acestea.

În pofida unor critici de gașcă sau de vederi cu totul subiective, d-l Radu Gyr a evoluat pe un plan mereu ascendent și deși absolut lirică, poezia d-sale s'a dezvoltat și rodit în mai multe chipuri. Luându-și sborul primelor începuturi sub auspiciile autohtonismului de inspirație crainiciană sau pillatiană, descriptiv sau evocator, sincer și senin, d-l Radu Gyr a reușit să se diferențieze, să-i dea poeziei sale amprentă proprie, devenind astfel una din gloriile cele mai de seamă ale „Gândirii“.

Dacă acestea formează, în general, structura și patina versului său, și, în special, pentru ciclul minunatelor sale balade, d-l Radu Gyr se prezintă uneori diferențiat față de sine însuși printr'o subtilitate și motiv de inspirație ce nu-și află înaintași, cum l-am găsit, de pildă în *Stele pentru Leagăn* volum unic ca factură și realizare în lirica noastră.

Pe aceeași linie de sensibilitate și cu o gingășie tot mai crescândă ni se prezintă acum în recentul volum: *Corabia cu Tufănici*. De

data aceasta, gândul ne duce la scriitorul Dimitrie Anghel. Nu prin faptul că d-l Radu Gyr s'ar fi influențat, hrănindu-și inspirația din „poetul florilor“, ci, fiindcă dela Macedonski încoace, singurul suflet care a vibrat pentru flori și s'a putut realiza ca atare, a fost numai Dimitrie Anghel. D-l Radu Gyr, însă, chiar dacă se prezintă ca izvor de inspirație, identic cu autorul poeziilor *Gândirii*, și uneori mergând pe același drum, își depășește predecesorul. Motivul ar putea să ne ducă cu gândul chiar și la *Rapsodiile de Toamnă* ale unui George Topârceanu, cu toate acestea plasticitatea descrierii și vibrația simțirii este întru totul a d-lui Radu Gyr.

Dintru început, primele versuri ale prologului adevăresc temeinic afirmația noastră:

*Sopteau grădinile alene,
cu Drumul-Robilor pe gene.
Din ramuri, stele scuturate
cădeau cum piersice brumate.
Pe cer de ghiață luna clară
plutea în sanie ușoară.*

Uvertura aceasta de perspective largi, sub oblăduirea căror cer și pământ se îngemănează într'o metaforă atât de originală, prin lapidarul ei, ne scutește de vreun comentariu suplimentar, în acest sens.

Iar când „comedia vegetală“ se prezintă în plină „toamnă, într'o grădină“, atunci fiecare floare prilejuește o încantație nouă chiar dacă revine de mai multe ori în dialog, în cuprinsul celor șaptezeci de pagini. Înălăturând categoric monotonia, poetul alternează, schimbă și reîmprospătează ritmul, dând muzicalitate nouă versurilor ce se succed dealungul paginilor.

*Pleacă zorelele
în trist landou,
și numai stelele
răsar din nou, —
că din morminte
reci, de petale
nasc stele sfinte
cu noi opale.*

Sau:

*Și de ce minunea instelată 'n tine
și-o uita cenușa într'un mărăcine
care-a fost otravă legănată 'n țepi?
Viață, de dai moartea, pentru ce începi?*

Sau:

*Steaua plânse umbre de safire
mângâind gângania bolnavă,
și i-a dat mătasea ei suavă
ca să-și țese curcubeu subțire*

Sau:

*Era, cândva, un crin și'n el
— corola mea, petala mea —
dormea bolnav un funigel,
— petala mea, corola mea —*

*Floarea plângea ca o mărgea
și legăna pe funigel
și el dormea, visa, tânjea,
dorea o stea ca un cercel.*

*Și-a fost o za de brumă grea
și-un cântec rece de oțel
și moartea mea, petala mea*

*acoperea în brumărel
un vis cu crin, cu funigel
și un cercel mirat de stea...*

Sunt, credem, suficiente exemple, din care să se poată verifica afirmația noastră de mai sus. Și mai mult: de-a se releva încă de atâtea ori marile posibilități ale lirice d-lui Radu Gyr. Căci ce-am mai putea adăoga noi la aceste suavități, care ar presupune citarea întregii cărți, decât invitația cititorului la o lectură directă?

CONSTANTIN STELIAN

*

AL. POESCU: *Introducere în Filosofie*. București, 1939 — Apariția la noi a unei *Introduceri în Filosofie* s'ar părea un fapt fără însemnătate deosebită. Și nu este așa. O astfel de lucrare, menită să călăuzească pe școlari, studenți și intelectuali în problemele filosofiei, poate să aducă foarte mult bine sau foarte mult rău, după principiul fundamental din care se inspiră și după spiritul general în care este alcătuită. Mai ales că lucrările de felul acesta se răspândesc neînchipuit de mult, dată fiind setea cititorilor de a afla deslegarea tainelor lumii și ale vieții.

Firește, o *Introducere în Filosofie* nu este un sistem filosofic și ca atare autorul ei este obligat să facă abstracție de propriul său sistem, înfățișând lucrurile în desăvârșită imparțialitate. Dar este cu puțință acest lucru? D. Al. Popescu ne asigură în Prefața *Introducerii sale în Filosofie*, pe care a publicat-o de curând, că a căutat să dea cititorilor o idee cât mai exactă despre filosofie, renunțând la convingerile sale proprii. Dar adaugă imediat: „De unde nu rezultă că lucrarea nu cuprinde unele vederi originale asupra filosofiei sub forma unor lumini noi în domeniul ei, altfel îndeajuns de întunecos. Numai că despre ele autorul se vede dator să arate că sunt mai puțin ale sale proprii

decât ale aceluia cari au contribuit în mod direct prin învățământul lor la formarea sa intelectuală și în deosebi ale d-lui prof. P. P. Negulescu dela Universitatea din București“ (p. IV).

Lăsăm pe seama altora să evidentieze contradicția acestor afirmări și nu căutăm a ne ocupa mai pe larg de acele „vederi originale“ asupra filosofiei, ce s'ar găsi în această carte. Ne întrebăm numai care este principiul fundamental dela care pleacă d. Al. Popescu — respectiv d. prof. P. P. Negulescu — și care este spiritul în care este concepută această *Introducere în Filosofie*. Sub acest raport, am putea să spunem că, dacă *Introducerea în Filosofie* a lui Fr. Paulsen, devenită atât de populară la noi, este pătrunsă de un duh de evlavie — al cărui temeliu este din nefericire o concepție panteistă despre lume — *Introducerea în Filosofie* a d-lui Al. Popescu ni se pare pătrunsă de un duh scientist, dușmănos față de religie și față de toate sistemele de filosofie care încearcă să folosească și alte căi de cunoaștere decât rațiunea cum ar fi de pildă intuiționismul.

„O filosofie neîntemeiată pe gândire nu mai este filosofie, și o gândire neîntemeiată pe rezultatele științei nu mai este gândire“, spune d. Al. Popescu (p. 42). Prin urmare, o gândire creștină nu există, pentru că nu se întemeiază numai pe rezultatele științei. „Problema lui Dumnezeu“ nu are ce căuta într-o *Introducere în problemele filosofiei* și deci Janet și Séailles, împreună cu mulți alții, au căzut într-o gravă „eroare“, făcând din soluția teistă a problemei cosmologice o problemă a filosofiei (p. 51). De altfel, religia „nu poate avea nici o pretenție de adevăr... ea trebuie să suporte examenul filosofiei și verdictul concluziilor ei“ (p. 42). Mai mult chiar, verdictul a fost dat deja de Auguste Comte, care vedea în religie „un mod primitiv și imaginar de a explica lumea incompatibil cu acel al filosofiei și al științei și perimat față de al acestora, cărora trebuie să se grăbească a ceda locul total și definitiv“.

Dacă nu ar fi fost „fanatismul și ignoranța“, care să mențină și să impună explicările naive și greșite ale religiei, acestea s'ar fi ruinat de mult. Etc., etc.

Ne oprim aici și, cu durere privim cum fostul seminarist Popescu Alexandru se înverșunează contra religiei într'un întreg capitol din lucrarea sa. Lucrare ce nu este altceva decât cursul de „*Introducere în Filosofie*“ pe care l-a ținut în fața studenților timp de câțiva ani în calitate de asistent pe lângă

catedra de Filosofie și Logică dela Universitatea din București.

Ce pune însă d-sa — respectiv d. prof. P. P. Negulescu — în locul religiei, în locul lui Dumnezeu, creator, păstrător și guvernator al lumii? Nimic! Cercetarea științifică, spune d-sa, orientează cugetarea „în mod categoric” spre „monismul materialist”. Și fiindcă filosofia, ca „explicare generală și unitară a lumii și a vieții” (pp. 3, 11, 30, 31, 35), nu se poate întemeia decât pe indicațiile științei, monismul materialist trebuie acceptat ca singura explicare valabilă.

Este de sigur un fel de a vedea. Ne permitem numai să observăm că, după părerea noastră, știința este departe de a-și fi spus ultimul cuvânt cu privire la cauza primă și esența ultimă a întregii existențe, iar alții au găsit că cercetarea științifică orientează cugetarea în altă parte decât spre monismul materialist.

În orice caz, un lucru trebuie să recunoască d. Al. Posescu, împreună cu noi, că anume, pentru viața trăită a oamenilor, nu este indiferent dacă se pune ca fundament al existenței Dumnezeu sau întâmplarea oarbă. Și dacă „până în prezent nu există o singură concepție filosofică, ci aproape tot atâtea câți gânditori mai de seamă au existat” (p. 50), nimic nu ne asigură că de partea „filosofului” nostru dela București este adevărul adevărat.

De aceea, pentru mulțumirea nevoii noastre adânci de explicare a lumii și a vieții și pentru îndrumarea conduitei, nu ne vom adresa „luminilor noi” aduse de d-sa. Nici pe cititorii noii Introduceri în Filosofie nu-i sfătuim s'o facă. Fiindcă există un *Izvor al luminilor* mult mai înalt și singurul în stare să dea răspuns definitiv marilor întrebări ale sufletului omenesc.

EMILIAN VASILESCU

C R O N I C A M A R U N T A

GEORGETA MIRCEA CANCICOV. Când cartea *Poeni* aducea în librării acest nume nou de scriitoare, omul de mare finețe intelectuală, d. Mircea Cancicov, era ministrul Finanțelor. Cartea s'a bucurat de o primire neobișnuit de elogioasă; nu atât din partea revistelor literare, care de regulă semnalează noile talente, cât din partea presei zilnice, care de regulă ignorează mișcarea literară. Reporterii și directorii de cotidiene, preschimbați ca prin vrajă în critici, se întreceau în superlative, împletind cununi de laudă pentru părul bălău al scriitoarei celei noi.

Pe urmă d. Mircea Cancicov s'a retras dela minister, lăsând acolo un prestigiu de chilzuit gospodar. În această vreme, a doua carte, *Moldovenii*, a ieșit la lumină, dar elogiile cotidianelor s'au restrâns tot ca prin vrajă, lăsând loc unei mai așezate și mai serioase prețuiri. În această atmosferă, a urmat a treia carte, *Dealul perjiilor*, cu nimic mai prejos față de cea dintâiu, ca și *Moldovenii*.

Doamna Georgeta Mircea Cancicov, considerată în afară de contingențele amintite, este, incontestabil, o scriitoare. O scriitoare originală și neprevăzută, de o fizionomie aparte, atât prin calitățile cât și prin defectele scrișului său. Ele ne dau dreptul să vorbim de un puternic talent nativ care, în erupția lui năvalnică, nu ține sau nu știe să țină seamă de ceea ce se numește artă sau meșteșug. Din

această pricină, opera doamnei Georgeta Mircea Cancicov nu se poate clasifica nici între romane și nici între nuvele. E o Dunăre în proză, ce se revarsă uluitor peste orice compartimente artistice.

E ceva foarte feminin în acest dar natural de a povesti, începând de oriunde, continuând la întâmplare și oprindu-se capricios tocmai acolo unde aștepti un desnodământ și o încheiere. Dacă vrem cu dinadinsul o explicație verosimilă, am putea spune că scrisul acesta nu urmărește regulile artei, ci fluidența neprevăzută a vieții. În această caracteristică izbitoare stă valoarea și atracția lui specială.

Toate cele trei cărți amintite au ca obiectiv satul. Satul moldovenesc. Nu e vorba nici de un sat idilic și pastoral, dar nici de unul tragic, însuflețit de dinamismul unei teze sociale sau ideologice în genere, ci de toate acestea amestecate laolaltă într'o rostogolire de lumini și umbre, din care viața însăși e făcută. Doamna Georgeta Mircea Cancicov e o realista care nu cunoaște satul prin observație obiectivă, așezându-se în afară de el ca Liviu Rebreanu de pildă; ea îl trăiește. Îl trăiește intim și profund, în fiecare om și în toți oamenii, în fiecare babă, în fiecare copil, în fiecare bărbat sau fată. E un caz cu totul excepțional de identificare, cu atât mai uimitor cu cât scriitoarea nu e o țărancă, ci o boieroaică; o moșiereasă. Această atitudine, care prin fi-

rescu! ei adânc parcă nici nu-ți îngăduie s'o numești atitudine, e ceva asemănător cu umilința creștină în forma ei cea mai desăvârșită. Un termen, pe care noi l-am pus în circulație și care a fost folosit în urmă pentru a caracteriza un regim politic, este acela de *demofilie*. Demofilia e un sentiment adânc, de transpunere în sufletul poporului până la identificarea care ți-ar permite să spui: eu sunt ei și ei sunt eu! Nu știu care om politic ar putea să aibă conștiința acestei identificări. Dar doamna Georgeta Mircea Cancicov are atât de adânc întipărit satul în toată făptura, cu bucuriile și mizeriile lui, încât intrupează cazul cu totul rar al unei demofilii exemplare.

Acest sentiment fundamental dă timbrul de noutate și de revelație scrisului acestuia viou și ascuțit, care își rupe substanța din carnea și din inima satului. E oribil și vesel totdeodată satul acesta, care ne apare din cărțile scriitoarei sângerând din miile de racile și surâzând cu simpla bucurie că vede soarele. Pretinsa demofilie politică ar putea să vadă în opera scriitoarei un formidabil document al mizeriei țărănești, un document înspăimântător, care nu-ți dă dreptul să te poleiești cu imaginea vredniciei de conducător atâta vreme cât el există totuși.

Pentru această revelație a celei mai crunte realități din țara noastră, doamna Georgeta Mircea Cancicov merită o înmăită recunoștință. Ea n'o face cu intenții teziste, ci cu spontanietatea nativă a unui dar de a povesti la infinit bucuriile văzute și trăite printr'o imensă dragoste de oameni și de pământul moldovenesc.

Citind-o, uiți defectele de compoziție. În cărțile ei, viața covârșește arta. Sau, dacă e vorba de o artă, care e dotată cu o mare putere de atracție, această artă se modelează, supusă, după fluidența capricioasă a vieții. Episoade, cum e ampla și caleidoscopica descriere a iarmarocului sau groteasca naștere din volumul *Moldovenii* ori idila dintre Lixandru și Ilinca, de o clasică frumusețe, din volumul *Dealul perjiilor* rămân fără nici o încheiere artistică, dar nu sunt prin aceasta mai puțin documentate care întregesc, împreună cu sute altele, imaginea de apocalips, însoțit totuși, a satului moldovenesc.

DUHUL CONSTRUCTIV ÎN BIHOR. Datina „calendarilor“ alcătuite în chip de mici enciclopedii anuale pentru popor tot se mai păstrează ici și colo. Cu un simț minunat pentru această adevărată carte de cetire a mulți-

mii, profesorul academician I. Simionescu redactează regulat un calendar al gospodariilor, iar dela Oradea, din marginea țării, primim un altul întocmit de episcopia ortodoxă de acolo.

Să ne oprim o clipă asupra lui.

Ținutul Bihariei a fost dintre cele mai cropsite sub regimul străin. Vechea episcopie strămoșească de acolo a fost desființată de stăpânitorii vitregi cu 240 de ani în urmă, când românismul ardelean a fost sfâșiat în două de uniție. În imensă majoritate însă, populația bihoreană a rămas credincioasă ortodoxiei, practicată în micile bisericuțe de lemn, ce parcă își cereau iertare că există și ele din mila Domnului și în pofida prigoanei aprige. S'au schimbat lucrurile odată cu reînființarea episcopiei orădane al cărei prim titular a fost vajnicul Roman Ciorogariu, care și-a târât până la moarte un trup desfigurat în senatul țării de bomba anarhistului evreu Goldenberg.

Urmașul său în scaun e Nicolae Popovici, cel mai tânăr episcop din România, care, crescut în școala marelui mitropolit Bălan dela Sibiu, a dus la marginea țării, unde era mai multă nevoie, duhul dinamic al refacerii în toate sensurile. Nu se aude până aici la centru nimic din opera considerabilă a acestui om în care învățătura înaltă se împletește cu o rară și tăcută energie constructivă. Calendarul episcopal aduce numai o parte din ea, aceea care se vede. În două direcții se îndreaptă această operă vizibilă: sporirea avutului eparhial și zidirea de biserici în sate și orașe.

Abia în trei ani de păstorie, tânărul episcop Nicolae Popovici a mărit averea eparhiei cu 40 de milioane prin mari imobile cumpărate dela străini în inima Orăzii. Calea aceasta e una dintre cele mai sigure și mai categorice de românizare a orașelor noastre năpădite. Nu putem deveni stăpâni asupra lor decât prin proprietăți efective. Dacă lucrul acesta s'ar înțelege în toată însemnătatea lui națională și ar fi considerat ca o problemă de stat, românizarea orașelor ar fi o realitate impunătoare în cel mai scurt răspas de timp.

Ridicarea bisericilor de piatră e a doua operă vizibilă a tânărului episcop. E uimitor să aflăm că în acest interval a sfințit nu mai puțin de 40 de altare noi, iar alte 20 se găsesc în construcție. Calendarul dă chipul unora dintre ele. Noile zidiri sunt făcute în două stiluri cu totul deosebite: unul de influență apuseană, cu unghiuri ascuțite și turn subțiat în săgeată spre cer; cellalt de

armonioase arcuiri bizantine, terminat în largi și monumentale cupole rotunde. E de dorit ca stilul de marcă gotică să fie cât mai de grabă rărit în favoarea celui din urmă. Bizantinul e singura expresie arhitecturală a credinței ortodoxe și, afară de această lege a glorioasei noastre tradiții, într'un ținut ca Biharia, populat de atât de multe confesiuni, altarele românești trebuie neapărat să ofere ochiului această distincție plastică, atât de alta față de arhitectura occidentală precum e credința pură, pe care o simbolizează. De altfel această tendință de reînviere a tradiției noastre artistice face parte din convingerile tânărului episcop. Granița de Vest e totdeauna granița românismului și a ortodoxiei. Arhitectura ei deosebită trebuie să proclame în armonia liniilor ondulate măreția culturii strămoșesc în toată puritatea expresiei artistice. Ceea ce trebuie să observăm cu satisfacție este că noile locașuri bizantine nu sunt reproduceri tipice, ci fiecare manifestă o libertate de inspirație și o varietate de forme încântătoare. Stilul bizantin la granița de Vest nu e o simplă reproducere, ci o creație înfloritoare, care îmbogățește cu fizionomii aparte arta noastră sacră. Aceasta, parcă în măsură mai mare decât în alte eparhii.

Mulțumită episcopului Nicolae Popovici, Biharia e azi un vast șantier de reconstrucție spirituală și materială a românismului dela margine. E restituția în forme nepieritoare a unui trecut umilit din cale-afară ca să nu aibă pretenția nobilă a unei afirmări întru totul justificate la dominație.

De altfel Ardealul ortodox întreg e, dela unire încoace, un formidabil șantier de refacere. Umiliința și prigoana de ieri se răzbună nu prin silnicirea altora, ci prin forța lăuntrică a afirmării de sine, muncitoare și tăcută, obiectivată în fapte menite să vorbească și prezentului și veacurilor viitoare. Acelaș spirit de înnoire în forme impunătoare l-am observat în celelalte centre românești cum e Aradul, Clujul și Timișoara. E spiritul, care pornește dela biserica mamă a Sibiului, leagănul prestigios al românismului ortodox de peste munte.

În numai 20 de ani dela unire, această biserică stă în fruntea tuturor instituțiilor noastre de stat în lupta constructivă de recucerire a pozițiilor pierdute de nația noastră. Cu nimic nu se poate asemena opera ei. Nici în domeniul politicii interne, nici în domeniul comerțului și al industriei, ardelenismul n'a făcut pașii mari, pe cari i-a făcut pe terenul bisericesc. Dintre instituțiile laice, singure

cele de cultură cunosc o stare de înflorire asemănătoare. Dar și la această operă, biserica ardeleană își are partea ei considerabilă de contribuție. Ortodoxia de peste munte se dovedește încăodată marea cetate a românismului.

*

LUMEA NOUĂ, revista de ideologie corporatistă a domnului Mihail Manoilescu, apare dela o vreme tot mai rar cu câte 2-3 numere condensate într'unul. În amănunte, n'am fost totdeauna de acord cu autorul valoroasei cărți *Secolul Corporatismului*, dar în principii suntem de acord. Tocmai de aceea regretăm sincer această incetineală a revistei, care desbate de șapte ani încoace, pe un plan teoretic înalt, problemele spiritului nou.

E o constatare, ce se impune prin paradoxul ei: când România era încă sub regimul democratic, publicațiile ce tăiau perspective spre viitor, dincoace de haosul regimului defunct, erau mult mai căutate și, totodată, mult mai avântate. Astăzi, ideile pentru care ele au luptat, au devenit principii de stat, dar, în schimb, publicațiile care le-au vehiculat unele au murit, celelalte tânjesc. Nu știu cum s'ar putea explica pricinile acestei răsturnări. Sunt, poate, alte ziare și alte reviste ce le-au luat locul desbătând cu mai multă competență aceleași idei și aceleași principii? Oricât ne-am strădui, nu le vedem! Și atunci apare cu atât mai ciudată constatarea aceasta paradoxală.

Sau, poate, oamenii s'au schimbat. Au răsărit alții noi, cu mai multe lumini și cu mai înflăcărare convingeri în afirmarea noilor principii decât cei cari le-au lămurit, și au luptat să le popularizeze ieri? Tot ce se poate. Prin ceața prezentului e greu să ne vedem bine unii cu alții și să ne judecăm obiectiv. Urma va alege.

În ce privește însă o publicație ca *Lumea nouă*, nedumerirea noastră persistă oarecum. Directorul ei e un teoretician, al cărui sistem și ale cărui idei economice sunt discutate și aplaudate pretutindeni, peste hotare, în țările latine și în țările germanice deopotrivă. Singur lucrul acesta ar putea fi foarte elocvent în ce privește valoarea și actualitatea revistei, pe care o conduce d. Mihail Manoilescu.

*

ȘEZĂTORILE GÂNDIRII. În anii de după război, gruparea revistei noastre a fost cea dintâiu, care a reînviat tradiția șezătorilor literare în Capitală și în țară. An de an, aproape în toate orașele am fost prezenți cu

conferințe și lecturi făcute de poezii și de prozatorii revistei, Costisitor și obositor, acest pelerinaj de propagandă n'a fost susținut de nimeni; el pornește din propria noastră inițiativă și trudă în dorința unei orientări ideologice a publicului și a unei atmosfere mai prietenoase literaturii și artei românești.

Anul acesta, din împrejurări speciale, am hotărât ca toate conferințele gândiriste să fie închinare concepției regale despre cultură, iar lecturile să urmărească împospătarea sentimentului național. Personal, am vorbit despre „Rege și Biserică” la Universitate, la Societatea clerului din București și la Arad, iar despre „Rege și cultură” la Sibiu. Ultima conferință am amplificat-o cu șezători în limite sărăciei noastre materiale, la Chișinău, cu concursul ziarului *Raza* și la Cluj cu concursul d-lui Victor Papilian, directorul teatrului Național de acolo. Conferințele și șezătorile noastre sunt întâmpinate pretutindeni de săli pline și însuflețite. Dar cum aceste manifestări, care sunt poate azi mai necesare ca altădată, sunt trecute totdeauna cu vederea de presa Capitalei, pe când alte întreprinderi, ce ne imită, sunt exaltate ca singurele isprăvi de genul acesta, vom reproduce mai jos un singur semn dintre multe altele de felul cum sunt considerate șezătorile *Gândirii* acolo, la fața locului. Iată ce scrie cea mai bună revistă de peste Prut, *Viata Basarabiei*, despre șezătoria noastră dela Chișinău :

„In ziua de Duminică 10 Decembrie 1939. la Chișinău s'a organizat, cu concursul redacției revistei „Gândirea”, o serbare literară.

D. Nichifor Crainic a conferențiat cu subiectul : „Monarhie și cultură”.

Au citit din operele proprii poezii: N. Crevedia, N. F. Costenco, Octav Sargețiu, George Gregorian și Radu Gyr.

Serbara a fost organizată de conducerea ziarului „Raza”.

Din partea Societății Scriitorilor Basarabiei, N. F. Costenco, a rostit un salut, în versuri.

Intr'o ținută de înaltă demnitate scriitoricească, scriitorii participanți au impresionat o sală arhiplină, delirantă de entuziasm.

Duminica următoare, 17 Decembrie 1939. „Societatea Scriitorilor Români” cu sediul la București, a ținut prima sa șezătoria literară la Chișinău, în sala Eparhială.

„Obiectivul” aduse acestei șezători a S. S. R.-ului.

1) Rigiditatea oficială; 2) Lipsa de tact — ca, din moment ce există o Societate a Scriitorilor din Basarabia, să nu se ia contact cu membrii acesteia; 3) Ciudata opinie a membrilor titulari ai S. S. R.-ului — de a smulge dela galerie (unii membri ai caravanei scriitorilor parcă erau saltimbanci, așa gesticulau și se schimonoseau; deși aplaudați — prestigiul lor de creatori a coborât în ochii lumii); 4) Banchetul oficial de după serbare — prilej de discursuri banale, de ocazie — nu e decât un semn de superficială apropiere de publicul cititor, cel ce simpatizează, nu numai ocazional, pe scriitorul român.

Dacă am face o paralelă între sărbătoarea „Gândirii” și „S. S. R.”-ului — cea a „Gândirii” a fost mult mai aproape de ideal. Pe lângă toate, la sărbătoarea „Gândirii” intrarea a fost liberă; organizatorii S. S. R.-ului au pus un preț mult prea exagerat, pentru cei doriți de a asista la programul serbării.

In orice caz, salutăm acest frumos început. E bine ca publicul să-și cunoască, în persoană, simpatiile”.

NICHIFOR CRAINIC

Nici măcar la trei persoane din zece... organismul nu funcționează în mod

NORMAL"

IATĂ O DECLARAȚIE MEDICALĂ care întristează. Se pare, că aproape toți adulții prezintă trepte diverse de intoxicație internă, cauză a celor mai multe boli.

Contra acestei stări periculoase, Urodonal este foarte puternic, deoarece el scapă organismul de acidul uric, de cholesterină, de deșeurile și toate elementele nefolositoare.

„In sfârșit, punct capital, Urodonal este un minunat regulator al presiunii arteriale”.

Dr. RAYNAUD

(fost medic șef al spitalelor militare)

URODONAL
cel mai bun antireumatic.

La farmaci și drogerii

ESTE UN PRODUS CHATELAIN. MARCA DE ÎNCREDERE

EXEM-
PLARUL
LEI 20.—

GÂNDIREA

EXEM-
PLARUL
LEI 20.—

A P A R E O D A T Ă P E L U N Ă

GRUPAREA REVISTEI: LUCIAN BLAGA, VASILE BÂNCILĂ, ȘTEFAN BACIU, DAN BOTTA, AUREL D. BROȘTEANU, AL. BUSUIOCEANU, SEPTIMIU BUCUR, D. CARACOSTEA, D. CIUREZU, IOAN COMAN, † N. M. CONDIESCU, ARON COTRUȘ, N. CREVEDIA, DEMIAN, ARHITECT I. D. ENESCU, GHERGHINESCU VANIA, GEORGE GREGORIAN, RADU GYR, N. I. HERESCU, PETRU P. IONESCU, AL. MARCU, † GIB. I. MIHĂESCU, NIȚĂ MIHAL, BAZIL MUNTEANU, DONAR MUNTEANU, ȘTEFAN NENIȚESCU, OVIDIU PAPADIMA, VICTOR PAPILIAN, CEZAR PETRESCU, ION PETROVICI, ION PILLAT, VICTOR ION POPA, GRIGORE POPA, NICOLAE ROȘU, D. STĂNILOAE, FRANCISC ȘIRATO, GH. TULEȘ, TUDOR VIANU, PAN M. VIZIRESCU, V. VOICULESCU, GH. VRABIE

REDACȚIA: NICHIFOR CRAINIC, STRADA POLONĂ No. 38. BUCUREȘTI III

AU APĂRUT:

LUCIAN BLAGA

ARTA ȘI VALOARE

Ed. „Fundatiilor Regale”.

Prețul 60 lei.

RADU GYR

CORABIA CU TUFANICI

Colecția „Universul Literar”

Prețul 40 lei.

RAINER MARIA RILKE

POVESTIRI DESPRE BUNUL DUMNEZEU

Traducere de NICHIFOR CRAINIC

Ed. „Miron Neagu”.

Prețul 50 lei.

ȘTEFAN BACIU

CAUTATORUL DE COMORI

Ed. „Fundatiilor Regale”.

Prețul 50 lei.

ABONAMENTE: 1 AN 200 LEI; PENTRU AUTORITĂȚI: 1000 LEI ANUAL
IN STRĂINĂTATE: 1000 LEI ANUAL

ADMINISTRAȚIA: STRADA DOMNIȚA ANASTASIA No. 16 BUCUREȘTI I

EXEM-
PLARUL
LEI 20.—

GÂNDIREA

EXEM-
PLARUL
LEI 20.—

TIPOGRAFIA „IMPRIMERIA” S. A. R., STRADA MATEI MILLO No. 3 — BUCUREȘTI